

VILNIAUS KOOPERACIJOS KOLEGIJA

DALYKAS: FINANSAI IR MOKESČIAI

(Paskaitų konspektas)

Parengė:

Dėstytoja Genė Giliauskienė

1. FINANSAI

1.1. tema. Finansų kilmė ir apibrėžimas. Finansų paskirtis. Pinigai ir jų funkcijos.

Finansų kilmė ir apibrėžimas. Sąvoka „finansai“ kyla iš prancūzų kalbos žodžio „finance“, kuris reiškia visumą piniginių lėšų, esančių įmonių ar valstybės žinioje, jų formavimo sistemą, paskirstymą ir naudojimą. Tačiau finansai nėra pinigai. *Finansai yra ekonominių santykių visuma, kylanti iš išplėstinės reprodukcijos paskirstymo stadijos turinčių piniginę išraiškos formą bei paskirstomąjį pobūdį. Finansai, pinigų pagalba, materializuoja paskirstomuosius ir perpaskirstomuosius santykius į finansinius išteklius ir turi tikslą greičiau patenkinti maksimalius visuomenės poreikius.*

Dėl finansų kilmės ekonomistai iki šiol ginčijasi, nesutariama, kurioje išplėstinės reprodukcijos stadijoje reikėtų ieškoti finansų kilmės vietos. Visi sutinka su tuo, kad finansų kilmės vieta turėtų būti ten, kur veikia finansų paskirstomieji ir perpaskirstomieji santykiai. Pats finansų apibrėžimas nusako, kad šie santykiai yra būdingi paskirstymo stadijai. O kaip gi su kitomis išplėstinės reprodukcijos stadijomis?

Tarkime, kad finansų kilmė yra *gamybos stadija*. Žinome, kad šiai stadijai yra būdingi gamybiniai santykiai. Šioje stadijoje kuriama nauja pridėtinė vertė, o ne paskirstoma. Šią vertę kuria žmogus, dirbdamas protinį ir fizinį darbą. Kiekvieno žmogaus sukurta pridėtoji vertė yra bendrojo vidaus produkto dalis. Tačiau žmogus negali sukurti naujo produkto, neturėdamas materialinių ir finansinių išteklių. Galima teigti, kad sukurto naujo produkto vertės dydis gamyboje priklauso ne nuo paskirstomųjų ir perpaskirstomųjų santykių, o nuo finansų vaidmens, aprūpinant darbo vietą finansiniais ištekliais. Gamybos stadijoje finansai gali skatinti arba neskatinti naujų finansinių išteklių atsiradimą naujam produktui pagaminti. Jeigu jie skatina, tai atlieka stimuliuojantį vaidmenį bet ne paskirstomąjį ar perskirstomąjį. Reiškia – gamybos stadija neturėtų būti finansų kilmės vieta. Tačiau išplėstinės reprodukcijos gamybos stadijoje finansai turi galimybę kurti naujus finansinius išteklius, todėl šioje stadijoje finansai gali sudaryti užuomazgas pirminiam naujai sukurtos vertės paskirstymui kitose išplėstinės reprodukcijos stadijose.

Mainų stadijoje finansai dalyvauja tiek, kiek reikalinga, kad vyktų mainų santykiai pinigais. Šioje stadijoje finansai leidžia suformuoti tikslinės paskirties piniginius vartojimo ir kaupimo fondus.

Vartojimo stadijoje finansais gali būti formuojama vartojimo fondų struktūra, kontroliuojamas finansinių išteklių režimas ir pan. Iš to, kas pasakyta, galime daryti išvadą, kad finansai visose išplėstinės reprodukcijos stadijose: gamyboje, mainuose, vartojime ir paskirstyme atlieka vienokį ar kitokį vaidmenį.

Mokslo požiūriu finansai yra bendra mokslo kategorija, ekonominiu požiūriu finansai dažniausiai vartojami apibūdinti finansinius-kreditinius santykius ir finansų rinkas.

Finansai yra savarankiškas instrumentas, kuriuo ūkio subjektai ir valstybė atlieka paskirstomuosius ir perpaskirstomuosius santykius ir vykdo kontrolės funkciją. Be finansų būtų neįmanomas bendrojo vidaus produkto paskirstymas ir perpaskirstymas. Tačiau finansai be pinigų pagalbos to negalėtų padaryti. Pinigai paskirstomiejiems ir perpaskirstomiejiems santykiams suteikia piniginę išraiškos formą, kitaip tariant juos materializuoja. *Finansams pinigai yra prekės kainos vertės išraiška, apskaitos vienetas bei vertės matas.*

Finansų paskirtis. Finansų būtinumas kyla iš visuomenės poreikių tenkinimo, o šių poreikių finansinį pagrindą sudaro finansinių išteklių trūkumas. Finansų paskirtis yra šį trūkumą maksimaliai pašalinti. Valstybė yra visuomenės poreikių produktas, o ne atvirkščiai. Kiekvienoje valstybėje bendro nacionalinio produkto ir nacionalinių pajamų paskirstymas vyksta pinigine forma. *Finansų paskirtis yra realizuojama jų funkcijomis.*

Finansų paskirstomoji ir perpaskirstomoji funkcijos atskleidžia ir finansų esmę. Finansai vykdo pirminio paskirstymo ir antrinio paskirstymo (perpaskirstymo) funkcijas.

Pirminio paskirstymo funkcijos objektas yra sukurto bendrojo vidaus produkto vertė. Pirminio paskirstymo metu yra paskirstoma ūkio subjektų sukurta pridėtinė vertė. Ūkio subjektai šio paskirstymo metu sukuria sau *piniginius (finansinius) fondus*, t.y. daro piniginius atskaitymus

nuo pridėtosios vertės (pelno) ir suteikia jiems tikslinę paskirtį bei savarankišką funkcionavimą įmonėje, tačiau nedetalizuoja jų tikslinio panaudojimo.

Antriniu paskirstymu (jau paskirstytų lėšų perpaskirstymu) valstybė sudaro biudžetinius ir nebiudžetinius fondus. *Antrinio paskirstymo produktas yra centrinis biudžetinis fondas, vadinamas nacionaliniu biudžetu ir nebiudžetiniu fondu.* Antrinio paskirstymo metu yra konkretizuojamas vertės tikslinis panaudojimas. Nebiudžetinių fondų formavimo ir panaudojimo principas leidžia finansams pilniau materializuoti finansinius išteklius šalies finansinei būklei pagerinti konkrečiose ekonominėse sferose.

Finansai atlieka dar vieną reikšmingą funkciją – tai finansų kontrolės funkcija. Finansų kontrolės objektu yra finansiniai resursai, tame tarpe ir visų nacionalinės ekonomikos grandžių, piniginių fondų formavimo ir panaudojimo metu susidarantys pinigų skirstymo procesai. Ši funkcija nusako finansų kontrolės turinį ir reikšmę. Priklausomai nuo finansų kontrolę vykdančių subjektų yra skiriamos tokios kontrolės rūšys:

- valstybinė kontrolė;
- vidaus tvarkos kontrolė; visuomeninė (vieša) kontrolė;
- nepriklausoma (audito) kontrolė;

Vidaus tvarkos kontrolę vykdo ekonominės ar specialios kontrolinės-revizinės tarnybos pačiose įmonėse, įstaigose ir organizacijose (tai buhalterija, finansų skyrius ir pan.). Čia kontrolės objektas yra pačios įmonės, įstaigos ar organizacijos finansinė veikla.

Viešą arba visuomeninę kontrolę, vadovaudamiesi įstatymais, vykdo atskiri asmenys ar specialistų grupės.

Nepriklausomą finansų kontrolę, kaip taisyklė, susitarimų pagrindu atlieka specializuotos audito firmos ir tarnybos.

Finansų kontrolės metodus sudaro: priežiūra-stebėjimas, patikrinimas, ištyrimas, analizė ir revizija.

Stebėjimas – tai bendras susipažinimas su kontrolės objekto finansinės veiklos būkle.

Patikrinimas – yra susijęs su pagrindiniais finansinės veiklos klausimais ir vykdomas vietoje, tikrinant balanso, atsiskaitymo ir išlaidų dokumentus tam, kad būtų išaiškinti finansinės disciplinos pažeidimai ir pašalintos galimos ar esamos pasekmės.

Ištyrimas – vykdomas, siekiant ištirti atskiras finansinės veiklos sritis. Šiuo atveju yra tiriamas daug didesnis kiekis rodiklių, negu patikrinimo metu. Ištiriant naudojamos tokios priemonės, kaip apklausa ir anketavimas. Ištirimo rezultatai naudojami įvertinant kontrolės objekto finansinę padėtį.

Analizės – kaip ir anksčiau minėtų metodų paskirtis yra išsiaiškinti finansinės disciplinos pažeidimus. Ji atliekama remiantis einamu ar metiniu atsiskaitymu. Skiriasi tuo, kad yra naudojamos tokios analitinės priemonės, kaip vidutiniai ir santykiniai dydžiai, grupavimas, indeksacija ir kt.

Vienas svarbiausių finansų kontrolės metodų yra *revizija*. Įstatymai užtikrina revizijos privalomą ir reguliary pobūdį. Revizija yra atliekama vietoje ir yra grindžiama pirminių dokumentų, apskaitos registru, buhalterinės ir statistinės atskaitomybės bei faktiniu grynųjų pinigų kiekio tikrinimu. Esant reikalui, revizija neapsiriboja tik dokumentų tikrinimu, o gali būti papildoma faktiniu materialinių vertybių likučio sandėlyje, patikrinimu, atliktų statybos darbų apimtys nustatymu bei kontroliniais apskaičiavimais ir pan. Revizija yra atliekama pagal iš anksto sudarytą darbo programą, kurioje nurodomas objektas, konkretūs kontrolės klausimai ir jos atlikimo terminai. Revizijos rezultatai įforminami specialiu aktu, turinčiu įrodymo vertę tardyminėje ir teisminėje praktikoje. Šio akto pagrindu, revizuojamai organizacijai, iškyla pareiga imtis priemonių nurodytiems trūkumams pašalinti, o asmenys, dėl kurių kaltės buvo pažeista finansinė disciplina, turi būti patraukti atsakomybėn pagal galiojančius įstatymus.

Pinigai ir jų funkcijos. Prekyba atsirado dar pirmykštėje bendruomeninėje santvarkoje. Kai vienas žmogus negalėjo pats visko pasigaminti, atsirado būtinybė prekiauti. Prekyba vyko barterinių mainų pagrindu – tiesiog viena prekė ar paslauga buvo mainoma į kitą. Tam buvo naudojami įvairūs daiktai: pvz.: finikiečiai atsiskaitydavo kriauklėmis, šiaurės gentys – žvėrių kailiais. (Šiais laikais

barteriniai mainai nėra išnykę, jie naudojami atsiskaitymams, pritrūkus pinigų). Tačiau tai nebuvo tie daiktai, kurie visur turėtų vienodą vertę. Žmonija ieškojo patogesnių atsiskaitymo būdų. Reikėjo tokios priemonės, kuri turėtų visuotinai pripažintą vertę, būtų universali ir patogi. Todėl mainams vykdyti imta naudoti sidabras ir auksas, kurie buvo vertingi visame pasaulyje ir jų vertė nepriklausė nuo to, kaip iš toli jie buvo gabenami. Žmogus buvo užtikrintas, kad, gaudamas užmokestį už parduotas prekes metalu, jis bet kuriuo momentu galės už tą patį metalą vėl atgauti parduotas prekes ar pirkti jam reikalingas prekes bei paslaugas.

Brangiųjų metalų naudojimas atsiskaitymams teikė tam tikrus nepatogumus: reikėjo kiekvieną kartą sverti metalą ir nustatinėti jo vertę. Todėl iš brangiųjų metalų dar 520 m. pr.m.e. imta kaldinti monetas. Netrukus metaliniai pinigai įsigalėjo visame pasaulyje. Monetos buvo gaminamos fiksuoto svorio ir tokios pat metalo vertės, buvo žymimos įvairiais piešiniais bei ženklais. Taip atsirado pirmosios valiutos. Šio laikotarpio monetos vertė buvo lygi monetai pagaminti sunaudoto brangaus metalo vertei. Monetų atsiradimas labai palengvino atsiskaitymą ir skatino prekybą. Jos tapo visuotinai pripažintu pinigų, kuriuo buvo galima atsiskaityti. Tuomet cirkuliuojančių pinigų kiekis buvo absoliučiai priklausomas nuo valstybėje esančio (monetų pavidalu) aukso kiekio. Vėliau į brangiųjų metalų sudėtį buvo įmaišoma pigesnių metalų taip vadinamos ligatūros, ir tai buvo užuomazga atsirasti pigesnei atsiskaitymo priemonei. (Tokiais vėliau tapo popieriniai pinigai).

Pinigų atsiradimas buvo pažanga. Jie atliko visuotinio ekvivalento vaidmenį. Popieriniai pinigai yra tik pinigų ženklai, turintys perkamąją galią tik todėl, kad, jie yra visuotinai pripažinti jų turintys. Valstybės išleidžiami banknotai ir monetos atitinka šį reikalavimą ir yra įstatymo požiūriu visiškai priimtina, mokant už prekę, paslaugą arba grąžinant skolą. Prekiautojas turi teisę atsisakyti priimti kaip mokėjimo priemonę čekį, išrašytą prieštaraujant bankui.

Pinigai yra aktyvai, kurie dažniausiai taikomi kaip mainų priemonė. Atskiros prekės ir paslaugos bei kiti materialieji aktyvai yra „įkainojami“ pinigais ir mainomi panaudojant pinigus kaip visuotinai pripažintą matą, o ne keičiant vieną prekę į kitą. Pinigų, kaip mokėjimo priemonės vartojimas leidžia gaminti daugiau produkcijos, kadangi jie padeda specializuoti gamybą ir sutrumpina pirkimo-pardavimo laiką.

Pinigus galima laikyti tam tikrą laiką ir vartoti būsimiems darbams finansuoti, kadangi jie turi perkamąją galią.

Pinigai vartojami išmatuoti ir užrašyti prekių ir paslaugų vertę, pvz., bendrojo vidaus produkto per tam tikrą laiką, nes jie yra vertės matas.

Pinigus galime kaupti, kadangi prireikus bet kuriuo momentu už juos galime nusipirkti reikiamą prekę ar paslaugą, kadangi jie yra patogi kaupimo ir atsiskaitymo priemonė.

Iš to kas pasakyta, galime daryti išvadą, kad pinigai yra viskas kas funkcionuoja kaip mainų tarpininkas, kaip vertės matas, kaip mokėjimo priemonė ir likvidi kaupimo priemonė.

Šiuolaikiniai pinigai ir jų kiekis. Anksčiau, kai pinigai buvo brangieji metalai, visuomenei reikalingas jų kiekis nusistatydavo pats savaime: kylant gamybai ir plečiantis prekybai monetų atsargos kildavo, o gamybai padidėjus – sumažėdavo. Tačiau šie reiškiniai neturėjo poveikio nei gamybai nei aukso perkamajai galiai. Dabar yra kitaip, kadangi auksą pakeitė popieriniai pinigai. Kartą išleisti popieriniai pinigai jau nebegali būti išimami iš apyvartos. Pinigų kiekis apyvartoje turi įtakos kainų lygiui ir bendrojo vidaus produkto apimčiai.

Kontroliuoti pinigų kiekį yra nelengva, kadangi pinigų funkcijas atlieka ne vien tradiciniai banknotai, bet ir kiti kreditiniai pinigai, t.y. *dokumentai*, kurie patys savaime neturėdami jokios materialinės vertės, gali pakeisti dideles sumas turto. *Kreditiniai pinigai* šiuolaikiniame modernėjančiame pasaulyje turi įvairias formas, tai – čekiniai pinigai, gryniesi pinigai, kreditinės ir debetinės kortelės, kelioniniai čekiai ir pan. Gryniesi pinigai (arba banknotai) sudaro labai mažą dalį visų pinigų, pvz., JAV pinigų kiekis, egzistuojantis čekinėse sąskaitose yra 3 kartus didesnis už grynuosius.

Kreditinių pinigų atsiradimas padarė didžiulį perversmą pinigų evoliucijoje. Kreditinių pinigų užuomazga atsirado Vakarų Europoje dar 17 a. tai juvelyrų išrašomi kvitai. Kvitai buvo išrašomi asmeniui, patinkančiam juvelyrui saugoti auksą. Šis kvitas buvo kartu ir juvelyro

įsipareigojimas pareikalavus kvitą apmokėti, kvite nurodytu aukso kiekiu. Pirkliams buvo daug patogiau už prekes atsiskaityti juvelyro išrašytu kvitu, nei pastoviai su savimi nešiotis kokią tai aukso svorį.

1694m. buvo įkurtas Anglijos bankas buvo pirmasis bankas, kuris išleido banknotus. Šio banko išleisti banknotai buvo keičiami į auksą nustatytu kursu. Tačiau banknotai nustatytu kursu keičiami į auksą dar nėra pinigai – jie yra dokumentas patvirtinantis, kad šio dokumento savininkas turi tam tikrą sumą aukso. Tuo metu egzistavusi nacionalinės valiutos sistema buvo *vadinama aukso standartu*. Aukso luito standartas Anglijoje egzistavo iki 1931m. (Didžiosios depresijos metais banko turimi aukso rezervai neužtikrino tuo metu vykusių tarptautinių operacijų, todėl Anglijos bankas nustojo keisti banknotus į auksą). *Šią datą galima laikyti naujos nacionalinės valiutos - kreditinių arba pasitikėjimo pinigų eros pradžia.*

Šiuo metu vietoj aukso standarto yra naudojama Tarptautinio valiutos fondo sistema. Tarptautinis valiutos fondas įkurtas 1947 m. Tarptautinio valiutos fondo išteklius sudaro valiutų visuma ir tarptautinis atsarginis kapitalas, kurį teikia šalys, fondo narės, pagal nustatytas kvotas, išskyrus aukso atsargas. Tarptautinė valiutos sistema skatina tarptautinę prekybą ir specializaciją bei garantuoja ilgą individualią mokėjimų balanso pusiausvyrą. Mokėjimų balansas yra šalies prekybos ir finansinių sandorių su visomis pasaulio šalimis per tam tikrą laiką apskaičiavimas, dažniausiai per metus, o jo pusiausvyra yra padėtis, kai per daugelį metų šalis išleidžia ir investuoja užsienyje ne daugiau negu kitos šalys. Tokiu būdu šalis nei prisideda prie tarptautinių atsargų, nei jas mažina.

Šiandieniniame moderniaame pasaulyje beveik visų pasaulio šalių valiutos yra kreditiniai pinigai. Primityviai mąstant, galima traktuoti, kad banko banknotas yra paprasčiausias popieriaus lapas pats savaime, neturintis jokios vertės. Tačiau praktikoje yra atvirkščiai. Pavyzdžiui, Lietuvos banko išleisti banknotai puikiai tarnauja mūsų kasdieniniame gyvenime, kadangi valstybė savo galia ir autoritetu suteikia jiems teisėtą mokėjimo galią.

Pinigų kiekį reguliuoja centrinis bankas, vykdydamas monetarinę politiką. Monetarinė politika tai centrinio banko politika, reguliuojanti pinigų masės didėjimo tempus ar palūkanų normos pokyčius.

Pagrindinės pinigų egzistavimo prielaidos yra ribota pasiūla ir visuotinis pripažinimas. Kreditinių pinigų egzistavimo prielaidos iš esmės tos pačios tik vietoj visuotinio pripažinimo yra jų įteisinimas įstatymu, kaip legalia atsiskaitymo priemone.

Pinigų paklausa. Kiekvienu momentu ūkiui reikia tam tikro pinigų kiekio. Per didelis pinigų kiekis mažina jų perkamąją galią, per mažas – gali sukelti jų trūkumą. Visi konkrečiu momentu ekonomikoje esantys pinigai vadinami *pinigų pasiūla*.

Pinigų likvidumas. Pinigai ir kiti aktyvai. Visas turtas ir finansiniai įsipareigojimai sudaro įmonės ar banko aktyvus. Visi aktyvai tam tikrais atvejais gali būti panaudoti tarpusavio atsiskaitymams. Tačiau kasdieniniame gyvenime žinome, kad, obligacijos, akcijos ar namas retai būna naudojami kaip atsiskaitymo priemonė, pirmiau jų neiškeitus į pinigus. Aktyvų „sugebėjimą“ būti pinigais apsprendžia aktyvų likvidumas. *Likvidžiu yra vadinamas finansinį įsipareigojimą ar nuosavybę patvirtinantis dokumentas, turintis fiksuotą nominaliąją vertę, ir galintis tarnauti kaip atsiskaitymo priemonė ar būti lengvai paverstas pinigais.* Patys likvidžiausi aktyvai yra pinigai.

Vadinasi, pinigų reikšmę sudaro *pinigai*, kuriais galima pasinaudoti iš karto, tai gryniesi pinigai, kelioniniai čekiai ir kiti čekiniai indėliai bankuose, kuriems be apribojimų gali būti išrašomi čekiai, ir *kiti aktyvai*, pvz. taupomieji indėliai, kuriuos galima paimti pateikus bankui taupomąją knygele, terminuoti indėliai, kurių negalima paimti pirma laiko, nei juos perleisti neįspėjus banko iš anksto.

1.2 tema. Finansiniai ištekliai. Finansų ir kredito sistema. Kredito politika.

Finansiniai ištekliai. Finansiniai ištekliai yra reikalingi kiekvienam žmogui, kaip visuomenės ląstelei, ūkio subjektams, kad galėtų vykdyti išplėstinę reprodukciją ir valstybei, kad galėtų vykdyti jai priklausančias funkcijas. Galima teigti, kad finansiniai ištekliai reikalingi tam,

kad žmogus, ūkio subjektas ir valstybė galėtų normaliai veikti. Žinome, kad sėkmingas yra tas ūkio subjektas, kuris našiai kuria ekonominę vertę ir efektyviai ją paskirsto.

Finansiniai ištekliai yra efektyvios veiklos rezultatas. Efektyvumas pasireiškia per racionalų pelno ir išlaidų paskirstymą, rizikos apsidraudimą bei laisvų finansinių išteklių panaudojimą pelnui didinti. Pažymėtina, kad finansiniai ištekliai neturi kompensacinio pobūdžio, kurį turi pvz. darbo užmokestis. Darbo užmokestis yra kompensacija už atliktą darbą. Finansais niekas niekam nekompensuoja (atlyginimas finansais nemokamas: tai atliekama pinigais arba kitu likvidžiu turtu). Finansais yra subsidijuojama, dotuojama ar kitaip finansuojama, ir visa tai daroma negražintinai ir neatlygintinai.

Finansams pinigai yra prekės kainos vertės išraiška kartu ir apskaitos vienetas bei vertės matas paskirstomiesiems bei perpaskirstomiesiems santykiams atlikti. Be kainos negalimi paskirstomieji ir perpaskirstomieji santykiai. Neesant kainos finansai nežinotų kaip ir kokiomis proporcijomis reikėtų paskirstyti sukurtą bendrąjį vidaus produktą – taigi negalėtų atlikti paskirstymo ir perpaskirstymo funkcijos. Kaina nustato finansams kaip paskirstyti, o finansai yra tas instrumentas, kuris paskirsto. Finansai tiesiog proporcingai paskirsto kainos nustatytą vertę (pelną) kiekvienam ūkio subjektui ir valstybei pagal nustatytus tarifus ir laikotarpi.

Finansai juda nuo finansinių išteklių iki jo gavėjo. Atgal jie negrįžta, nes jų gražinti nereikia, tuo tarpu kreditas juda nuo skolinio iki skolininko ir atvirkščiai, nes kreditą reikia gražinti. Tarp kredito ir finansinių išteklių yra tarpusavio ryšys, kadangi finansinių išteklių trūkumas skatina kredito poreikį.

Finansų ryšį su minėtomis kategorijomis palyginome todėl, kad geriau suprastume finansų ir minėtų ekonominių kategorijų ryšį, nes finansai su šiomis kategorijomis yra glaudžiai susiję. Finansai nuo žmonių valios priklauso tik tiek, kad žmogus gali pasirinkti verslo formą, nuo kurios priklauso pelno bei pajamų skirstymo tvarka. Objektivos finansų galimybės nepriklauso nuo žmonių valios, jos glūdi finansų ekonominėje esmėje, kuri pasireiškia per jų vykdomas funkcijas, (paskirstomoji ir perpaskirstomoji), kurios suteikia visuomenei galimybę formuoti ir kaupti piniginius fondus tikslu patenkinti visuomenės poreikius.

Rinka suteikia finansams dideles galimybes ir kelia reikalavimus finansų, kaip ekonominės kategorijos, efektyviam panaudojimui.

Finansiniai ištekliai yra materialūs finansinių santykių reiškėjai. Mikro prasme tai finansiniai ištekliai, skirti išplėstinei reprodukcijai, o makroprasme, tai finansiniai ištekliai skirti šalies gynybai, valstybės valdymui ir socialinėms programoms įgyvendinti.

Finansų ištekliai tai ūkio subjektų ir valstybės sukurti piniginių lėšų fondai. *Ūkio subjektų* sudaryti finansiniai ištekliai yra *decentralizuoti*, o *valstybės* sukaupti finansiniai ištekliai yra *centralizuoti*. Finansinių išteklių sudarymą tiek centralizuotų, tiek decentralizuotų, reglamentuoja specialūs įstatymai. Ūkio subjektų finansinių išteklių sudarymą reglamentuoja įmonių ir akcinių bendrovių įstatymai, o valstybinių finansinių išteklių sudarymą reglamentuoja Biudžetinės sandaros, Biudžeto (kasmetinis) ir Valstybinio socialinio draudimo fondo įstatymas bei kiti poįstatyminiai aktai. Įmonėse sukaupiti piniginių lėšų fondai naudojami gamybai, mainams bei vartojimui, o valstybės sukaupiti finansiniai ištekliai skirti šalies gynybai, valstybės valdymui bei kitiems poreikiams tenkinti.

Įmonės ir valstybės išlaidų padengimas vyksta naudojant finansavimąsi, kreditavimą.

Finansavimasis yra naudingas tuo kad už jį nereikia mokėti palūkanų. Tačiau, ūkio subjektų požiūriu, jis turi trūkumų – mažėja akcininkų dividendai, nes tada didžioji pelno dalis skiriama investicijoms. (Akcininkai dažnai turi tikslą gauti kuo didesnius dividendus.)

Finansavimas tai naudojimasis išoriniais finansiniais šaltiniais. Dažniausiai tai būna kreditavimas (įmonėms) ir valstybinis finansavimas (biudžeto išlaidos).

Finansiniai ištekliai yra skirstomi į nuosavus ir skolintus.

Įmonių nuosavų finansinių išteklių šaltiniai yra pelnas ir amortizaciniai atskaitymai. *Skolintų* finansinių išteklių šaltiniai yra pasiskolintos lėšos, pasireiškiančios įvairiomis kredito rūšimis.

Centralizuotus (valstybės) išteklių šaltinius sudaro valstybės biudžetas, socialinio draudimo fondo biudžetas ir valstybinių draudimo įstaigų formuojamas gyvybės ir negyvybės draudimo fondas.

Kitų akcinių draudimo bendrovių ir privačių firmų fondai yra decentralizuoti.

Kiekviena valstybė vykdo savo šalies finansų politiką. Kas gi yra valstybės finansų politika ir kokie jos tikslai?

Valstybės finansų politika yra tikslinga valstybės veikla, panaudojant finansus. Jos paskirtis yra parengti moksliškai pagrįstą šalies finansų valdymo koncepciją, numatančią pagrindines priemones finansiniams ištekliams panaudoti, kad įgyvendinti užsibrėžtus tikslus. Finansų politika turi padėti valstybei spręsti iškilusias problemas su mažiausiomis sąnaudomis. Vyriausybės vykdoma finansinė politika, įgyvendindama politinius ir ekonominius tikslus, turi užtikrinti visuomenės narių materialinę gerovę, vykdyti teisingą socialinę apsaugos politiką, užtikrinti visuomenės narių materialinę gerovę, vykdyti teisingą socialinę apsaugos politiką, užkirsti kelią krizinėms situacijoms šalies finansų rinkoje, sudaryti sveikas konkurencines sąlygas visiems ūkio subjektams ir užtikrinti finansinių išteklių didėjimą.

Finansų sistema. Finansų sistema tai specialus finansinis aparatas, užsiimantis piniginių lėšų kaupimu, paskirstymu ir efektyviu panaudojimu šalies ekonominei plėtrai, socialinėms programoms vykdyti, krašto apsaugai ir valstybės valdymui užtikrinti. Finansų sistemą sudaro finansų valdymo administracija su ministerijomis ir žinybomis, kurioms šalies įstatymais yra pavestas finansų administravimas.

Finansų sistema nustato finansinius santykius valstybėje ir ūkio subjektuose. Kiekvieną šių santykių sferą aptarnauja tam tikra finansų sistemos grandis. Pavyzdžiui, Finansų ministerija yra vadovaujanti žinyba finansų sistemoje ir įgyvendina valstybės finansų politiką per departamentus bei skyrius. Ji rengia valstybės biudžeto projektus, skiria lėšas iš biudžeto numatytoms programoms įgyvendinti, finansuoja biudžetines įstaigas, dotuoja savivaldybės biudžetus, kontroliuoja valstybės išdo sąskaitą.

Valstybinė mokesčių inspekcija ir Revizijų departamentas prie Finansų ministerijos vykdo kontroliuojančias funkcijas.

Labai svarbus vaidmuo finansų sistemoje tenka Valstybinei mokesčių inspekcijai, kadangi jos veikla glaudžiai susijusi su valstybės įplaukomis. Ji administruoja valstybės nustatytų mokesčių priskaičiavimą, mokėjimą bei taiko sankcijas už mokesčių nemokėjimą.

Svarbus vaidmuo finansų sistemoje tenka Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybai (VSDFV). Ši žinyba sudaro ir vykdo valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą. Šis biudžetas pagal dydį yra antras po valstybės biudžeto. Žinome, kad iš šių lėšų yra mokamos senatvės pensijos, nedarbingumo ir kitos įstatymais numatytos pašalpos.

Finansų sistemai priklauso ir visų rūšių įmonių, savivaldybių, įstaigų, ministerijų ir kt. organizacijų finansinės (apskaitos) tarnybos. Jų dalyvavimas pasireiškia per priskaičiuotus ir sumokėtus mokesčius į valstybės bei savivaldybių biudžetus. Visos paminėtos grandys priklauso finansų sistemai.

Kredito sistema. Kredito sistema yra finansinės sistemos sudėtinė dalis. Tai įvairių finansinių įstaigų tinklas, kurių veiklą nustato šalies įstatymai. *Jai priklauso Lietuvos bankas (centrinis), komerciniai bankai ir kt. finansinės institucijos.* Šios institucijos yra valstybės kredito politikos sudėtinės grandys. Centrinis bankas kreditų sistemoje veikia kreditų, kainų pakitimus ir pinigų pasiūlos augimo tempų pakitimus.

Lietuvos bankas, vadinamas centriniu banku, yra valstybės bankas, nuosavybės teise priklauso valstybei, tiesiogiai pavaldus Lietuvos Respublikos Seimui. Jis atstovauja Lietuvos valstybei tarptautinėse kredito institucijose, kaip Tarptautiniame valiutos fonde, Tarptautiniame rekonstrukcijos ir plėtros banke (dar vadinamas pasaulio banku), bei Europos regioninėse finansų institucijose. Lietuvos bankas turi išskirtinę teisę leisti į apyvartą valstybės pinigus, nustatyti pinigų nominalus, skiriamuosius, apsaugos ir mokėjimo požymius, išimti iš apyvartos banknotus ir monetas, pakeičiant juos kitais ir viešai paskelbiant. Centrinis bankas organizuoja pinigų gaminimą,

jų gabenimą bei saugojimą, sudaro atsarginius banknotų ir monetų fondus, atlieka banknotų ir monetų ekspertizę. Pagrindinis centrinio banko tikslas yra siekti kainų stabilumo.

Pagrindinės centrinio banko funkcijos apibrėžtos Lietuvos banko įstatyme ir yra tokios:

- vykdo respublikos pinigų emisiją;
- formuoja ir vykdo pinigų politiką;
- nustato lito kurso reguliavimo sistemą ir skelbia oficialų lito kursą;
- valdo, naudoja Lietuvos banko užsienio atsargas ir jomis disponuoja;
- atlieka išdo agento funkcijas;
- išduoda ir atšaukia licencijas kredito įstaigoms ir prižiūri jų veiklą;
- nustato respublikos kredito įstaigų ir užsienio valstybių kredito įstaigų skyrių, veikiančių respublikoje, finansinės apskaitos principus ir atskaitomybės tvarką;
- kuria ir valdo tarpbankinę lėšų pervedimo sistemą ir nustato reikalavimus tarpbankinės lėšų pervedimo sistemos dalyviams;
- renka pinigų ir banko mokėjimo balanso, valstybinės finansinės statistikos duomenis, sudaro mokėjimų balansą.

Pinigai egzistuoja tūkstantmečius, o bankai atsirado palyginti neseniai. Šiandien kiekviena išsivysčiusi šalis turi nuosavą centrinį banką.

Centrinis bankas turi užtikrinti ekonominės raidos tolygumą ir užkirsti kelią finansinei panikai. Įgyvendindamas šį uždavinį bankas turi paskutinės pakopos mokėtojo (kreditoriaus) teisę, t.y. turi teisę suteikti kreditus finansinėms įstaigoms, gresiant jų finansinei krizei.

Centrinis bankas kontroliuoja ir reguliuoja pinigų pasiūlą šalyje. Šias funkcijas jis atlieka keisdamas *komerciniams bankams privalomųjų rezervų dydį, vykdydamas atviros rinkos operacijas ir diskontų normas pakeitimus*.

Centrinis bankas nustato komerciniams bankams privalomųjų rezervų normą. Privalomieji rezervai (rezervų norma) yra privalomų čekinių depozitų sumos dalis, kurią komerciniai bankai turi laikyti atsargoje, t.y. negali skolinti ar kitaip naudoti.

Privalomąjį rezervą sudaro komercinių bankų depozitai centriniam banke ir gryniesi pinigai jų seifuose. Centrinis bankas komerciniams bankams nustato minimalią privalomo rezervo sumą, kurią komerciniai bankai gali viršyti. Privalomasis rezervas yra veiksminga pinigų rinkos reguliavimo priemonė ir komercinių bankų likvidumo garantas. Kaip gi centrinis bankas reguliuoja pinigų pasiūlą bei paklausą?

Centrinis bankas laisvai gali apskaičiuoti pinigų pasiūlos pasikeitimą, *pakeisdamas komerciniams bankams privalomojo rezervo normą ir vykdydamas atviros rinkos operacijas*.

Yra žinoma, kad padėtas vienas litas į banko einamąją sąskaitą sukelia 1/R litų prieaugį. (R – privalomojo rezervo normos koeficientas). Sakykim, kad centrinis bankas sumažino privalomojo rezervo normą nuo 20 iki 15 procentų. Centrinis bankas šiuo atveju vietoj 5 litų (1/0,2) susilauks 6,67 litų (1/0,15) prieaugį kiekvienam naujam litui pinigų pasiūloje. Skirtumas 1,67 Lt.

Atviros rinkos operacijos. Atviros rinkos operacijomis yra vadinamos Vyriausybės vertybinių popierių (išdo vekseliai ir obligacijos) pardavimas rinkoje. Šių operacijų esmė yra ta, kad jomis yra tiesiogiai keičiamas rezervų kiekis komerciniuose bankuose, t.y. keičiama pinigų pasiūla. Pavyzdžiui, centrinis bankas daro išvadą kad pinigų *pasiūla yra per maža* ir trukdo didinti gamybą. Tada centrinis bankas *didina pinigų pasiūlą*. Tuo tikslu jis *superka rinkoje cirkuliuojančius Vyriausybės vertybinius popierius*. Centrinio banko supirktų Vyriausybės vertybinių popierių sumai išaugs komercinių bankų rezervai ir prasidės depozitinių sąskaitų augimas. Tarkime vienas rezervo litas padidina pinigų pasiūlą 2,5Lt. Jeigu Vyriausybė supirks Vyriausybės vertybinių popierių už 10 mln.Lt, tai pinigų pasiūla padidės 25 mln.Lt.

(Vyriausybės vertybinių popierių supirkimo-pardavimo operacija tarp centrinio banko ir komercinių bankų atliekama nenaudojant grynųjų pinigų: centrinis bankas supirkęs vertybinius popierius tiesiog padaro savo knygoje įrašą, kuriuo fiksuojama, kad Vyriausybės vertybinius popierius pardavęs komercinis bankas dabar padidino savo privalomąjį rezervą laikomą centriniam banke).

Pinigų pasiūlos padidėjimo galima susilaukti ir tuo atveju, kai šalies Vyriausybė, neturėdama pinigų savo išlaidoms padengti, parduoda Vyriausybės vertybinius popierius (paprastai trumpalaikius nuo 3 mėn. iki 12 mėn.) centriniam bankui, o Vyriausybė parduodamai sumai atidaro centriniame banke depozitinę sąskaitą.

Analogiškai elgiamasi kai norima sumažinti pinigų paklausą, tada centrinis bankas atviroje rinkoje parduoda Vyriausybės vertybinius popierius.

Diskonto norma yra centrinio banko nustatyta palūkanų norma, už kurią centrinis bankas skolina pinigus komerciniams bankams. Diskonto norma paprastai yra suvaržoma komercinių bankų kreditinės galimybės, *mažėjant diskonto normai kreditinės galimybės didėja ir didinant diskonto normai jos mažėja*.

Įvairių šalių centriniai bankai, įgyvendindami savo politiką, teikia pirmumą skirtingiems veiksams, pvz. Anglijos bankas naudoja diskonto normų pakeitimus, Kanados bankas – rezervus, Prancūzijos ir JAV bankai – atvirosios rinkos operacijas.

Centrinis bankas vykdo šalies monetarinę politiką, kurios tikslas yra skatinti bendrojo vidaus produktą, užkirsti kelią nedarbo augimui ir infliacijai. Monetarinė politika yra centrinio banko vykdoma politika, reguliuojanti pinigų masės didėjimo tempus ar palūkanų normos pokyčius.

Lietuvos banko santykiai su komerciniais bankais. Lietuvos bankas tiesiogiai nekontroliuoja komercinių bankų ūkinės veiklos, o vykdo tik jų veiklos priežiūrą, imasi priemonių indėlininkų interesams apsaugoti, užtikrindamas bankų stabilumą sudaro rezervinį fondą iš privalomųjų atskaitymų, kurių tvarką ir sąlygas nustato Lietuvos banko valdybos priimtos „Komercinių bankų privalomųjų atsargų taisyklės“. Siekdamas paveikti bankinės sistemos likvidumą, Lietuvos bankas, suteikia komerciniams bankams trumpalaikius kreditus. Lietuvos bankas yra paskutinė kreditinė institucija komerciniams bankams. Tai sudaro sąlygas stabiliam komercinių bankų funkcionavimui, nesikišant į jų operatyviąją veiklą.

Komerciniai bankai. Komerciniai bankai yra ribotos atsakomybės akcinės bendrovės. Komercinių bankų įstatinį kapitalą sudaro jo akcininkų apmokėtos akcijos. Komercinio banko steigėjais gali būti juridiniai ir fiziniai asmenys.

Komercinio banko akcininku laikomas asmuo, įsigijęs bent vieną banko akciją. Komercinių bankų pelną sudaro palūkanų skirtumas už skolintas ir paskolintas sumas. Komerciniai bankai vykdo savo veiklą tik gavę Centrinio banko licenciją. Komerciniai bankai yra valstybės kredito sistemos grandis. Jų veiklą reglamentuoja Komercinių bankų įstatymas. Komerciniai bankai vykdo tokias operacijas:

- atidaro ir aptarnauja ūkio subjektų atsiskaitomąsias sąskaitas;
- vykdo vidaus ir tarptautinius mokėjimus valiuta;
- priima indėlius;
- teikia paskolas;
- teikia seifų nuomos paslaugas;
- išduoda kreditines korteles;
- teikia klientams su banko veikla susijusias konsultacijas;
- superka ir parduoda valiutą ir kt.

Komerciniai bankai, būdami šalies kredito sistemos dalimi turi įtakos šalies kredito sistemai ir vykdo savarankišką kredito politiką.

Kredito unijos. Kredito unijų judėjimas buvo sukurtas savanorių dėka, kaip alternatyva bankams. Kredito unijų veiklą reglamentuoja Kredito unijų įstatymas. Veiklą galima pradėti tik gavus centrinio banko licenciją. Kredito unija yra kooperatinė kredito įstaiga ir jos pagrindinis tikslas yra teikti paslaugas naudingomis sąlygomis. Kredito unija skiriasi nuo banko savo požiūriu į pelną. Kredito unija niekada nesiekia aklo pelno. Ji pirmiausia dirba savo narių labui. Jeigu kredito unija dirba pelningai jos pelnas paskirstomas tolygiai visiems jos nariams, nepriklausomai nuo jo turimų pajamų. Kredito unija veikia apibrėžtoje aplinkoje, jos nariai tarpusavyje susiję ir pažįstami. Kredito unijos sukurtas turtas paliekamas bendruomenėje. Kiekvienas unijos narys yra ir unijos savininkas, ir turi vieną balsą nepriklausomai nuo jo turimų akcijų skaičiaus. Vienas narys-vienas

balsas. Todėl unijos niekas negali parduoti ar nupirkti. Kredito unijos nariai patys nusprendžia, kiek ir kokių paslaugų jiems reikės.

Kredito unijoms yra sunku varžytis su komerciniais bankais dėl didėjančio komercinių bankų paslaugų sudėtingumo ir dėl finansinių paslaugų kokybės bei komercinių bankų vykdomos santaupų mobilizacijos politikos. Santaupos yra bankininkystės sistemos „kraujas“, varomoji jėga.

Baigiant pažinti su kredito sistema norėčiau pasakyti, kad šiuo metu Lietuvoje veikia 9 komerciniai bankai, 2 užsienio bankų atstovybės, 4 užsienio bankų skyriai ir 40 kredito unijų.

Kredito politika. Kredito politika – tai sprendimų, apimančių kreditavimo periodą, visuma. Kredito politikai turi įtakos kreditavimo periodas. Jeigu jis ilgesnis, tai kreditavimo politika palankesnė. Kreditavimo politikai turi įtakos ir mokėjimų politikos sušvelninimas, teikiamos nuolaidos bei kredito standartai. Kredito standartai atitinka pagrindinius kredito įvertinimo principus, tai: *charakteris, pajėgumas, kapitalas ir sąlygos*.

- Charakteris parodo kliento požiūrį į savo įsipareigojimus, tai svarbus moralinis veiksnys.
- Pajėgumu yra įvertinamos kredito pareiškėjo mokumas. Tai nustatoma ištyrus kliento veiklą praeityje ir jo veiklos metodus. Ši informacija brangiai kainuoja ir labai vertinga.
- Kapitalas nustatomas išanalizavus kredito pareiškėjo finansinę būklę. Šią informaciją pateikia verslo planai.
- Sąlygos priklauso nuo to kas gali įtakoti kliento galimybes vykdyti savo įsipareigojimus nepriklausomai nuo jo valios – tai bendros ekonomikos vystymosi kryptys ir konkretūs įvykiai tam tikruose geografiniuose ekonomikos sektoriuose ir regionuose.

Bankų kreditas ir pinigų apyvarta. Banko kreditas kaip ekonominė kategorija yra viena paskolinto kapitalo judėjimo forma. Vykdam bankinį kreditavimą, atsiranda ekonominiai (piniginiai) santykiai, kurių procese laikinai laisvos valstybės, juridinių ir fizinių asmenų piniginės lėšos, įsisavintos bankų, suteikiamos verslo subjektams, laikantis grįžtamumo sąlygų. Bankiniai kreditai sudaro būtinas sąlygas, kurioms esant fiziniai ir juridiniai asmenys gali papildyti savo pinigines lėšas, tenkinti įvairiems poreikiams, reikalaujantiems papildomų lėšų, tame tarpe ir kapitalo investavimui. *Banko paskola* – tai kreditas, kurį komerciniai bankai gali suteikti privatiems asmenims ir firmoms už tam tikrą mokestį.

Kreditavimas suprantamas kaip kredito teikimas pagal sutartą programą suderintiems ir kreditoriaus remiamiems tikslams. Kreditavimo objektas – tai materialinės vertybės arba sąnaudos, kurioms privatūs asmenys ar firmos neturi savo lėšų (arba jų nepakanka), ir kurioms įsigyti ar panaudoti suteikiamas kreditas.

Kredito rūšys – tai visuma kokybinių ypatybių. Užbaigto ir tikslaus kredito rūšių grupavimo nėra. Tačiau būtina skirti dvi bankinio kreditavimo operacijas: piniginę paskolą ir banko įsipareigojimą garantuoti kliento mokėjimą suteikiant jam kreditą. *Piniginė paskola* – tai tokia bankinė operacija, kurios metu bankas suteikia skolininkui tam tikrą pinigų sumą nustatytam laikotarpiui (kadangi paskola sugražinama pinigų forma). *Garantinėmis operacijomis* suprantamos tokios banko operacijos, kurių metu bankas nesuteikia skolininkui piniginės paskolos, o tik pažada įvykdyti mokėjimus tuo atveju, jei skolininkas nesugebės apmokėti savo įsipareigojimų. Šioms operacijoms priskiriami akceptiniai ir avaliniai kreditai.

Užsienio literatūroje yra išskiriamos tokios bankinio kreditavimo rūšys:

1. Pagal terminus:

- trumpalaikiai iki 1 metų;
- vidutinės trukmės nuo 1 iki 6 metų;
- ilgalaikiai daugiau kaip 8-10 metų.

2. Pagal užtikrinimo būdą:

- be užstato;
- su užstatu;

3. Pagal skolininko rūšį:

- žemės ūkio kreditas;

- verslo kreditas;
- komunalinis kreditas;
- personalinis kreditas

4. Pagal paskirtį:

- vartojimo kreditas;
- verslo kreditas;
- kapitalo formavimui skirtas kreditas;
- investicinis kreditas;
- sezoninis kreditas;
- tarptautinis kreditas;
- kreditas operacijoms su vertybiniais popieriais;
- importo(eksporto)kreditas

5. Pagal dydį:

- smulkus;
- vidutinis;
- stambus;

Piniginės sistemos sąvoka. *Piniginė sistema* – tai valstybės įstatymais reguliuojama pinigų cirkuliacijos tvarka, susidedanti iš piniginės prekės, piniginio vieneto, aukso turinio, pinigų ženklų, piniginių ženklų emisijos bei cirkuliacijos tvarkos. Lietuvos respublikos piniginės sistemos elementai yra: oficialus piniginis vienetas, grynųjų pinigų emisijos tvarka ir piniginės apyvartos organizavimas ir reguliavimas. Pinigų apyvarta – tai pinigų (grynųjų ir negrynųjų) judėjimas, aptarnaujantis prekių apyvartą taip pat neprekinis mokėjimas ir atsiskaitymas. Išskiriamos grynųjų ir negrynųjų pinigų apyvartos. Pinigų masės sąvoka apima piniginius ženklus esančius apyvartoje, pinigines lėšas, esančias juridinių bei fizinių asmenų sąskaitose ir indėliuose bei kitus besąlyginius bankų įsipareigojimus.

Bankiniai atsiskaitymai. Bankiniai atsiskaitymai vykdomi įvairiomis formomis. Pagal teritorinį išsidėstymą yra vietiniai ir nevietiniai atsiskaitymai. Šie atsiskaitymai turi keletą formų:

- akceptinė – kai pinigai išrašomi iš pirkėjo sąskaitos, remiantis reikalavimo pavedimu (siunčiamas mokėtojai aplenkiant jo banką), arba atsiskaitant už žemės ūkio produkciją, mokėjimo reikalavimas siunčiamas tiesiai mokėtojo bankui;
- akredityvinė – naudojama, kai ji numatyta sutartimi, kuomet tiekėjas taiko pirkėjui sankcijas, reikalaujant bankui. Jo esmė ta, kad pirkėjas negauna prekių tol, kol perveda atitinkamą sumą į tam tikslui atidarytą sąskaitą(akredityvą) tiekėjo banke;
- mokėjimo pavedimas – tai įmonės įsakymas savo bankui nurašyti nuo jo sąskaitos pavedime nurodytą sumą ir įskaityti ją į gavėjo sąskaitą;

1.3. tema. Valstybės finansai ir finansinė veikla.

Valstybės finansų turinys. Savo materialiniu turiniu valstybės finansai yra piniginės fondų lėšos. Valstybės finansai ir finansiniai santykiai visada yra piniginiai santykiai. Šie santykiai yra susiję su valstybės ir jai priklausančių įmonių finansinių išteklių formavimu ir valstybinių lėšų panaudojimu. Valstybinių finansų piniginių santykių subjektas yra valstybė, t.y. įmonės, įstaigos, organizacijos ir piliečiai. Valstybės finansų tikslas yra aprūpinti valstybę piniginėmis lėšomis, kurios užtikrintų įgyvendinti ekonomines, socialines bei politines valstybės funkcijas. *Finansai – tai ne pačios piniginės lėšos, o santykiai tarp žmonių perpaskirstant ir panaudojant fondų pinigines lėšas.* Finansai –tai ekonominis instrumentas paskirstant bendrą nacionalinį produktą ir nacionalines pajamas. Jie yra gamybos ir materialinių turtų paskirstymo kontrolės priemonė, o taip pat valstybės ir visuomenės vystymosi stimulatorius. Tuo pačiu reikia nepamiršti, kad ne visi piniginiai santykiai

yra ir finansiniai santykiai, pavyzdžiui, pinigai naudojami pirkimo-pardavimo, tiekimo ar administracinių baudų sumokėjimo santykiuose nėra finansiniai santykiai. Tai visuomeniniai santykiai, reguliuojami kitomis teisės šakomis: administracinės, civilinės teisės ir kt.

Per savo evoliucijos laikotarpį žmonija nuėjo ilgą kelią nuo betarpiškų prekių mainų iki prekių-piginių santykių, kur pinigai tapo bendru ekvivalentu, o valstybė, valdydama ekonominius ir socialinius procesus pradėjo vesti (vykdyti) pajamų ir išlaidų sąskaitas pinigų forma, kurdama įvairius piniginius fondus.

Geriausias valstybės valdymo būdas, tai valdymas pinigų pagalba, ir geresnio būdo žmonija dar neišrado. Reguluodama ir nukreipdama pinigines lėšas kurti piniginius fondus, kurie vėliau tenkins visuomenės poreikius, valstybė stimuliuoja arba atvirkščiai – sutrumpina veiklą konkrečiose kryptyse. Pavyzdžiui, kai skiriama nepakankamai lėšų mokslo, kultūros ir švietimo vystymui, panaikinamos kai kurios jų veiklos rūšys, į kitas darbovietes išeina dirbti jų kadrai ir vyksta kiti negatyvūs pasikeitimai. Pataisyti tokią padėtį galima tik skiriant šioms valstybės veiklos sritims būtiną pakankamą kiekį piniginių lėšų, kaupiant ir perpaskirstant per centralizuotus ir decentralizuotus piniginius fondus. Taigi iš to galima daryti išvadą, kad:

Valstybės finansai – tai piniginiai santykiai paskirstant ir perpaskirstant bendro nacionalinio produkto vertę bei nacionalinių turtų dalis, ir susiję su valstybės ir jos įmonių resursų formavimu bei valstybės lėšų panaudojimu, plečiant gamybą, tenkinant visuomenės socialinius kultūrinius poreikius, valstybės gynybos ir valdymo reikmes.

Valstybės finansų sudaro:

- atskirų valstybinio valdymo lygių biudžetai;
- nebiudžetiniai fondai;
- valstybinis kreditas;
- valstybinių įmonių finansai (federaliniai finansai).

Nacionalinis biudžetas – tai piniginiai santykiai, susiklostantys tarp valstybės ir subjektų, sudarant ir paskirstant biudžetinį fondą, skirtą finansuoti nacionalinę ekonomiką, valstybės gynybą ir valdymą. Ekonominiu požiūriu – tai vienas iš būdų paskirstyti nacionalines pajamas. Valstybinio biudžeto dėka valstybė turi galimybę sukoncentruoti finansinius resursus strategiškai svarbioje ekonominio ir socialinio vystymosi kryptyse ir įgyvendinti valstybinio reguliavimo būdus rinkos ekonomikos sąlygomis.

Svarbią vietą užima *biudžetiniai ryšiai*. Jie susideda iš federalinių, regioninių ir vietinių lygių. Per biudžetinius ryšius į valstybines struktūras patenka didžioji dalis nacionalinių pajamų, kurios yra paskirstomos įvairaus lygio biudžetams, kurie turi autonomiškumą bei savarankiškumą, jų sudarymas ir panaudojimas reglamentuotas valstybės norminiais aktais.

Bendroms funkcijoms atlikti yra formuojamas *centrinis (valstybės)* biudžetas, kurio finansiniai ištekliai skiriami kompleksinėms programoms, susijusioms su valstybinių funkcijų vykdymu, ginkluotų pajėgų bei valstybės institucijų išlaikymui. Centrinis biudžetas užtikrina prioritetines valstybines priemones ekonomikai stabilizuoti, socialinei sferai plėtoti, armijai išlaikyti bei sienų apsaugai.

Vietiniai (savivaldybių) biudžetai skirti reguliuoti ekonominius procesus atitinkamoje teritorijoje. Vietiniai biudžetai turi reikšmės realizuojant ir finansuojant socialines programas.

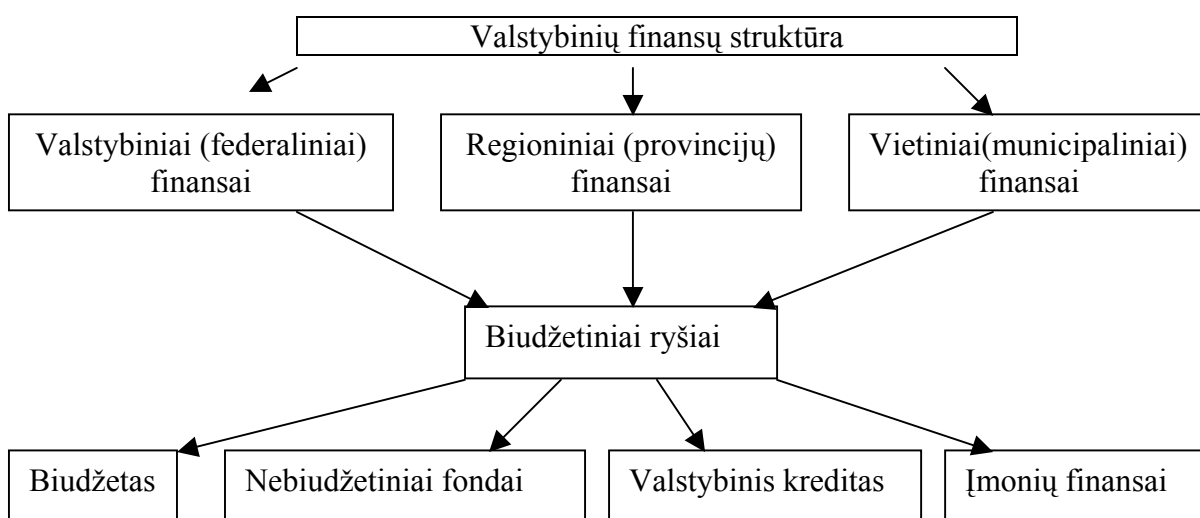
Nebiudžetiniai fondai – tai ekonominių santykių sistema, susidaranti paskirstant ir panaudojant finansinius resursus valstybės pritraukiamus finansuoti visuomeninius poreikius. Nebiudžetiniai fondai paraleliai su valstybės ir savivaldybės biudžetais sudaro papildomas galimybes paskirstyti finansinius resursus konkrečioms kryptims (pvz.: socialiniam vystymuisi). Išskirtinis nebiudžetinių fondų bruožas yra tas, kad jų lėšas gali panaudoti vykdomosios institucijos, tuo tarpu, kai biudžetinių fondų panaudojimas yra griežtai reglamentuojamas valstybės teisiniais aktais (pvz.: įstatymas dėl valstybės biudžeto). Nebiudžetinius fondus kuria valstybinės valdžios institucijos ir jie yra jiems pavaldūs. Operatyvų finansų valdymą vykdo specialiai tam sukurtas administracinis aparatas. Nebiudžetiniai fondai yra atskirti nuo biudžeto bet yra tvirtinami kartu su juo. Jie turi tam tikrą savarankiškumą. Priklausomai nuo nebiudžetinių fondų paskirties jie yra

skirstomi į *ekonominius ir socialinius*. Priklausomai nuo institucijos kuri juos sukūrė arba valdo skirstomi į *valstybinius ir regioninius*.

Valstybės kreditas – tai sistema ekonominių santykių, atsirandanti ryšium su laikinai laisvų įmonių, organizacijų ar piliečių piniginių vertybių mobilizacija ir jų perdavimu laikinam naudojimui valstybei, kad ši galėtų užtikrinti valstybinių išlaidų finansavimą. Yra vidaus ir išorės (arba tarptautinis) valstybės kreditai. Pagrindinės vidaus valstybės kredito formos yra valstybės skola ir išdo paskola. Dar yra sąlyginis valstybės kreditas. Tai tokie santykiai, kurie susidaro kai valstybė tampa garantu dėl kredito, kurį suteikia užsienio kreditorius vietos valdžios institucijoms.

Valstybinių įmonių finansai – tai ekonominių santykių sistema, kurioje sudaromi ir panaudojami decentralizuoti valstybinių piniginių lėšų fondai, skirti operatyviam įmonių panaudojimui. Valstybinių įmonių finansų, kaip valstybės finansų sudedamosios dalies specifika yra ta, kad didžioji dalis šių įmonių piniginių lėšų į biudžetą nepatenka, tačiau šios lėšos yra valstybės nuosavybė ir sudaro dalį valstybės finansų.

Valstybinių finansų valdymo struktūrą galima pavaizduoti tokia schema:

Savivaldybių biudžetai. Savivaldybė vykdo jai įstatymais priskirtas funkcijas. Taigi jai kaip ir bet kokiam kitam ūkiniam vienetui reikalingas veiklos finansavimas. Visos pajamos ir išlaidos, kurios reikalingos vietinės reikšmės programoms finansuoti bei valstybinių įstaigų išlaikymui bei savivaldybių valdymui užtikrinti yra numatytos savivaldybės biudžete. Kiekviena savivaldybė turi atskirą biudžetą, kurį vieneriems metams (nuo sausio 1 iki gruodžio 31 d. įskaitytinai) tvirtina savivaldybės Taryba. Jie rengiami laikantis nustatytų reikalavimų, kurie yra išdėstyti Biudžetinės sandaros įstatyme ir kituose su tuo susijusiuose norminiuose aktuose. **(Šiuo metu Lietuvoje yra 44 rajonų savivaldybės ir 12 miestų savivaldybių. Iš viso 60. Taigi ir vietinių biudžetų yra 60. Savivaldybės savo teritorijas skirsto į smulkesnius vienetus seniūnijas arba valsčius. Aukštesnysis antrojo lygio administracinis vienetas yra apskritis. Apskričių yra 10. Jos įgyvendina regioninę politiką. Savivaldos ištakos Lietuvoje yra gana senos. Tai sietina su Magdeburgo savivaldos teisių suteikimu. Magdeburgo teisę pirmieji gavo Vilniaus gyventojai dar 1387 metais. Seimeliai Lietuvoje veikė 16-19 a. ir buvo Lietuvos didžiosios kunigaikštystės apskrities valdžios organai. Pokario metais savivaldybės buvo panaikintos ir tik atkūrus nepriklausomybę susikūrė iš naujo. Savivalda yra viena iš demokratijos pasireiškimo formų. Vietos savivalda reiškia vietos valdžios teises ir pareigas savo atsakomybe reguliuoti ir tvarkyti visuomeninius reikalus vietos gyventojų interesu vardan.)**

Savivaldybės biudžetas turi būti taupus, subalansuotas, atviras ir viešas. Skirtingai nuo valstybės biudžeto **savivaldybės biudžetas negali būti deficitinis**. Jis tvirtinamas be deficito, t.y. jo pajamos lygios išlaidoms.

Savivaldybės pajamų sistema sudaro savivaldybės biudžetinės ir nebiudžetinės pajamos (įplaukos). Biudžeto pajamos formuojamos iš jos teritorijoje esančių įmonių, įstaigų ir organizacijų privalomųjų mokesčių, ir pajamų gautų už savivaldybei priklausančio turto nuomą, valstybės biudžeto dotacijų ir kt. įstatymais priskirtų šaltinių. Iš to kas pasakyta, matome kad savivaldybės biudžeto pajamų šaltinius galime sugrupuoti į tris grupes: mokestinės pajamos, nemokestinės pajamos ir valstybės dotacijos. *Mokestinės pajamos* sudaro įvairūs mokesčiai.

Nemokestinės pajamos sudaro pajamos iš turto nuomos, vietinės rinkliavos ir pajamos už įstatymų numatyta tvarka parduotus ar išnuomotus ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus ir t.t.

Dotacijas sudaro bendros ir specialios paskirties dotacijos skiriamos iš valstybės biudžeto. Bendroms dotacijoms priskiriamos dotacijos skirtos sudaryti rezervams nenumatytiems atvejams mokestinėms pajamoms išlyginti, kuriuos lemia nuo savivaldybės veiklos nepriklausomi veiksniai pvz., stichinės nelaimės, gaisrai, ekologinių katastrofų pasekmės likviduoti ir t.t.

Pajamų paskirstymą tarp valstybės ir savivaldybių biudžetų reglamentuoja Konstitucija, Biudžetinės sandaros įstatymas ir savivaldybės biudžeto pajamų metodikos įstatymas. Visi respublikoje surinkti mokesčiai suskirstyti į dvi kategorijas pagal *tikslinę paskirtį* tai valstybei skirti mokesčiai ir vietinius mokesčius. Šiuo metu respublikos mokesčių sistemą sudaro 18 skirtingų mokesčių iš kurių 12 renkami į valstybės biudžetą, o likę 6 į savivaldybės (vietos) biudžetus.

Valstybės finansinė veikla – tai valstybės veikla, sudarant, paskirstant ir naudojant centralizuotų ir decentralizuotų fondų pinigines lėšas, užtikrinančias jos nepertraukiamą funkcionavimą ir vystymąsi. Tam, kad teisingai būtų kaupiamos ir įvykdomos išlaidos iš valstybės piniginių lėšų fondų iki planuojamų finansinių metų pabaigos, turi būti pateikiami visi galimi pajamų šaltiniai ir teisingai nustatytos išlaidų kryptys. Valstybė įgyvendina finansų reguliavimo funkcijas. Valstybės biudžetu siekiama subalansuoti visuomenės poreikių nepastovumą, kadangi ekonomika vystosi netolygiai. Šių poreikių subalansavimą siekiama atlikti per dotacijas, biudžetines išlaidas ir subsidijas. Rinkos ekonomikos sąlygomis valstybės finansinė veikla apima visuomeninius santykius, sudarančius valstybės finansinių lėšų paskirstymo ir panaudojimo procesą.

1.4 tema. Valstybės pajamos ir išlaidos. Valstybės kreditas ir kreditavimas.

Valstybės biudžetas. Valstybės finansų piniginių santykių subjektas yra valstybė, t.y. įmonės, įstaigos, organizacijos ir piliečiai. Valstybės ir savivaldybių biudžetai yra centrinė Lietuvos respublikos finansų sistemos grandis. Biudžeto dėka yra kuriami valstybės ir savivaldybių piniginiai fondai, kurie užtikrina bendravaltstybinių (bendrasavivaldybinių) reikalų sprendimą, sudaro finansinį pagrindą įgyvendinti valdžios ir vietos savivaldos institucijų funkcijas.

Materialinis biudžeto turinys nepastovus, nuolat kinta (įplaukų pobūdis, išlaidų paskirtis ir pan.). *Biudžeto esmė pasireiškia* tuose visuomeniniuose santykiuose, kurie yra susiję su biudžeto lėšų koncentravimu ir panaudojimu. Tuo požiūriu biudžetas yra ekonominiai (piniginiai) santykiai, kurie atsiranda sudarant, paskirstant ir panaudojant centralizuotus piniginius fondus, skirtus bendrų valstybės ir savivaldybių uždavinių įvykdymui bei nustatant ir įgyvendinant atatinkamos valdžios institucijos funkcijas.

Biudžetinė sistema koncentruoja didžiausią valstybės finansinių resursų dalį. Biudžete sukoncentruotos lėšos yra skirtos įgyvendinti valstybės socialinę-ekonominę politiką, užtikrinti šalies gynybą ir saugumą. Didelių piniginių fondų kaupimas biudžetinėje sistemoje sukuria galimybes užtikrinti tolygų ekonomikos ir kultūros vystymąsi visoje šalies teritorijoje. Pagaliau, biudžetas padeda realizuoti visuomenei reikšmingiausius uždavinius kiekviename konkrečiame jų vystymosi etape. Taigi, biudžetinėje sistemoje koncentruojama nacionalinių pajamų dalis, kuri bus skirta bendrų poreikių tenkinimui. Tačiau, negalima nepaminėti, kad įvairių lygių ekonominės krizės ir finansų sistemos sutrikimai gali sutrukdyti valstybiniam ir vietos biudžetams pilnai atlikti savo paskirtį. Biudžeto srityje tokiais negatyviais faktoriais yra *biudžeto deficitas* (kai išlaidos viršija pajamas), ryškūs nesutarimai skirstant lėšas tarp įvairių lygių biudžetų, biudžeto tvirtinimo nesavalaikiškumas ir kt.

Finansiniai santykiai, susidarantys tarp valstybės ir įmonių, įstaigų bei gyventojų vadinasi biudžetiniais. Šie santykiai susidaro piniginių lėšų paskirstymo procese, kurio būtinas dalyvis yra valstybė (ją atstovauja tam tikra institucija). Šie santykiai yra susiję su centrinio piniginių lėšų fondo, skirto tenkinti bendravalstybinius poreikius, formavimu ir panaudojimu. Jų sudarymas ir panaudojimas reglamentuojamas valstybės norminiais aktais.

Valstybės biudžetas yra visuma biudžetinių santykių, kurie atsiranda formuojant ir panaudojant šalies biudžetinį fondą. Ekonominiu požiūriu valstybės biudžetas – tai piniginiai santykiai, kylantys tarp valstybės ir juridinių bei fizinių asmenų dėl nacionalinių pajamų paskirstymo, ryšium su biudžetinio fondo sudarymu ir panaudojimu finansuojant socialines-ekonomines, gynybos, valstybės valdymo ir kitus poreikius. Savo materialiniu turiniu valstybės biudžetas yra bendravalstybinis piniginių lėšų fondas. *Trumpai tariant – valstybės biudžetas yra centralizuotas finansinių išteklių fondas, kuriame sukaupiama ir perpaskirta dalis respublikos nacionalinių pajamų.*

Valstybės biudžeto išteklius (pajamas) sudaro ūkio subjektų ir gyventojų privalomieji, įstatymais nustatyti įvairūs mokesčiai. *Biudžeto pajamose įplaukos yra skirstomos į mokestines ir nemokestines pajamas.*

Mokestines pajamas sudaro pajamos iš mokesčių, tai fizinių asmenų pajamų mokesčio, juridinių asmenų pelno mokesčio, pridėtosios vertės mokesčio, akcizų, muitų ir kitų mokesčių įplaukos. Tai dalomosios mokestinės pajamos, kurių pajamas sudaro mokesčiai, kurių viena dalis atitenka savivaldybėms, kita dalis lieka valstybei. Kiekvienais metais valstybė sprendžia, kokią procentą savivaldybės teritorijoje gautų pajamų skirti savivaldybėms – tai juridinių asmenų pelno mokestis, pridėtosios vertės ir kt.

Valstybės nemokestines pajamas, pagal LR valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymą, sudaro šios biudžeto įplaukos:

- Lietuvos banko likutinis pelnas;
- mokestis už valstybinius gamtos išteklius;
- palūkanos už valstybinio kapitalo naudojimą;
- palūkanos už depozitus;
- gautos palūkanos už paskolas ūkiniam subjektams (iki yra valstybiniai bankai);
- dividendai už akcijas;
- pajamos iš baudų ir konfiskacijų;
- mokestis už aplinkos teršimą;
- valstybės institucijų ir kontroliuojančių organizacijų specialiųjų lėšų įmokos;
- valstybės rinkliavos;
- biudžetinių įstaigų pajamos gautos už teikiamas paslaugas;
- kitos lėšos iš nuosavybės.

Nemokestinės pajamos sudaro apie 10 proc. visų biudžeto pajamų. Skirtingais finansiniais metais nemokestinių biudžetinių pajamų dydis gali keistis.

Savivaldybių biudžetų pajamas sudaro:

- mokestinės pajamos;
- nemokestinės pajamos;
- dotacijos.

Savivaldybių biudžetams priskiriamos šios *mokestinės pajamos*:

- fizinių asmenų pajamų mokestis, atskaičius privalomojo sveikatos draudimo fondui pagal Sveikatos draudimo įstatymą, skirtas lėšas;
- žemės mokestis;
- valstybinės žemės ir valstybiniam vandeniui priskirtų vandens telkinių, išnuomotų verslinei arba mėgėjiškai žūklei, nuomos mokestis;
- įmonių ir organizacijų nekilnojamo turto mokestis;
- žyminis mokestis, nustatytas Žyminio mokesčio įstatyme;
- prekyviečių mokestis;

- paveldimo ar dovanojamo turto mokestis;
- kitos įstatymų nustatytos mokestinės pajamos.

Savivaldybės biudžetams priskiriamos *šios nemokestinės pajamos*:

- pajamos iš savivaldybės turto (nuosavybės);
- baudos ir pajamos iš konfiskacijų įstatymų nustatyta tvarka;
- savivaldybių biudžetinių įstaigų pajamos, gautos už teikiamas paslaugas;
- kitos pajamos: pajamos už savivaldybių lėšų likučius einamose sąskaitose, pajamos už išnuomotus ar parduotus nustatyta tvarka ne žemės ūkio paskirties valstybinės žemės sklypus, kitos įstatymų nustatytos nemokestinės pajamos.

Dotacijos savivaldybių biudžetams. Savivaldybių biudžetai gauna dotacijas, kurių apskaičiavimo, tvirtinimo ir pervedimo tvarka nustato 1997 07 02 LR savivaldybių biudžetų pajamų nustatymo metodikos įstatymas nr.VIII-385. *Dotacija* tai valstybės skiriamos lėšos valstybinių institucijų išlaidoms padengti ar vykdomoms valstybinėms programoms finansuoti. Dotacija yra negražinama paskola. Savivaldybėms skiriamos tikslinės dotacijos:

- asignavimai, skirti kompensacijoms už valstybės išperkamus gyvenamuosius namus ar jų dalis, butus buvusiems savininkams;
- asignavimai kapitalo investicijoms, numatyti valstybės investicijų programoje;
- asignavimai, grįžtantiems į Lietuvą politiniams kaliniams ir tremtiniams namams statyti ar pirkti;
- kitos tikslinės lėšos iš valstybės biudžeto.

Savivaldybių biudžetai taip pat gali naudotis valstybės biudžeto ir kitomis paskolomis. Valstybės biudžeto paskola suteikiama, kai laikinai savivaldybių biudžetams trūksta lėšų. Kitomis paskolomis gali naudotis Vyriausybės nustatyta tvarka ir sąlygomis.

Valstybės išlaidos. Valstybės išlaidoms skirtų lėšų panaudojimo sferas ir tvarką nustato LR Biudžetinės sandoros įstatymas, LR valstybės ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas, taip pat kiti norminiai aktai.

Lietuvos Respublikos biudžeto lėšos skiriamos įvairioms valstybės socialinėms funkcijoms įgyvendinti, tai:

- švietimo, kultūros, sveikatos apsaugos ir sporto programoms įgyvendinti;
- socialinės apsaugos ir paramos programoms finansuoti;
- mokslui ir techninei pažangai;
- ūkio plėtojimui reguliuoti;
- gamtos apsaugai;
- krašto apsaugai;
- valstybės valdžios ir valdymo institucijų įstaigoms išlaikyti;
- dotacijoms savivaldybių biudžetams, viešajai tvarkai ir visuomenės apsaugai;
- išoriniams valstybės ryšiams;
- valstybės skolos aptarnavimo išlaidoms;
- valstybės biudžeto kasos apyvartos lėšoms padidinti;
- išlaidoms, patirtoms dėl važiavimo keleiviniu transportu lengvatų taikymo, kompensuoti;
- subsidijoms (*Subsidija* – tai vyriausybinis mokėjimas ūkio subjektams kad išlaikytų arba sumažintų savo produkto kainas, pvz. kai kurių maisto produktų arba vaistų. Subsidija tai piniginė pašalpa, kuria tiesiogiai subsidijuojamos pajamos);
- kitoms priemonėms pagal LR įstatymus įgyvendinti

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamas sudaro įstatymu numatyta tvarka ir tarifais iš draudėjų ir apdraustųjų gaunamos įmokos ir VSD fondo valdybos veiklos pajamos.

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidas sudaro:

- valstybinio socialinio draudimo pensijos;
- pašalpos;

- draudimas nuo nedarbo;
- sveikatos draudimo įmokų pervedimas;
- kt. išlaidos.

Ūkio subjektai finansinius išteklių fondus sudaro individualiai, pagal poreikius ir verslo formas, jie viešai neskelbiami, todėl nėra statistinės informacijos ir jų klasifikuoti nėra galimybės. Tai kiekvieno ūkio subjektų vidinis reikalas.

Valstybės kreditas ir kreditavimas. Tai finansų teisės normomis sureguliuota valstybės veikla, nukreipta gauti kreditą, t.y. pasiskolinti piniginių lėšų iš fizinių bei juridinių asmenų, o taip pat iš užsienio valstybių. Kreditas yra Lietuvos Respublikos finansinės sistemos sudėtinė dalis. Lietuvos Respublika kitų valstybių atžvilgiu gali būti tiek skolininkė, tiek ir kreditorė.

Pasiskolintos iš gyventojų, juridinių asmenų ar kitų valstybių piniginės lėšos tampa valstybės papildomais resursais. Vyriausybė Lietuvos Respublikos vardu gali imti paskolas šiems tikslams:

- valstybės išdo pinigų srautams subalansuoti;
- valstybės investicijoms finansuoti ir įmonių apyvartinėms lėšoms papildyti;
- išlaidoms, susijusioms su valstybės skola, apmokėti ir valstybės skolai dengti;
- kitiems tikslams, kai yra atskiras LR įstatymas.

Valstybės skola ir iš jos išplaukiantys procentai padengiami iš valstybės biudžeto, kuriame kasmet patvirtinamas atskiras biudžetinių išlaidų punktas.

Valstybės skolos yra trys rūšys:

- užsienio skola – tai Lietuvos Respublikos turtiniai įsipareigojimai užsienio valiuta pagal paskolos sutartis, sutartis su valstybės garantija arba kitus skolos įsipareigojamuosius dokumentus;
- vidaus skola – tai Lietuvos Respublikos turtiniai įsipareigojimai vidaus valiuta pagal paskolos sutartis, sutartis su valstybės garantija arba kitus įsipareigojamuosius dokumentus;
- paskola su valstybės garantija – tai piniginės lėšos, materialinės vertybės arba paslaugos gautos Lietuvos Respublikos juridinio ar fizinio asmens arba įmonės, neturinčios juridinio asmens teisių, iš vidaus kreditorių arba užsienio kreditorių pagal paskolos sutartis arba kitus įsipareigojamuosius dokumentus, kurių sąlygų vykdymą garantuoja valstybė.

Valstybės lėšų skolinimąsi ir skolinimą vykdo Finansų ministerija Lietuvos Respublikos Vyriausybės pavedimu. Valstybės skola gali būti išreikšta paskolų sutartimis, valstybės garantijomis, vertybiniais popieriais arba įrašais vertybinių popierių sąskaitose bei kitais skolos įsipareigojamaisiais dokumentais.

Lietuvos banko aukso ir užsienio valiutos rezervai negali būti įkeisti, kaip valstybės turtiniai įsipareigojimų įvykdymo užtikrinimo priemonė. Lietuvos bankas nėra atsakingas už Lietuvos respublikos turtinius įsipareigojimus, išskyrus tuos atvejus, kai Lietuvos bankas prisiima tokius įsipareigojimus arba kai tokie įsipareigojimai yra numatyti Lietuvos Respublikos įstatymuose.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė valstybės vardu gautas užsienio arba vidaus paskolas turi teisę perskolinti Lietuvos respublikos juridiniams ar fiziniams asmenims arba įmonėms, neturinčioms juridinio asmens teisių, jeigu nėra kitaip numatyta paskolų sutartyse. Paskolų sutartis su skolininkais pasirašo finansų ministras arba jo įgalioti Finansų ministerijos pareigūnai.

Įmonės finansai. Finansai yra viena iš keturių svarbiausių verslo vadybos veiklos sričių. Kitos trys vadybos veiklos sritys yra apskaita, marketingas ir valdymas. Ekonomikos mokslas pateikia teorinius pagrindus, kuriais remiantis plėtojamos verslų ir vadybos koncepcijos. Apskaita yra susijusi su finansinių dokumentų tvarkymu, o marketingas padeda užtikrinti tiesioginius ir atgalinius gamintojo ryšius su rinka. Vadyba daugiau nagrinėja, kaip įmonės veiklos sąlygomis racionaliau panaudoti tris pagrindinius gamybos veiksnius: darbuotojus, materialinius ir finansinius išteklius.

Įmonės finansus sudaro pirminio paskirstymo metu sudaryti atskaitymai į piniginius fondus. Tai pelnas likęs atskaičius mokesčius. Įmonėje likęs pelnas gali būti skirtas piniginiams

dividendams išmokėti ir kitiems piniginiams fondams (kaip premijų, materialinio skatinimo, labdaros ir kt.) sudaryti. Jeigu įmonė likusio pelno nepaskirsto, arba tik dalį jo skiria piniginiams dividendams išmokėti, tada likęs nepaskirstytas pelnas tampa nuosavais finansiniais ištekliais, kurie skirti investicijoms ir įmonės plėtrai. Tada sakoma, kad įmonė apsirūpinusi nuosavais finansiniais ištekliais (finansuojasi pati) ir jai nereikia skolintis. *Finansavimasis iš pelno gali turėti atvirąją ir paslėptąją formas. Atviroji finansavimosi forma yra tokia, kai pelnas dividendams neišmokamas arba išmokama tik jo dalis. Šiuo atveju pelnas lieka savininko sąskaitoje arba patenka į rezervinę sąskaitą. Paslėptoji finansavimosi forma yra tokia, kai yra sudaromi slaptieji rezervai. Šie rezervai sudaromi nuvertinant balanso aktyvo straipsnius (pvz.: taikant pagreitinto nusidėvėjimo būdą) arba pabranginant buhalterinio balanso pasyvo straipsnius (perkainojant skolas ir rezervus).*

Piniginių lėšų ir kapitalo šaltiniai finansuose traktuojami kaip finansiniai ištekliai, kurie naudojami įmonės investicijoms finansuoti. Yra du pagrindiniai piniginių lėšų šaltiniai, tai paskolos (skolintas kapitalas) ir paprastosios akcijos (savininkų nuosavybė).

Nuosavų finansinių išteklių šaltinius sudaro pelnas ir amortizaciniai atskaitymai.

Skolintų finansinių išteklių šaltinis yra iš bankų ar kitų institucijų skolintas kapitalas (pinigai).

Jeigu įmonė sugeba finansuoti savo poreikius iš nuosavų lėšų, tai tokia finansavimo forma yra geriausia, nes už tai niekam nereikia mokėti palūkanų. Tačiau dažniausiai įmonėms trūksta finansinių išteklių ir jos priverstos skolintis.

Skolinti finansai arba paskolos tai pinigai paskolinti privataus asmens arba institucijos, kuriuos įmonė turi grąžinti sutartu laiku, sumokėdama palūkanas už grąžintiną sumą. Laikotarpis kuriuo naudojamos skolintais pinigais vadinamas *kreditavimo periodu, o skolinti pinigai kreditu*.

1.5 tema. Finansų rinkos. Kreditai ir jų rūšys. Palūkanos.

Finansų rinkos. Finansų rinkos yra vieta kur prekiaujama finansiniu turtu. Finansinis turtas tai pinigai ir piniginiai įsipareigojimai. Finansų rinkų tikslas yra efektyviai paskirstyti santaupas deficitiniams ūkio vienetams. Deficitiniu ūkio vienetu (DU) (Deficit Unit) yra vadinami ūkiniai vienetai, kuriems trūksta pinigų ir jie naudojami paskolomis. Pelningu ūkiniu vienetu SU (Surplus Unit) yra vadinamas toks ūkinis vienetas, kurio įplaukos gryniaisiais pinigais viršija išmokas. Taigi šie du ūkio vienetai ir susitinka finansų rinkose. Jie tarpusavyje yra susiję. Išsivysčiusiose šalyse kai JAV, Vakarų Europa ir Japonija yra finansų rinkų įvairovė.

Finansų rinkos apima pinigų rinkas ir kapitalo, dar vadinama nuosavybės, rinkas.

Pinigų rinkoje prekiaujama trumpalaikiais iki 1 m. vyriausybiniiais ir akcinių bendrovių vertybiniais popieriais. Niujorko pinigų rinka yra didžiausia pasaulyje, joje dalyvauja svarbiausi JAV, Japonijos ir Europos bankai. (Trumpalaikių lėšų rinka)

Kapitalo (nuosavybės) rinkose prekiaujama ilgalaikėmis paskolomis ir bendrovių akcijomis. Geriausias kapitalo rinkos pavyzdys yra Niujorko fondo birža, kurioje operuojama didžiausių JAV bendrovių akcijomis. (Ilgalaikių lėšų rinka). Skolinto kapitalo ir paprastųjų akcijų vertybiniai popieriai paprastai įsigijami kapitalo rinkoje. Paprastųjų akcijų vertybiniai popieriai neturi galiojimo pabaigos ir išleidžiami tokiems investuotojams, kurie pageidauja tapti įmonės bendrasavininkais. Skolinto kapitalo vertybiniai popieriai turi apibrėžtą investavimo apimtį – jie yra skirti tiems investuotojams, kurie tapti įmonės savininkais nepageidauja.

Reikia skirti fizinio kapitalo ir finansinio kapitalo rinkas. *Fizinio kapitalo rinkos* operacijoms priklauso prekyba nekilnojamu turtu, kompiuteriais, grūdais ir kt. materialiu turtu.

Finansinio kapitalo rinkose prekiaujama vertybiniais popieriais (obligacijos, akcijos, vekseliai, ipotekos), kurie rodo teisę į turtą.

Ipotekos rinka operuoja paskolomis, užstatant nekilnojamąjį turtą.

Vartotojiškai kredito rinkai priklauso paskolos automobiliams, buitiniams įrenginiams, mokymuisi, atostogoms ir pan.

Visos finansų rinkos yra skirstomos į pirmines ir antrines. Pirminėse rinkose prekiaujama naujai išleista į apyvartą vertybiniais popieriais, o antrinėje rinkoje prekiaujama tik tarp

investitorių ir prekiaujama tik cirkuliuojančiais vertybiniais popieriais. Niujorko fondų birža yra antrinė rinka, kadangi joje daugiausiai prekiaujama cirkuliuojančiomis akcijomis ir obligacijomis. Antrinėse rinkose gali cirkuliuoti ir kitų tipų finansinis turtas. Bendrovė, kurios vertybiniais popieriais prekiaujama, neįtraukiama į antrinės rinkos operacijas ir lėšų iš tokio pardavimo negauna.

Įvairūs pardavimai tarp pelningų ir nuostolingų ūkinių vienetų yra kapitalo formavimo proceso pagrindas. Yra tiesioginis ir netiesioginis kapitalo formavimo procesas. Tiesioginis – tada kai verslo įmonė pati be tarpininkų parduoda savo vertybinius popierius. Netiesioginį pardavimą galima atlikti per tarpininką, kuris palengvina vertybinių popierių cirkuliaciją.

Finansiniai tarpininkai tai tokios finansų įstaigos, kurios priima pinigus iš juos sutaupiusių ir savo vardu juos išleidžia, teikdami paskolas arba kitoms finansinėms priemonėms įsigyti, tai komerciniai bankai, draudimo bendrovės, pensijų fondai ir kitos finansų kompanijos.

Laisvos rinkos ekonomikoje kapitalo paskirstymas vyksta, remiantis kainų sistema. *Palūkanų norma tai kaina, mokama už kapitalo pasiskolinimą.* Ši norma yra vadinama “pasiskolintų pinigų renta”. Sutaupyti pinigai gali būti investuoti į užsienį, jeigu kitose valstybėse jų kaina yra didesnė.

Kreditai ir jų rūšys. Kreditai būna dviejų rūšių *ilgalaikiai ir trumpalaikiai*. Ilgalaikiams kreditams priskiriamos ilgalaikės banko paskolos. Trumpalaikiams kreditams priskiriamos trumpalaikės banko paskolos (iki 1 metų), tiekėjų suteiktas kreditas ir priskaičiuotas įsiskolinimas.

Banko paskolų grąžinimo terminai ir palūkanų norma nustatomi derybų su banku metu, atsižvelgiant į įmonės pinigų srautus. Bankai turi daug specialių variantų, skirtingoms situacijoms.

Ilgalaikėms paskoloms priskiriamos terminuotos banko paskolos. Tai fiksuota suma, skolinama sutartam laikotarpiui su fiksuotu ar kintamu skolos grąžinimo kas mėnesį ar ketvirtį planu. Ilgalaikės paskolos paprastai imamos specifiniams finansavimo poreikiams, pvz., perkant įrengimus. Tokios paskolos laikotarpis dažniausiai svyruoja nuo 2 iki 7 metų, tačiau atskirais atvejais jis gali būti ir ilgesnis, kaip pvz., pastatų finansavimas su nekilnojamo turto užstatu (hipoteka). Šiuo atveju paskolos laikotarpis bus pakankamai ilgas, tačiau paskolos laikotarpis negali viršyti nupirkto nekilnojamo turto naudojimo laikotarpio.

Viena iš ilgalaikės paskolos formų yra *finansavimas turtu* arba lizingas. Ši finansavimo forma atsirado tik pastaraisiais metais. Lizingą galime apibrėžti kaip ūkinę veiklą, kuomet ūkio subjektas sutartiniais pagrindais perleidžia teisę naudotis savo kilnojamu ar nekilnojamu turtu fiksuotam ar neapibrėžtam laikotarpiui kitam ūkio subjektui. Lizingo operacijose dalyvauja keli subjektai. Dažniausiai lizingo kontrakte būna trys subjektai – *lizingo davėjas* - nuomotojas, *lizingo gavėjas* – nuomininkas, ir *lizingo objekto tiekėjas* – gamintojas.

Galimos įvairios lizingo rūšys ir formos. Finansiniu požiūriu pagal nuomojamo turto atsipirkimą ir nusidėvėjimo skaičiavimo sąlygas skiriamas *finansinis ir operatyvinis lizingas*:

Finansinio lizingo atveju objekto nuomos terminas yra artimas arba sutampa su objekto nusidėvėjimo laikotarpiu ir lizingo mokėjimai padengia objekto vertę.

Operatyvinio lizingo atveju objekto nuomos terminas yra trumpesnis nei jo ekonominio ar fizinio nusidėvėjimo laikas.

Galima išskirti tokias lizingo (finansavimo turtu) formas: *pirkimas išsimokėtinai, išperkamoji nuoma ir transporto priemonių nuoma.*

Pirkimas išsimokėtinai. Šiuo atveju pirkėjas padeda depozitą, kurio suma sudaro 10 proc. pirkimo kainos. Likutis ir priskaičiuotos palūkanos sumokamos per sutartą laikotarpį, kas mėnesį grąžinant dalį skolos ir palūkanas. Nuosavybės teisė į turtą pereina tik tuomet, kai pirkėjas sumoka paskutinę įmoką. Pirkimų išsimokėtinai mokėjimams PVM netaikomas.

Išperkamoji nuoma panaši į pirkimus išsimokėtinai tuo, kad turtas finansuojamas per sutartą laikotarpį. Šiuo atveju yra sumokamas trijų mėnesių nuomos mokesčio depozitas ir turtas išnuomojamas skolininkui, kuris už jį moka kas mėnesį ar ketvirtį. Šiems mokėjimams taikomas PVM tarifas.

Transporto priemonių nuoma pagal sutartį, kita alternatyvi finansavimo turtu forma, kai transporto priemonės išnuomojamos pirkėjui sutartam laikotarpiui. Pirkėjas turi pateikti maksimalų

transporto priemonės numatytą kilometražą laikotarpiu, už kurį skaičiuojamas nuomos mokestis. Transporto priemonių nuomos pagal sutartį mokėjimams yra taikomas PVM.

Pagrindiniai lizingo pranašumai yra tokie:

- lizingo gavėjas gali pradėti gamybą, neturėdamas stambesnių finansavimo šaltinių;
- lizingo mokėjimai už įrengimų nuomą įtraukiami į produkcijos savikainą, todėl apmokestinamojo pelno dalis mažėja;
- operatyvumas ir lankstumas;
- lizingas skatina verslo plėtrą

Trumpalaikėms banko paskoloms priskiriamas neigiamas sąskaitų likutis banke dar vadinamas “overdraft”. Šis trumpalaikis kreditas taikomas padengti susidariusiam neigiamam sąskaitos likučiui banke. Neigiamas sąskaitos likutis banke dažniausiai susidaro dėl to, kad įmonė turi išleisti pinigus prieš tai, kai gauna įplaukas už suteiktas paslaugas ar parduotas prekes. *Tai trumpalaikė kredito* rūšis suteikiama laikotarpiui iki 12 mėn., bet gali būti suteikiamas ir trumpesniai, labiau apibrėžtam laikotarpiui. Naudojantis šia kreditavimo rūšimi palūkanas reikia mokėti tik už susidarantį neigiamą sąskaitos likutį (tuo tarpu terminuotos paskolos atveju palūkanos mokamos neatsižvelgiant į sąskaitos likutį banke). Palūkanų norma už neigiamą sąskaitos likutį viršija bazinę palūkanų normą 3 proc. už paskolos grąžinimą su garantija ir 5 proc. už paskolos grąžinimą be garantijos.

Dar viena trumpalaikio kreditavimo formų yra *faktoringas* – tai operacija, kurios metu parduodami įmonės debitoriniai įsiskolinimai. Jo esmė yra skolos įsipareigojimų pirkimas ir kliento piniginių reikalavimų perleidimas bankui arba specializuotai faktoringo kompanijai, pagal kliento pirkėjams pateiktas sąskaitas-faktūras. Bankas, ar specializuota faktoringo kompanija apmoka per 2-3 dienas 70-90 proc. avansą, o likusios lėšos gaunamos po apmokėtos sąskaitos gavimo.

Faktoringas vis labiau populiarėjanti pasaulyje finansinė paslauga. Tai svarbus apyvartinio kapitalo finansavimo šaltinis. Faktoringinė operacija padidina įmonės likvidumą, sumažina finansinę riziką, o tai savo ruožtu didina įmonės prestižą verslo pasaulyje, jos konkurencingumą bei galimybę gauti prekinis ir finansinius kreditus. Šia kredito forma paprastai naudojasi prekybos įmonės.

Tiekėjų teikiamas kreditavimas. Tai svarbus trumpalaikio turto finansavimo šaltinis. Tiekėjų teikiamas kreditas dažnai vadinamas komerciniu kreditu arba prekybos kreditu. Esant normaliems finansiniams santykiams yra priimta pastoviams klientams prekes teikti skolon. Pirkėjai, pirkdami turi išsiderėti kuo palankesnes kreditavimo sąlygas. Tiekėjai stengiasi suteikti kreditą tokiam laikotarpiui, kurio reikia apskaitos skyriui apmokėti sąskaitas.

Perkant skolon tarp tiekėjų ir pirkėjų gali būti sudaromos pirkimų išsimokėtinai sutartys, kuriose ir aptariamos kredito sąlygos. Įmonei, perkančiai prekes kreditan, gali būti leista pasirinkti ar jai sutrumpinti kredito galiojimo periodą ir pirkti prekes su nuolaida, ar prailginti kredito galiojimo periodą ir mokėti pilną kainą. Sąskaitose faktūrose dažnai būna padarytos tokios atžymos “3/10 neto, 60”. Tokia atžyma reiškia, kad tiekėjas siūlo pirkėjui sutrumpinti kreditavimo periodą iki nuo 60 iki 10 dienų ir apmokėti už prekes naudojantis 3 proc. nuolaida.

Priskaičiuotas įsiskolinimas. Jį sudaro trumpalaikės skolos darbuotojams (atlyginimai) ir priskaičiuoti mokesčiai valstybei.

Dotacijos. Dar viena kreditavimo forma. Valstybinio sektoriaus teikiamos dotacijos paprastai yra negrąžinamos ir nereikia už jas mokėti palūkanų. Ši finansavimo forma nieko nekainuoja. Tačiau privačiam sektoriui ją gauti beveik neįmanoma. Dotacijas skirianti valdžia turi nusistačiusi specialius kriterijus, ir dotacijų sumos būna apribotos. Tikslinės dotacijos dažniausiai suteikiamos valstybinėms įmonėms ir savivaldybėms.

Tačiau tiek privačios, tiek valstybinės įmonės turi galimybę pasinaudoti įvairiomis valstybės teikiamomis lengvatinėmis paskolomis, suteikiamomis garantijomis ar vietinių bei tarptautinių finansinių fondų teikiamais kreditais. Pažymėtina, kad šios lėšos yra skiriamos tiksliniams investiciniams projektams. Pagrindinė galimybė pasinaudoti valstybinėmis lėšomis yra inžinerinio projekto įtraukimas į Valstybės investicijų programą. Vienas iš finansavimo šaltinių yra

specializuotų Lietuvos bei užsienio finansinių fondų lengvatinės paskolos arba grantai (negražinimos paskolos). Lietuvoje dabar veikia Būsto kreditavimo fondas ir aplinkos investicijų fondas.

Šiuo metu Lietuvoje vykdomas Eksperimentinis energijos taupymo projektas, kurio tikslas – paremti privačią iniciatyvą taupyti energiją visuomeniniuose ir gyvenamuosiuose pastatuose. Projekto finansavimo šaltinis – Pasaulio banko paskola Lietuvos Respublikai Energijos taupymo eksperimentiniam projektui ir Lietuvos Respublikos biudžeto lėšos. Paskolos paskirtis – kredituoti gyvenamųjų namų bei švietimo įstaigų renovavimą, turint tikslą taupyti energiją. Paskolos išduodamos daugiabučių namų savininkų bendrijoms (kredito rizika atitenka Lietuvos valstybei), atskirų butų ir individualių namų savininkams (kredito rizika atitenka projektą kredituojančiam bankui) ir savivaldybėms, šilumos ūkio, geriamojo vandens tiekimo ir valymo, nuotekų surinkimo ir valymo ir kitoms sritims. Taigi atlikus atatinamas procedūras galima gauti finansavimą. Projektui įgyvendinti 90 proc. lėšų sudaro paskolos, o 10 proc. - iš savivaldybės lėšų.

Lietuvos aplinkos investicijų fondas skatina įmones įsigyti naujus įrengimus, atnaujinančias gamybinės įmonės, atsižvelgiant ne tik į ekonominius bet ir į ekologinius aspektus. Numatyta, kad šis fondas gali finansuoti iki 80 proc. vidutinių ir smulkių įmonių investicinio projekto vertės, arba tos pačios sumos ribose dalyvauti stambių įmonių investiciniuose projektuose.

Kaip jau supratome kreditai gali būti suteikiami su garantijomis ir be jų. Tai priklauso nuo skolinamos sumos dydžio ir įmonės, norinčios gauti kreditą finansinės padėties.

Garantijos. Garantija tai raštiškas sandoris, kuriuo įsipareigojama atsakyti kreditoriui jei tas asmuo už kurį garantuojama neįvykdys savo prievolės ar jos dalies. Garantija yra būdas kaip apsaugoti asmenį ar įmonę nuo finansinių nesėkmių. Viena iš garantijos formų yra garantija turtu. Įmonė, užstačiusi turtą už paskolą, negali to turto parduoti be banko leidimo, kadangi šis turtas bus banko nuosavybe iki bus gražinta paskola.

Alternatyvi garantijos forma yra trečiųjų asmenų suteikta garantija. Tai galėtų būti šeimos narys, draugas, kita įmonė ar valstybė.

Palūkanos. *Palūkanos yra paskolos gavėjo išmoka kreditoriui už jo pinigų panaudojimą. Palūkanos yra pajamų šaltinis ir dėl to sudaro nacionalinių pajamų dalį. Pasiūlos teorijoje palūkanos yra užmokestis už kapitalo, kaip gamybos išteklių panaudojimą*

Palūkanų norma yra skolinimo kapitalo kaina, Palūkanų normos pusiausvyrą nustato skolinamo kapitalo, palūkanų normos paklausos ir pasiūlos susikirtimas. Kai skolintų pinigų paklausa, palyginti su pasiūla, santykiškai yra didesnė - palūkanų norma aukštesnė. Ir atvirkščiai, kai piniginių lėšų pasiūla, palyginti su paklausa santykiškai yra didelė - palūkanų norma žemesnė. Nors palūkanų normos lygį rinkoje nustato paklausos ir pasiūlos pusiausvyrą, tačiau tam tikros įmonės palūkanų normą dar lemia ir jos likvidumas. Jei įmonės laukiamieji veiklos rezultatai neaiškūs, skolos kaina didėja. Skolos kainą taip pat didina kiekviena papildoma paskola, nes įmonės gebėjimas gražinti skolą imant papildomą paskolą, mažėja. *Galime daryti išvadą, kad didėjant įmonės skoloms, palyginti su nuosavybe, didėja ir bankroto tikimybė.*

Palūkanų norma išreiškiama procentais. Palūkanų procentai už paskolą nustatomi ne tik pagal paskolos dydį, bet ir už paskolą kartu su ankstesniais susikaupusiais procentais. Tai reiškia, kad laikui bėgant procentai auga ir nuo procentų. Paprastai skolininkas gali rinktis palūkanų mokėjimo sistemą.

Yra **fiksuota ir kintama** palūkanų mokėjimo sistema. *Fiksuota palūkanų mokėjimo sistema fiksuoja vienodas palūkanas visam paskolos laikotarpiui ir atsižvelgus į palūkanų normos kitimo tendencijas rinkoje, skolos gražinimo terminui artėjant, ši norma gali būti arba didesnė, arba mažesnė už tuo metu rinkoje esamą palūkanų normą.*

Kintamų palūkanų normos sistemos esmė yra ta, kad palūkanų norma už paskolą kinta kartu su rinkoje kintančia palūkanų norma. Fiksuotą palūkanų normą verta rinktis tada, kai palūkanos rinkoje yra didelės ir dar auga. Tačiau čia galima ir pralošti, kai palūkanų norma ims kristi. (Turima galvoje bankai).

Fiksuotos palūkanos garantuoja reguliarias ir vienodas mokėjimų sumas, kas labai palengvina pinigų srautų planavimą.

Palūkanos būna paprastos ir sudėtinės. *Paprastos palūkanos* (Simple Interest) yra proporcingos laiko tarpui, kuriam yra skolinama. Palūkanos apskaičiuojamos paskolintą sumą dauginant iš procentų normos. Pvz., padėję į banką indėlį 1000 Lt vieneriems metams su metine 10 proc. palūkanų norma, metų gale atsiimsime 1100 Lt, t.y. paskolintą sumą 1000 Lt ir uždirbtas palūkanas 100Lt. Šis būdas taikomas trumpalaikėms iki 1 metų paskoloms.

Sudėtinės palūkanos. (Compound Interest). Naudojamos tada, kai paskola paimama keliems palūkanų laikotarpiams ir palūkanos yra skaičiuojamos kiekvieno laikotarpio pabaigoje. Šiuo atveju yra **du** paskolos grąžinimo būdai: galima mokėti palūkanas kiekvieno periodo pabaigoje ir galima jas sumokėti grąžinant paskolą.

Palyginsime šiuos būdus pavyzdžiu. Tarkim, kad paimta 1000 Lt paskola 4 metų laikotarpiui, esant 16 proc. metinių palūkanų normai. Pirmoje lentelėje pateiksime skolos grąžinimą, kai palūkanos mokamos kiekvieno laikotarpio pabaigoje:

1 lentelė

Metai	Suma metų pradžioje	Priskaičiuotos palūkanos metų pabaigoje	Turima skola metų pabaigoje	Skolininko sumokėta suma metų pabaigoje
1	1000	160	1160	160
2	1000	160	1160	160
3	1000	160	1160	160
4	1000	160	1160	1160

Matome, kad skolininkas kiekvienų metų pabaigoje mokėjo po 160 Lt. priskaičiuotų palūkanų ir ketvirtų metų pabaigoje jis sumokėjo skolą, ir priskaičiuotas palūkanas. Iš viso paskola jam kainavo 640 Lt. (paskolos kaina ir kaštai).

Kitoje lentelėje skolininkas nemokės jam priskaičiuotų palūkanų metų pabaigoje, o jas grąžins kartu su visa skola, pasibaigus terminui.

2 lentelė

Metai	Suma metų pradžioje	Priskaičiuotos palūkanos metų gale pridėdamos prie paskolos	Suma metų pabaigoje	Skolininko grąžinama paskola ir pal.
1	1000	$(1000 \times 0,16) = 160$	$1000 + 160 = 1160$	0
2	1160	$1160 \times 0,16 = 185,6$	$1160 + 185,6 = 1345,6$	0
3	1345,6	$1345,6 \times 0,16 = 215,3$	$1345,6 + 215,3 = 1560,9$	0
4	1560,9	$1560,9 \times 0,16 = 249,73$	$1560,9 + 249,73 = 1810,64$	1810,64

Palyginę abi lenteles matome, kad antroje lentelėje skolos dengimas sudaro 1810,64 Lt, o pirmoje lentelėje 1640 Lt arba 170,64 Lt mažiau. Pirmuoju būdu paskolos padengimo kaštai mažesni. Pirmuoju būdu buvo naudojami paprasti procentai, o antruoju atveju - sudėtiniai procentai dar vadinami procentų procentais. Jų esmė yra ta, kad palūkanos skaičiuojamos ir nuo nesumokėtų palūkanų. Taigi sudėtinų palūkanų rezultatas priklauso nuo to, kada atliekami palūkanų mokėjimai.

1.6 tema. Finansų valdymas, esmė, tikslai ir funkcijos, finansiniai sprendimai.

Finansų valdymo esmė, tikslai ir funkcijos. Georgas Hegelis sakė, kad valdymas yra veikla, skirta įgyvendinti dėsniams. Ekonominė prasme valdymas tai efektyvus visų rūšių (materialinių ir žmogiškųjų) išteklių panaudojimas ir koordinavimas, kad užsibrėžti tikslai būtų pasiekti su nauda. *Valdymas suvokiamas kaip metodų, nukreiptų į objektą, siekiant norimo tikslo, visuma.* Finansų valdymo procesas gali būti apibūdinamas lygiai taip pat kaip ir kiekvienas kitas valdymas - tai planavimas, veiksmų koregavimas ir atsiskaitymas. Finansų valdymas yra bendro veiklos valdymo

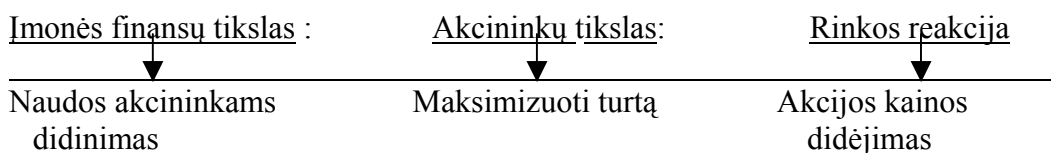
sudėtinė dalis. Finansų valdymu siekiama ne tik išlaikyti esamas materialines vertybes, bet ir sukurti naujų, siekiant padidinti įmonės savininkų turtą.

Terminas “finansai” dažnai vartojamas apibūdinti finansinių-kreditinių santykių sferas ir finansų rinkas. *Finansų valdymas suprantamas, kaip finansinių sprendimų procesas. Todėl finansų valdymas yra susietas su konkrečiu ūkio subjektu ir konkrečiu vadovu.* Tačiau konkretus ūkio subjektas negali būti izoliuotas nuo finansų rinkų. Konkretaus vadovo sprendimai priklauso ne tik nuo turimos vidinės bet ir nuo išorinės informacijos. Finansų vadovas privalo parengti optimalų skolinto kapitalo ir paprastųjų akcijų derinį visiems įmonės investicijų projektams.

Svarbiausia įmonių finansų valdymo funkcija yra turto investicijos ir pinigų, reikalingų sumokėti už investicijas paieška.

Svarbiausia finansų tvarkytojo veikla yra finansiniai sprendimai. Priimant finansinius sprendimus, pirmiausiai reikia žinoti, kokius investicinius projektus pasirinkti, o po to, numatyti iš kokių šaltinių finansuoti šiuos projektus.

Pagrindinis finansinio valdymo tikslas yra tenkinti savininkų interesus, t.y. gauti kuo daugiau naudos. Kiekvienas akcininkas turi naudą tik tada, kai didėja jo investicijų (turto) vertė. Šio turto vertę nulemia akcijų rinkos kaina. Šį tarpusavio ryšį galima pavaizduoti tokia schema:

Akcininkų turtas kiekvienoje įmonėje apskaičiuojamas turimų akcijų skaičių padauginus iš vienos akcijos rinkos kainos. *Reiškia, kad kiekvieno akcininko turto dydis priklauso nuo jo turimų akcijų skaičiaus ir nuo akcijos kainos rinkoje.* Akcijų skaičių galima padidinti smulkinant akcijas į smulkesnius vienetų. Tačiau vienos akcijos rinkos kainos didėjimas yra susijęs tik su akcininkų turto didėjimu įmonėje. *Nauda iš akcijų skaičiaus didinimo bus tik tuo atveju, kai rinka pripažins šiuos veiksmus, kaip vertės padidėjimą.* Jeigu įmonės vadovų veiksmų rinka nepripažins, akcijų kaina nedidės ir naudos akcininkai neturės.

Finansiniai sprendimai tai sąmoningas pasirinkimas vienos alternatyvos iš daugelio. Finansinius sprendimus galima suskirstyti į investavimo sprendimus ir finansavimo sprendimus.

Investavimo sprendimai priimami tikslu nustatyti kokį turtą įmonė turi turėti, o finansiniai sprendimai - nusako koku būdu turi būti finansuojamas įmonės turtas.

Pirmutinė finansų vadovo pareiga yra įsigyti lėšų, o paskui kuo racionaliau ir pelningiau jas panaudoti, siekiant maksimaliai padidinti įmonės turtą. Yra du pagrindiniai piniginių lėšų šaltiniai, tai paskolos ir paprastosios akcijos.

Paskolos – tai įmonės reikalams naudojami skolinti pinigai. Akcininkų nuosavybė yra įmonės reikalams naudojami pinigai, kuriuos įmonei pateikia jos savininkai. Piniginių lėšų ir kapitalo šaltiniai finansuose traktuojami kaip finansiniai ištekliai, kurie naudojami įmonės investicijoms finansuoti.

Finansiniai sprendimai būna dviejų tipų: strateginiai ir operatyviniai. Strateginius sprendimus įtakoja susidariusi tarp įmonės ir jos ekonominės aplinkos situacija. Operatyviniai (gamybiniai) finansiniai sprendimai – tai trumpalaikiai sprendimai, dažniausiai susiję su vidinių išteklių racionalių pertvarkymu. Tačiau svarbiausias finansinių sprendimų bruožas yra tas, kad visi jie daromi į priekį.

Finansiniai sprendimai. Norint priimti optimalius finansinius sprendimus, būtina kruopščiai išnagrinėti įmonės finansų struktūrą, t.y. parinkti tinkamiausią paskolų ir savininkų nuosavybės derinį. Nepriklausomai nuo to, ar finansiniai sprendimai daromi dėl investicijų ar jų finansavimo, ar susiję su abiem šiais klausimais, turi būti analizuojami dar du veiksniai: *laukiamas pelnas ir rizika.* Laukiamas pelnas – tai potencialios naudos ir sąnaudų skirtumas. Rizika – tai netikrumas, susijęs su laukiamu pelnu.

Finansų funkcija yra viena iš bendro verslo valdymo proceso dalių. Kad įmonė savo veiklą galėtų sėkmingai plėtoti, finansų vadovas turi dirbti kartu su kitų padalinių vadovais. Siekdami kuo labiau padidinti akcininkų nuosavybės vertę, įmonei būtina gaminti ir pardavinėti tik tokius gaminius, teikti tokias paslaugas ir pardavinėti tokias prekes, kurias žmonės norėtų ir galėtų pirkti (tai marketingo funkcija). Į įmonės valdymą turi būti įtraukti žmonės – darbo jėgos ištekliai, jiems turėtų būti sudaryta palanki aplinka. Taigi vadybos pagrindai padeda užtikrinti, kad darbuotojai, materialinės vertybės ir piniginės lėšos būtų valdomos veiksmingai ir kvalifikuotai. O to ir reikia įmonės tikslams įvykdyti.

Galutinis įmonės tikslas ir finansų valdymo esmė yra turto didinimas iki aukščiausio laipsnio. Iš ankstyvesnių teiginių aišku, kad finansiniai sprendimai, darantys įtaką akcininkų turto didinimui yra tokie:

- investicijų finansavimo sprendimų analizė;
- kapitalo struktūros sprendimai;
- dividendų politika;
- finansavimo sprendimai ir piniginių lėšų kaina;
- trumpalaikio turto(cirkuliuojančių aktyvų) valdymas;

Turto didinimas iki aukščiausio laipsnio – tai trumpalaikis ir ilgalaikis tikslas. Kaip trumpalaikis tikslas jis yra tartum kiekvieno įmonės sprendimo taikiny. Kaip ilgalaikis tikslas jis lemia įmonės veikimo būdą, siekiant rezultato, dėl kurio įmonė yra įsteigta. Protingi investuotojai neskirtų savo pinigų rizikingam verslui, jeigu nesitikėtų už investicijas gauti atlyginimą. Kaip pelną “apibrėžti” ir kaip jį paversti įmonės trumpalaikiu tikslu, kurio finansų vadovas turėtų siekti – yra sunkus uždavinys.

Finansų valdymas yra efektyvi finansinių išteklių panaudojimo ir koordinavimo veikla. Finansų valdymas apima planavimą, operatyvų valdymą ir kontrolę.

Valdymas prasideda nuo planavimo. Planavimas tai įmonės tikslų nustatymas ateinančiam laikotarpiui bei strategijos ir plano, nusibrėžtiems tikslams pasiekti pasirinkimas.

Planuojant būsimus pardavimus ir išlaidas bei numatant išteklius, reikia surinkti ir išanalizuoti daug informacijos apie dabartinę ir, praeityje buvusią įmonės veiklą, bei ją lemiančius veiksnius. Reikia analizuoti kelių praėjusių metų finansines ataskaitas, kadangi pardavimų ir išlaidų santykis praeityje daugiau ar mažiau sąlygos finansavimo poreikį ir ateityje. Be to reikia surinkti informaciją apie silpnąsias ir stiprias įmonės veiklos puses, nes tai sudaro prognozavimo pagrindą. Norint, kad planavimas būtų efektyvus yra būtina nustatyti įmonės ilgalaikius tikslus, suformuoti įmonės strategiją, nustatyti veiklos politiką ir parinkti racionalias veiklos procedūras. Galime apibendrintai pasakyti, kad finansų planavimas – tai produkcijos realizavimo apimtys, pajamų bei turto numatymas. Finansų planavimas yra pati svarbiausia finansų valdymo funkcija, nes finansiniai sprendimai priimami rengiant finansinį planą. Jis atliekamas remiantis alternatyviomis gamybos ir vadybos strategijomis, bei numatomam lygiui reikalingų resursų nustatymu. Finansų planavimui būtina tiksliai, aiškiai ir teisingai informacija (jos šaltiniu gali būti buhalterinė apskaita ir atskaitomybė). Finansų planavimui pateikta informacija turi būti vispusiškai įvertinta, kadangi rinka yra daug reiklesnė finansiniam planavimui. Dėl blogo finansinio planavimo įmonė gali ir bankrotuoti.

Operatyvus finansų valdymas - tai vienas finansinių planų įgyvendinimo etapas.

Kontrolė tai grįžtamas patikslinimo procesas, kuris užtikrina griežtą planų vykdymą. Finansinė kontrolė yra glaudžiai susijusi su atsakomybe ir finansine disciplina.

Visi finansiniai *sprendimai daromi į ateitį*, todėl jie susiję su tam tikra rizika, kurią taipogi reikia valdyti.

Rizikos valdymas –tai priemonė, kuria naudojantis galima apsidrausti nuo to, kad bus suardyti ateities planai. Vertinant rizikas reikia įvertinti, kaip rizikos galėtų paveikti ateities pinigų srautus ir ilgalaikius planus, ir priimti sprendimus, kaip geriausia apsidrausti nuo tokių rizikų. Rizikos valdymo metodai yra susieti su svyruojančiomis palūkanų normomis, valiutų kursais ir žaliavų kainomis.

Rizika ir planuojamas pelningumas tai kintamieji, nulemiantys akcijų kainą. Investorius, prieš pirkdamas arba parduodamas akcijas, nustato investicijų rizikos laipsnį bei pelningumą, tik tada paaiškėja akcijų kaina. Planuojamą pelningumą apibūdina pinigų srautai, kuriuos tikimasi gauti iš investicijų, o riziką apibūdina šių piniginių srautų tikimybė. Santykis tarp planuojamo pelningumo ir rizikos yra labai svarbus finansinis rodiklis. Didėjant pelningumui didėja ir rizika.

Riziką išmatuoti labai sunku, kadangi pati rizika reiškia galimybę nepageidaujamam įvykiui. Pavyzdžiui, jeigu skrendame lėktuvu, tai rizikuojame gyvybe – lėktuvas gali sudužti. Jeigu lažinamės žirgų lenktynėse, rizikuojame prarasti pinigus. Investuojant į akcijas, rizikuojame, tikėdamiesi gauti didelį pelną. Jeigu investuojame 10000 Lt į saugius metinius vyriausybės išdo vekselius, tai laukiamą normą tarkim 8 proc. galime tiksliai numatyti. Bendra suma po vienerių metų bus 10800 Lt, pelnas 800 Lt. Tačiau, jeigu tokią pat sumą investavome į naujai įsteigtos akcinės bendrovės akcijas, su laukiama palūkanų norma 20 proc., tai laukiamos bendros įplaukos sudarys 12000 Lt. Tačiau praktikoje faktinė pelno norma gali kristi iki 100 proc., jei bendrovė bankrutuoja, ir 100 proc. gali viršyti - jei produkciją turi paklausą. Tai jau rizika. *Kai yra pavojus gauti pelno normą mažesnę už laukiamą, akcijos laikomos rizikingomis.*

Rizika galima įvertinti įvykio tikimybe – tai galimybė įvykiui įvykti. Pvz., ūkininkas gali numatyti, kad gero derliaus tikimybė šiais metais sudaro 75 proc. Vadinasi, galimybė, kad derlius bus blogas yra 25 proc. Toks tikimybių priskyrimas kiekvienam įvykiui vadinamas tikimybių pasiskirstymu.

Kiekvienai ekonomikos būklei (nuosmukis, smukimas, normali, kilimas, klestėjimas) priskiriama tam tikra jos susidarymo tikimybė ir pelno norma. Pelno norma yra lygi kiekvieno (i-tojo) įvykio faktinės pelno normos (k) ir šio įvykio tikimybės (p) sandaugų sumai. Panagrinėkime pavyzdžiu:

Diskretinis tikimybių pasiskirstymas:

Ekonomikos būklė	Šios būklės tikimybė (p)	Pelno norma, esant šiai būklei (k)
Nuosmukis	0,10	-60,0%
Smukimas	0,20	-20,0%
Normali	0,40	20,0%
Kilimas	0,20	60,0%
Klestėjimas	0,10	100,0%
Viso	1,0	100,0

Įstatę šias reikšmes į laukiamų palūkanų pelno normos formulę gausime:

$K = 0,10 \times (-60,0) + 0,2 \times (-20,0) + 0,4 \times 20,0 + 0,2 \times 60,0 + 0,10 \times 100,0 = 20\%$, tai - *laukiama pelno norma*.

Taip galima apskaičiuoti ir naujo gaminio planuojamą kainą, tada vietoj ekonominės būklės bus konkretus gaminytis, o vietoj pelno normos bus - gaminio planuojama kaina.

Investicijų finansavimo sprendimai. Investicijų finansavimo sprendimus lemia piniginių lėšų panaudojimas. Šios sąvokos turinys apima visų rūšių kapitalo pirkimą, pardavimą ar jo išlaikymą. Sprendžiant finansavimo uždavinį, visada atsižvelgiama į tai, kiek investicijoms reikia piniginių lėšų. Ar įmonė turi tenkintis tik verslo uždirtbtais pinigais? Ar reikėtų paieškoti piniginių lėšų išorėje? (Išorėje surinktos lėšos gali būti skolintas kapitalas – banko paskola, arba obligacijų pavidalo. Lėšų galima surinkti ir išleidžiant naujas akcijas). Tinkamai išspręsti finansavimo uždavinį itin svarbu, nes įvairių rūšių kapitalo kainos yra skirtingos. Jeigu įmonė skolintųsi pinigus - ji privalėtų mokėti palūkanas. Už acinį kapitalą mokami dividendai. Mokėti dividendus neprivaloma, todėl, kai kurios įmonės, jų niekada ir nemoka. Be to skolinto kapitalo palūkanoms kartais teikiamos lengvatos, o dividendams mokesčių lengvatų nėra.

1.7 tema. Finansiniai skaičiavimai ir laiko veiksnys.

Laiko veiksnys. Kasdien susiduriame su laiko veiksnium, todėl jo supratimas yra būtinas. Laiko veiksnio sąvoka yra svarbi visoms trimis finansų sferoms: finansų valdymui, investicijoms ir

finansų rinkoms. Joks kitas finansuose naudojamas metodas nėra toks svarbus, kaip *laiko veiksnio* įvertinimas arba dar vadinamas *diskontuoto pinigų srauto analize*.

Būsima vertė. Jeigu nebūtų infliacijos 1 Lt. šiandien, būtų vertingesnis už 1 tokį patį litą po metų. Yra palanki proga investuoti, gauti procentus ir sekančių metų pabaigoje turėti daugiau nei 1 litą. Toks perėjimo nuo esamos vertės (DV) prie būsimos vertės (BV) procesas vadinamas priskaičiavimu pagal procentų procentus. Tai mokėjimo ar eilės mokėjimų galutinės vertės nustatymo aritmetinis procesas, kai panaudojami procentų procentai.

Pinigų būsimąją vertę nesunku apskaičiuoti, kai yra žinomas palūkanų tarifas ir laikotarpis. Pvz., dabar padedame į taupomąją sąskaitą 100 Lt su sąlyga gauti 5 procentus metinių palūkanų. Kokia bus suma po metų?

Būsimoji vertė $BV = ?$, dabartinė vertė $DV = 100$ Lt, metinės palūkanos $i = 5\%$, $n = 1$ (periodas 1 m), tai būsimąją vertę apskaičiuosime pagal formulę $BV_1 = DV (1+i)^1 = 100 \times 1,05 = 105$ Lt. Matome, kad būsimoji vertė pirmojo periodo pabaigoje apskaičiuojama esama (dabartinę vertę) padauginus iš $(1 + i)$. Jeigu šie pinigai bus laikomi toje pačioje sąskaitoje antrus metus, tai būsimoji vertė BV_2 bus skaičiuojama nuo 105 Lt ir t.t. Tokiu būdu po n metų pradinis 100 Lt indėlis, esant 5% metinių palūkanų padidėtų $(1+i)^n$ dydžiu.

Dabar šiuo būdu apskaičiuosime 100 Lt. vertę po 2 ir 3 metų.

po 1 metų 100 litų padidės iki $100(1,05)^1 = 105$

po 2 metų 100 litų padidės iki $100(1,05)^2 = 110,25$

po 3 metų 100 litų padidės iki $100(1,05)^3 = 115,76$

Tokius skaičiavimus tęsiant galima apskaičiuoti bet kokią būsimąją vertę.

Pavyzdys. 200 litų investavus už 10 % metinių palūkanų po 10 metų būsimąją vertę apskaičiuotume taip:

$BV_{10} = 200 (1,1)^{10} = 518,74$ litų

Matome, kad skaičiavimas yra nelengvas, kai skaičius reikia kelti tam tikru laipsniu (pvz. 10). Patogumo dėlei siūloma naudotis specialiomis lentelėmis, kuriose yra įvairūs palūkanų tarifai ir laikotarpiai. Tokios lentelės labai palengvina pinigų vertės skaičiavimus. Kiekvienas tokios lentelės skaitmuo reiškia vieno lito, dolerio arba kitos valiutos būsimąją vertę.

1 lito (dolerio, euro) būsimos vertės apskaičiavimo koeficientų lentelės dalis:

Periodas	2%	4%	6%	8%	10%
1	1,020	1,040	1,060	1,080	1,100
2	1,040	1,082	1,124	1,166	1,210
3	1,061	1,125	1,191	1,260	1,331
4	1,082	1,170	1,262	1,360	1,464

Šioje lentelėje aiškiai matyti, kaip didėja 1 lito vertė, esant skirtingiems palūkanų tarifams. Kuo didesnis palūkanų tarifas, tuo didesnis augimas. Pavyzdžiui, 1 lito vertė po 4 metų, esant 10% metinėms sudėtinėms palūkanoms, lygi 1,464 lito. Šie skaitmenys yra vadinami “palūkanų veiksniais”. Naudojantis tokia lentele galima būsimos vertės formulę parašyti taip:

$BV_n = DV_n (BVIF\ n, i)$ kur $BVIF$ – būsimos vertės palūkanų veiksnys $(1+i)^n$ $BV_{10} = 200 (1,1)^{10} = 518,74$ litų

Taigi būsimoji vertė yra vertė tokios sumos, kuri turėtų padidėti nustatytu palūkanų tarifu per tam tikrą laiko tarpą n .

Dabartinė vertė. Esama (dabartinė vertė) atsako į klausimą: ko verti būsimoji pinigų srautai dabar. Dabartinės vertės apskaičiavimui yra taikomas atvirkštinis būsimojai vertei principas. Jos apskaičiavimo formulė būtų:

$DV_n = FV_n / (BVIF\ n, i)$, kur $BVIF = 1 / (1+i)^n$ Mūsų įdėtų 100 Lt su 5 % metine palūkanų norma būsimoji pinigų srautai dabar būtų verti 95,24 Lt $[100 \times (1 / (1 + i))]$.

Naudojant ankstesnį pavyzdį galima apskaičiuoti kokia yra dabartinė vertė 100 litų, kurie bus gauti po 2 arba 3 metų, esant 5% metinių palūkanų. Dabartinė vertė 100 litų, kurie bus gauti:

po 1 metų $100 / (1,05)^4 = 95,24 \text{ Lt.}$

po 2 metų $100 / (1,05)^3 = 90,70 \text{ Lt.}$

po 3 metų $100 / (1,05)^2 = 86,39 \text{ Lt}$

Iš šių pavyzdžių matyti, kad dabartinę vertę nulemia palūkanų veiksnys, nes palūkanų dydžiu yra mažinama būsimoji vertė. Galime daryti išvadą, kad kuo tolimesni yra būsimieji pinigų srautai, tuo mažesnė yra jų dabartinė vertė, arba kuo didesnis palūkanų tarifas, tuo mažesnė dabar yra būsimųjų pinigų vertė.

Jeigu Jūs dabar paskolinote 1000 litų su 8% metinių palūkanų ir po 10 metų gaunate 2158,9 Lt, tai gauta suma dabar bus verta:

$DV = 2158,9 \times 0,463 = 999,57 \text{ Lt.}$ (perskaičiavimo į dabartinę vertę koeficientą susirandame spec. lentelėje arba $2158,8 / (1+0,08)$). Išeina, kad išleidote daugiau pinigų (1000 Lt) negu gaunate (999,57 Lt).

Periodiniai pinigų srautų vertės skaičiavimas. Periodiniai-tai vienodo dydžio mokėjimai sutartais vienodais laiko tarpais. Tie mokėjimai gali būti laikotarpio pradžioje arba pabaigoje. Jeigu mokėjimai atliekami periodo pabaigoje tai toks mokėjimas yra *vadinamas paprastu periodiniu mokėjimu* ir finansuose daugiausiai naudojamas.

Periodinio mokėjimo būsimoji vertė. Būsimoji periodinio mokėjimo vertė, kai laikas $t=n$, yra sudėtinė periodinių mokėjimų iki n laikotarpio vertė. Tarkime, kad taupote pinigus savo mokslui, už kurį turėsite mokėti po 5 metų. Kasmet, metų pabaigoje į taupomąją sąskaitą padedate 1000 Lt su 12% metinių palūkanų. Kiek bus sukaupta pinigų penktųjų metų pabaigoje? *Reikia apskaičiuoti būsimąją periodinių mokėjimų vertę BVA.*

$BVA_n = A (BVIF_{i,n})$ kur $BVIF_{i,n}$ yra periodinių mokėjimų būsimos vertės laiko veiksnys, kuris apskaičiuojamas: $A + A(1+i)^1 + A(1+i)^2 + \dots + A(1+i)^n$

Reikia pasakyti, kad pateiktame pavyzdyje pirmiesiems 1000 Lt. sudėtinės palūkanos skaičiuojamos 4 metus, antriesiems – 3 metus, tretiesiems – 2 metus, antriesiems – vienerius metus, o penktiesiems – visai neskaičiuojamos (tai yra sudėtinės palūkanos skaičiuojamos per 0 metų). Pateikto pavyzdžio būsimoji periodinių mokėjimų vertė bus:

1 metų pabaigoje	$1000(1+0,12)^5 = 1573.52$
2	$1000(1+0,12)^4 = 1404.93$
3	$1000(1+0,12)^3 = 1254.4$
4	$1000(1+0,12)^2 = 1120.00$
5	$1000 - = 1000.00$

Po penkių metų bus sukaupta 6352,85Lt. ($1573,52+1404,93+1254,4+1120,0+1000,0$). Ši suma yra periodinių palūkanų mokėjimų būsimą vertė, esant 12% metinių palūkanų tarifui per 5 metus.

Tą patį gautume ir pagal formulę $BVA_5 = A(BVIFA_{12\%,5})^5 = 1000 \times 6,3528 = 6352,80 \text{ Lt}$, kur A - periodinių mokėjimų vertė, $BVIF$ - periodinių mokėjimų perskaičiavimo į būsimąją vertę koeficientas. Jis apskaičiuojamas pagal formulę $BVIF = [(1+i)^n - 1] / i$; Įrašę mūsų pavyzdžio duomenis gautume $[(1+0,12)^5 - 1] / 0,12 = 6,3528$.

JAV kotedžų vadovėliuose finansų valdymo klausimais pateikiamos perskaičiavimo koeficientų reikšmių lentelės, kuriose tiksliai nurodytos pavienių sumų perskaičiavimo į būsimąją ir dabartinę vertę, bei periodinių mokėjimų perskaičiavimo į būsimąją ir dabartinę vertę koeficientų reikšmės, esant įvairiems i ir n deriniams. Tačiau, prieš naudojantis lentele svarbu žinoti ar norime nustatyti būsimą ar dabartinę vertę bei kokie yra pinigų srautai - periodiniai ar pavieniai, nes nurodytais atvejais perskaičiavimo koeficientų reikšmės skirtingos.

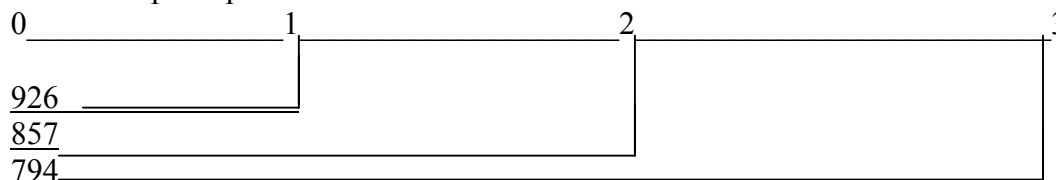
Pastaba. Minėtų koeficientų reikšmės yra pateiktos ir Z.Gaidienės "Finansų valdymas", 1998 m. 1 ir 2 priedas.

Periodinių mokėjimų esama (dabartinė) vertė. Apskaičiuojant periodinių mokėjimų dabartinę vertę, yra diskontuojami būsimieji pinigų srautai.

Įsivaizduokime, kad mums, kasmet, tris metus iš eilės, metų gale reikės išimti po 1000 Lt iš banko sąskaitos, kuri uždirba 8 proc. metinių palūkanų. Kiek pinigų dabar reikia padėti į banką, kad trečių metų pabaigoje sąskaitos balansas būtų lygus 0?

Yra dvi alternatyvos: galime kasmet įnešti į banką po 1000 Lt arba dabar padėti į banką sumą su 8 proc. metinių palūkanų.

Apskaičiuokime, kokią sumą pinigų reikia dabar padėti į banką, kad jos vertė būtų adekvati periodinių pinigų srautų būsimai vertei. Suprantame, kad būsimieji pinigų srautai kasmet bus diskontuojami, norint apskaičiuoti jų dabartinę vertę. Naudojamės atvirkštiniu pinigų gavimo būsimosios vertės principu.

iš viso 2577

Apskaičiuojame diskontuodami būsimuosius pinigų srautus:

$$1 \text{ metais } 1000 \times 1 / (1+0,08)^1 = 925.93 \text{ Lt}$$

$$2 \text{ metais } 1000 \times 1 / (1+0,08)^2 = 857.34 \text{ Lt}$$

$$3 \text{ metais } 1000 \times 1 / (1+0,08)^3 = 793.84 \text{ Lt}$$

Šių periodinių išmokėjimų dabartinė vertė, kai metinės palūkanos yra 8 proc ir 3 m. laikotarpis yra 2577 Lt.. Taigi dabar į banką reikia padėti 2577 Lt, kad esant šioms sąlygoms, sąskaitoje po trijų metų būtų 0. Gauta suma yra kasmetinių išmokėjimų per tris metus dabartinė vertė. Ji apskaičiuojama pagal formulę $DVA = A[1 / (1+i)^1 + A[1 / (1+i)^2 + \dots + A[1 / (1+i)^n]$. Tą patį gautume, panaudoję perskaičiavimo koeficientą iš specialios lentelės:

$$DVAn = A (DVIF i, n) = 1000 \times 2.557 = 2577 \text{ Lt.}$$

Faktiškos palūkanų normos. Faktiška palūkanų norma yra tokia, kuri apibrėžia tikrą (dabartinio momento) pajamų normą.

Yra nominalios arba patvirtintos palūkanų normos. Kartais nominalus palūkanų tarifas, kuris užrašytas sutartyje, gali skirtis nuo faktiškai išmokėto palūkanų tarifo. Sudėtinės palūkanos skaičiuojamos kartą per metus. Tačiau pasitaiko atvejų, kad palūkanos yra skaičiuojamos dažniau. Jei palūkanos skaičiuojamos dažniau negu kartą per metus, norint apskaičiuoti nominalią palūkanų normą (i) per šį laikotarpį, ši norma dalijama iš laikotarpių sudėtinėms palūkanoms skaičiuoti, skaičiaus (m) [i/m]. Kai palūkanos skaičiuojamos daugiau negu kartą per vienerius metus, pinigų būsimoji vertė bus didesnė. Pavyzdys:

Tarkime, kad padėjote 5000 Lt į A ir B banką su 12% nominaliąja metine palūkanų norma (i). Bankas A palūkanos skaičiuojamos kartą per mėnesį. Tada mėnesinė palūkanų norma $i/12=1\%$. Būsimoji 5000 Lt vertė pirmųjų metų pabaigoje (po 12 mėnesių):

$$BV_1 = 5000(1,01)^{12} = 5634,13 \text{ Lt.}$$

Bankas B nominaliąsias sudėtinės palūkanas skaičiuoja tiksliai kartą per metus:

$$BV_1 = 5000 (1,12) = 5600 \text{ Lt}$$

Skirtumas yra todėl, kad bankas A pasiūlė veiksmingesnę faktišką palūkanų normą negu bankas B.

$$\text{Faktiška palūkanų norma apskaičiuojama } R = [(1+i/m)^m - 1].$$

R – faktiška palūkanų norma, m – laikotarpių, per kuriuos skaičiuojamos sudėtinės palūkanos, skaičius per metus.

$$\text{Banko A faktinė palūkanų norma bus } R = (1,01)^m - 1 = 12,68\%$$

$$\text{Banko B faktinė palūkanų norma bus } R = (1,12)^m - 1 = 12\%$$

Paskolos amortizacija. Daugelis paskolų yra terminuotos. Jos gražinamos amortizuojant. Paskolos amortizacija – tai paskolos padengimas lygiomis dalimis, kai, nustatyto dydžio mokėjimai

atliekami per visą paskolos laikotarpį. Kiekviena padengimo dalis yra metiniai periodiniai pinigų srautai arba paprastasis anuitetas. Kiekviena įmoka apima palūkanas ir atitinkamą pagrindinės paskolos dalį. Suėjus paskolos grąžinimo terminui, pagrindinės paskolos balansas tampa lygus 0. Panagrinėkime pavyzdžiu.

UAB "X" pasiskolino iš A banko trejiems metams 48040 Lt. UAB planuoja šias lėšas panaudoti marketingo konsultacijų grupei įsteigti. Paskola, įskaitant ir palūkanas, turi būti padengta trimis vienodomis metinėmis įplaukomis. Paskola gauta su 12% palūkanų (skaičiuojant nuo mažėjančios pagrindinės skolos sumos). Reikia parengti paskolos amortizacijos grafiką, nurodant metinių palūkanų įmokų sumas, kiekvieno laikotarpio palūkanas, sumokėtos pagrindinės skolos dalį ir pagrindinės skolos likutį.

Pirmiausia apskaičiuojamos periodinių mokėjimų sumos, turint galvoje kad 4804 Lt yra dabartinė vertė (DV), 3 – laikotarpių skaičius (n) ir 12 proc. - palūkanų norma (i). Tada metinę įmoką apskaičiuosime iš periodinių pinigų srautų dabartinės vertės formulės $DVA = A \times DVIFA$, iš kurios metinė įmoka $A = DVA / DVIFA$. Panaudoję dabartinės vertės palūkanų laiko koeficientą 2,4018 (surandame lentelėje) apskaičiuojame metinę įmoką (A) - $48040 / 2,4018 = 20000,0$ Lt. Sudarome paskolos amortizavimo lentelę:

Metai	Metinė įmoka	Palūkanos	Pagrindinės sumos dengimas	Paskolos balansas
0				48040,0
1	20000,0	5764,8	14235,2	33804,8 (48040,0-14235,2)
2	20000,0	4056,58	15943,42	17861,38 (33804,8- 15943,42)
3	20000,0	2143,37	17861,38	0,00 (17861,38-17861,38)

1.8.tema.Vertės nustatymas ir vertės sąvokos (rūšys). Akcijos pelningumas. Dividendų politika

Vertės nustatymas. Terminas "vertė" labai dažnai vartojamas žodis ir įvairiai suprantamas. Aptarsime kai kurias vertės sąvokas.

Likvidacinė vertė – tai suma pinigų, kurią galima gauti pardavus dalį įmonės turto (įrengimus, patalpas ar kt. turta).

Veikiančios įmonės vertė – tai tokia suma, kurią galima gauti pardavus įmonę, kaip veikiantį verslą.

Apskaitinė vertė (balansinė vertė) yra lygi jos savininkų nuosavybės sumai (paprastųjų akcininkų savininkų). Kadangi apskaitoje turtas fiksuojamas įsigijimo verte, tai ši vertė gali skirtis nuo dabartinės rinkos vertės.

Rinkos vertė tai turto vertė arba nuosavybės rinkos kaina. Įmonės rinkos vertė atspindi ne tik veiklos pelningumą ir riziką, bet ir jos ateitį. Ši vertė gali viršyti arba būti mažesnė už likvidacinę vertę ir veikiančios įmonės vertę.

Finansų valdyje rinkos vertės sąvoka yra svarbi, nes visi finansiniai sandoriai remiasi rinkos verte. Finansiniu požiūriu bet kokio turto (finansinio ir materialaus) vertę apsprendžia to turto duodama nauda jo savininkams, jį naudojant.

Turto rinkos vertė galima apskaičiuoti bet kada, tik ne pirkimo-pardavimo sandorio metu. Priimant finansinius sprendimus, būtina žinoti turto rinkos vertę. Turto rinkos vertė yra diskontuoti būsimų pinigų, kuriuos uždirbs įmonė, srautai. Remiantis šiuo principu galime apskaičiuoti bet kurio turto rinkos vertę. Pritaikant pinigų laiko vertės apskaičiavimo metodus būtina išsiaiškinti:

- kas yra diskonto tarifas;
- kokia yra pinigų srautų trukmė (turto pabaiga laiko atžvilgiu);
- pinigų srautus.

Turint tokią informaciją, turto rinkos vertę apskaičiuojame, taikant įprastą dabartinės vertės skaičiavimo formulę:

$$V = \frac{C_1}{(1+i)^1} + \frac{C_2}{(1+i)^2} + \frac{C_3}{(1+i)^3} + \dots + \frac{C_n}{(1+i)^n} = \sum_{t=1}^n \frac{C_t}{(1+i)^t} \quad \text{-- ,kur}$$

V – nustatyta turto vertė dabar (nuliniam laikotarpiui);

C – planuojamas t laikotarpio pinigų srautas (diskonto tarifas);

n – turto egzistavimo laikotarpis.

Pvz.: Planuojama naudoti turtą 10 metų ir kasmet uždirbti iš jo nuomos 2000,0 litų, reikalaujamas pelningumas yra 20 proc. Šio turto vertė dabar bus: $V = \sum 200 / (1+0.2) = 2000 \times \text{DVIF} = 2000 \times 4.1925 = 8385 \text{ Lt}$. Gauta suma prilygsta šio turto rinkos vertei. Kaip matome, *turto rinkos vertė priklauso nuo turto naudojimo trukmės ir prognozuojamo šio turto pelningumo*.

Potencialus pirkėjas apskaičiuodamas turto vertę, nurodo savo reikalaujamą pelningumą. Pirkėjas nustato maksimalią pirkimo kainą, kurią jis gali mokėti, o pirkėjas nustato minimalią kainą, už kurią jis gali parduoti. Šių rinkos dalyvių sąveikoje atsiranda rinkos kaina – tai *siūlomos ir pageidaujamos kainos susikirtimo taškas*. Galime daryti išvadą, kad rinkos kaina tai tokia turto vertė, kuri patenkina ir pirkėją ir pardavėją.

Akcijų kainas rinkoje apsprendžia ne tik jų vertingumas, bet ir paklausa bei pasiūla. Pradinę akcijų kainą nustato pasiūlos ir paklausos susikirtimas. Jeigu investoriai pageidauja didesnio akcijų skaičiaus – paklausa didėja, jeigu mažesnio - paklausa mažėja. Akcijų skaičiaus poreikio padidėjimas gali sukelti akcijų pelningumo padidėjimą. Įvertindamas akcijos rinkos kainą, investorius turi žinoti planuojamus pinigų srautus, pinigų srautų periodiškumą ir pinigų srautų riziką. Akcininkas gali gauti pinigus piniginių dividendų forma arba nuosavybės padidėjimo forma, jeigu jis parduoda turimas akcijas brangiau negu pirkė. Investorius pirksdamas akcijas turi žinoti ar būsimieji pinigų srautai užtikrins jam tokį pelningumą, kokio jis tikisi. Rinkoje šis pelningumas išreiškiamas procentais ir apskaičiuojamas taip:

$$\text{Akcijos pelningumas} = \frac{\text{Piniginiai dividendai}}{\text{Akcijos pirkimo kaina}} + \frac{\text{Akcijos pirkimo kaina} - \text{Akcijos pardavimo kaina}}{\text{Akcijos pirkimo kaina}}$$

Dividendų politika. *Dividendai yra išmokami iš akcininkų uždirbto pelno.* Svarbiausias įmonės akcininkų pelnas – už į akcijas investuotą kapitalą, gauti dividendai. Išmokėjus dividendus pinigais ar kitu turtu, sumažėja akcininkų turtas. Atiduotas turtas dividendų forma nebedalyvauja pelno uždirbime.

Dar neišvesta formulė, pagal kurią vadovybė galėtų nustatyti, kaip dividendų politika veikia įmonės akcijų kainas. Tačiau dividendų politika turi būti formuojama ir, kokia pelno dalis bus skirta išmokėti akcininkams, turi būti numatoma iš anksto. Dividendų politika turi apimti ir dividendų stabilumą. Dividendų politikai nustatyti ir akcijų emisijos rezultatųvumui įvertinti taikomi šie rodikliai:

- dividendas akcijai;
- pelnas akcijai;
- išmokamo dividendo pelno dalis;
- grynojo pelno kapitalizacijos norma, t.y. kapitalizuojamo pelno dalis.

Įmonės atžvelgdamos į finansines galimybes, infliacijos lygį ir amortizacinę politiką bei akcininkų nuostatas savarankiškai pasirenka dividendų politiką. Galimi du kraštutiniai atvejai: mokėti ar nemokėti dividendus. Praktikoje taikomos tokios dividendų politikos:

- kai išlaikoma pastovi išmokamų dividendų politika (stabili pelno dalis skiriama dividendams);

- dividendai vienai akcijai nuolat didėja, tai stabilios dividendų dinamikos (didėjimo) politika;
- kai dividendai išmokami iš likutinio pelno po jo panaudojimo įmonei finansuoti, tai likutinė dividendų politika.

Be to dar taikomi dividendų reinvestavimo planai, akcijų smulkinimas, dividendų išmokėjimas akcijomis ir pan. *Dividendų reinvestavimo* planai suteikia galimybę akcininkams išmokėtus dividendus paversti akcijomis. *Akcijų smulkinimas* – tai veiksmas, kuriuo padidinamas apyvartoje esančių akcijų skaičius. Tuo siekiama maksimizuoti kainos ir pelno santykį o tuo pačiu ir įmonės vertę. Pavyzdžiui, akcija parduodama už 90 Lt gali būti susmulkinta į dvi akcijas po 45 Lt. Akcininkas iki susmulkavimo turėjęs 100 akcijų po 90 Lt, dabar turės 200 akcijų po 45 Lt. Bendra akcijų vertė nepakito, ji ir toliau sudaro 9000 Lt. Jeigu vieną akciją susmulkintume į tris turėtume 300 akcijų po 30 Lt. Šių operacijų metu turtas nepakito. Galime daryti tokiu pat būdu ir akcijų stambinimą, jeigu akcijos kaina per žema.

Formuojant dividendų politiką labai svarbu atsižvelgti į lėšų poreikį. Reikia įvertinti įmonės pinigines įplaukas, debitorinio įsiskolinimo dydį ir visus kitus faktorius, darančius įtaką įmonės piniginiams atsargoms. Kadangi dividendai yra ir pinigų išmokėjimas, tai, kuo didesnis kasinis likutis ir įmonės likvidumas, tuo didesnė galimybė dividendų išmokėjimui.

Dividendų išmokėjimo suma negali viršyti nepaskirstyto pelno sumos. Dividendai gali būti išmokami tik pinigais. Taip siekiama apsaugoti kreditorius.

1.9 tema. Finansinės ataskaitos ir jų analizė, taikant santykinius rodiklius.

Finansinės ataskaitos. Finansinės ataskaitos rodo ūkio subjekto finansines sąlygas, jo išteklius ir piniginių lėšų naudojimą. Tokia informacija padeda priimti reikiamus finansinius sprendimus. Komercinių paslapčių turinčios įmonės finansinės ataskaitos yra lengviausiai prieinami informacijos šaltiniai, tačiau reikia žinoti ir tai, kad jos ne visada adekvačiai atspindi finansinius procesus. Ataskaitose užfiksuota praėjusio arba dabartinio periodo finansinė būklė, kurios nežinodami negalėsime numatyti būsimųjų finansinių rezultatų, daugelis finansinių sprendimų bus nepagrįsti. Reikia žinoti, kad dabartiniai sprendimai nulems tiriamos įmonės finansinę ateitį.

Finansines ataskaitas sudaro balansas, pelno (nuostolio) ataskaita, pelno (nuostolio) paskirstymo ataskaita ir pinigų srautų ataskaita.

Balansas apibūdina visą įmonės turtą ir nuosavybę, parodo, koku turtu disponuoja įmonė ir kam šis turtas priklauso. Buhalterinis balansas – tai įmonės ekonominiai ištekliai, išreikšti pinigais, sugrupuoti pagal turto sudėtį ir nuosavybę tam tikrai datai. Balansas išreiškiamas apskaitos lygybe $Turtas = Nuosavybė$. Nuosavybė dažnai vadinama kapitalu ir tada ši lygybė atrodo $Turtas = Kapitalas$. Nuosavybės ir kapitalo sąvokos yra gana bendros. Jos apima ir savininkų nuosavybę, kuri dar vadinama nuosavu kapitalu, ir įsipareigojimus (įsiskolinimus), kurie dar vadinami skolintojų nuosavybe arba skolintu kapitalu. Savininkų nuosavybė arba nuosavas kapitalas vadinami tiesiog kapitalu. Todėl apskaitos lygybė gali būti tokia $Turtas = Kapitalas + Įsipareigojimai$, o $Kapitalas = Turtas - Įsipareigojimai$.

Balanso duomenys pateikiami tam tikru momentu, paprastai finansinių metų pabaigoje. Balanso skaičiai – tai atskaitomybės duomenys pateikiantys praėjusių laikotarpių rezultatus. Einamoji informacija, kaip infliacijos ir palūkanų normų pasikeitimas, balanse neparodomi. Reiškia, balansas rodo tikrai įmonės atskaitinę vertę tam tikru laiko momentu, todėl duomenys turėtų būti interpretuojami apdairiai.

Lentelėje pateikiami sutrumpinto balanso rodikliai:

BUHALTERINIS BALANSAS

<u>Turtas</u>	<u>Įsipareigojimai ir akcinis kapitalas</u>
Pinigai ir rinkos vertybiniai popieriai	Kreditinis įsiskolinimas
Debitinis įsiskolinimas	Įsiskolinimas pagal vekselius
Atsargos	Priskaičiuotas įsiskolinimas
Būsimo laikotarpio išlaidos	Kiti trumpalaikiai įsipareigojimai
<i>Iš viso apyvartinio turto</i>	<i>Iš viso trumpalaikių įsipareigojimų</i>
Bendra ilgalaikio turto suma	Ilgalaikė skola
Nusidėvėjimas (-)	Privilegijuotos akcijos
Grynasis ilgalaikis turtas	Bendras akcinis kapitalas
(minus nusidėvėjimas)	Nepaskirstytas pelnas
<i>IŠ VISO TURTO</i>	<i>IŠ VISO BENDROJO AKCINIO KAPITALO</i>
	<i>Iš viso Įsipareigojimų ir akcinio kapitalo</i>

Pelno (nuostolio) ataskaita yra įmonės atitinkamo laikotarpio pajamų ir sąnaudų santrauka. Joje nurodomas pelnas arba nuostolis. Iš pelno (nuostolio) ataskaitos sužinome veiklos pelną prieš palūkanų mokėjimą ir pelno mokestį mokėjimą. Atėmus palūkanų išlaidas, lieka pelnas prieš apmokestinimą (pajamos – sąnaudos). Pelno mokestis priklauso nuo mokesčio tarifo. Sumokėjus pelno mokestį lieka grynasis pelnas.

Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, pelno (nuostolio) ataskaita sudaroma pagal daugiakopę sistemą, atskirai parodant kiekvienos veiklos pajamas ir skirtingas sąnaudas. Skiriamos dvi veiklos sritys: *įprastinė ir neįprastinė*. Įprastinė veikla apima tą veiklą, kuria paprastai užsiima įmonė:

- Gamyba, paslaugų suteikimas, pardavimas (perpardavimas).*
- Kita veikla.* Šios veiklos pajamos yra gaunamos kaip nuoma ir kitos pajamos iš ilgalaikio turto, komisiniai, pajamos iš kitų šaltinių. Kitos veiklos sąnaudomis apskaitoje priskiriamos turto perleidimo, taip pat veiklos mokesčiai (Lietuvoje – tai mokesčiai už gamtos išteklius, nekilnojamąjį turtą, žemės nuoma, muitai), turto draudimas.
- Finansinė ir investicinė veikla.* Šios veiklos pajamos – tai palūkanos, baudos, delspinigiai iš pirkėjų, kapitalo subsidijos ir pan.

Neįprastinės veiklos esmę nusako šios veiklos pavadinimas: ši veikla yra neįprasta, retai pasitaiko, o jos rezultatai iš esmės nepriklauso nuo įmonės valdytojų valios. Net ir gautas pelnas arba patirti nuostoliai dėl šios veiklos turi savo pavadinimus:

- pagautė,
- netekimai.

Pavyzdžiui, pagautė – gryniosios pajamos anksčiau susigrąžinus skolas, netekimai – nuostoliai dėl nelaimingų atsitikimų, turto nusavinimo ir pan.

Toks veiklos suskirstymas matomas ir Lietuvoje taikomoje pelno (nuostolio) ataskaitoje. Ataskaita prasideda:

„Pardavimų ir paslaugų“ straipsniu, kuriame susumuojamos pajamos už parduotas prekes ir suteiktas paslaugas. Pajamos už parduotas prekes apima pagamintas ir parduotas pačios įmonės prekes ir perparduotas prekes. Pažymėtina, kad pardavimų pajamos yra vienas patikimiausių informacijos šaltinių: pardavimų apimtis paaiškėja rinkoje nepriklausomai nuo įmonės noro nuslėpti arba pagražinti savo prekių apyvartos padėtį. Paprasčiau yra nuslėpti uždirbtas pajamas, gautas teikiant klientams vienkartinę paslaugą.

„Parduotų prekių ir atliktų darbų savikaina“ – tai ataskaitinio laikotarpio sąnaudos pardavimų pajamoms uždirbti. Šiame straipsnyje susumuojamos tiesioginės gamybos išlaidos (pagrindinės žaliavos, tiesioginis darbo užmokestis ir socialinis draudimas) ir netiesioginės gamybos išlaidos (pagalbinės medžiagos, pagalbinių darbininkų darbo užmokestis ir socialinis draudimas, ilgalaikio turto nusidėvėjimas), taip pat vertės koregavimai, susiję su savikaina.

Pardavimų ir paslaugų bendros apimtys ir prekių bei atliktų darbų savikainos skirtumas parodo bendrąjį pelną. Šis pelnas plačiai taikomas finansinių rodiklių analizėje marketingo strategijai ir kainų politikai pagrįsti.

Lietuvos atskaitomybėje yra parodomos dvi veiklos sąnaudų grupės:

1. *Pardavimų* (paslaugų, skelbimų, reklamos ir kitos marketingo sąnaudos);

2. *Bendrosios* ir administracinės (nuoma, eksploatacija, audito, pašto išlaidos, vadovaujančio personalo išlaikymas, veiklos mokesčiai, turto draudimas ir pan.).

Sumažinę bendrąjį pelną veiklos sąnaudomis, nustatome veiklos pelną.

Įprastinės veiklos pelną sudaro veiklos pelnas kartu su kitos ir finansinės veiklos pelnu.

Ataskaitinių metų pelnas prieš apmokestinimą yra įprastinės veiklos pelnas, padidintas pagaute ir sumažintas netekimais. Atskaičius pelno mokestį, lieka grynas pelnas.

Sutrumpinta pelno (nuostolio) ataskaita:

PELNO (NUOSTOLIO) ATASKAITA

Pardavimai

(-) parduotų prekių ir paslaugų savikaina;

Bendras pelnas (nuostolis)

(-) veiklos sąnaudos

Veiklos pelnas

Kita veikla (+,-)

Finansinė ir investicinė veikla (+,-)

Įprastinės veiklos pelnas (nuostolis)

Pagautė (+)

Netekimai (-)

Ataskaitinių metų pelnas (nuostolis) prieš apmokestinimą

Pelno mokestis (-)

Grynasis ataskaitinių metų pelnas

Pelno (nuostolio) paskirstymo ataskaita. Paskirstytinas pelnas – tai paskirstytino pelno ataskaitinio laikotarpio pabaigoje, akcininkų įnašų nuostoliams padengti ir pervedimų iš rezervų algebrinė suma. Jei bendra suma neigiama, įmonė neturi ko skirstyti, jei teigiama, pelno paskirstymą nulemia įmonės statutas, tam tikri įstatymai ir nutarimai, reglamentuojantys šį procesą ir akcininkų susirinkimo sprendimai.

Akcinėse bendrovėse pelnas skirstomas į įstatymų numatytus rezervas, kitus rezervas, dividendus ir kitiems poreikiams. Pelno paskirstymą tvirtina visuotinis akcininkų susirinkimas. Čia labai dažnai didelis dėmesys skiriamas dividendams

Pelno (nuostolio) paskirstymo ataskaita susieja Pelno (nuostolio) ataskaitą ir balansą. Nepaskirstyta ataskaitiniu ir ankstesniais laikotarpiais uždirbto pelno suma parodoma balanse kaip sudėtinė savininkų nuosavybės dalis. Jei įmonė per ataskaitinį (ar per ankstesnius) laikotarpius patiria nuostolį, pelno (nuostolio) paskirstymo ataskaitoje turi būti nurodyta, iš kokių šaltinių šis nuostolis bus padengtas, kiek ir kokiems tikslams buvo skirta ataskaitiniais bei ankstesniais laikotarpiais uždirbto nepaskirstyto pelno. Nepaskirstytojo pelno ataskaita rodo, kokia įmonės grynojo pelno dalis palikta reinvestavimui, taip pat kokia dalis išmokėta akcininkams dividendais. Toks pelno paskirstymas padeda nustatyti, kaip nepaskirstytasis pelnas kito per daugelį metų. Svarbu įsisąmoninti, kad nepaskirstytasis pelnas yra įmonės akcinio kapitalo dalis ir akcininkai į šį turtą pretenduoja. Kapitalo struktūros sprendimuose nepaskirstytasis pelnas priskiriamas įmonės vidinei nuosavybei.

Sutrumpintos pelno (nuostolio) paskirstymo ataskaitos lentelė:

- I. Nepaskirstytasis rezultatas - pelnas (nuostolis) ataskaitinio laikotarpio pradžioje*
- II. Grynasis ataskaitinio laikotarpio rezultatas – pelnas (nuostolis)*
- III. Paskirstytinas rezultatas – pelnas (nuostolis) ataskaitinio laikotarpio pabaigoje*
- IV. Akcininkų įnašai nuostoliams padengti*
- V. Pervedimai iš rezervų*
- VI. Paskirstytinas pelnas*
- VII. Pelnų paskirstymas:*
 - VII.1. į įstatymo numatytus rezervus*
 - VII.2. į kitus rezervus*
 - VII.3 .dividendai*
 - VII.4. kiti*
- VIII. Nepaskirstytasis rezultatas – pelnas (nuostolis) ataskaitinio laikotarpio pabaigoje*

Pinigų srautų ataskaita. Pinigų srautų ataskaita yra jungtis tarp balanso ir pelno (nuostolio) ataskaitos, nes ji parodo pinigų įplaukas ir išlaidas per ataskaitinį laikotarpį. Ši ataskaita parodo, ar įmonė uždirbo pakankamai pinigų, kad būtų galima palaikyti ir plėtoti jos veiklą, išlaikyti ir didinti gamybinius pajėgumus bei išmokėti dividendus, ar sugebės įmonė grąžinti skolas savo veiklos pinigų sąskaita, kur buvo panaudoti pinigai.

Iš šios ataskaitos galima sužinoti, kaip ir dėl kokių priežasčių per ataskaitinį laikotarpį keitėsi pinigų, kuriais disponuoja įmonė, suma. Pagal pinigų srautų ataskaitą galima įvertinti įmonės mokumą ataskaitiniu ir ateinančiu laikotarpiu. Iš jos sužinomi pinigų šaltiniai bei jų panaudojimas per ataskaitinį laikotarpį. Tokia informacija vartotojams būtina, nes tvarkant apskaitą duomenų kaupimo principu, pajamos ir sąnaudos registruojamos tada, kai jos uždirbamos arba patiriamos, neatsižvelgiant į pinigų gavimo ir išleidimo laiką. Todėl ataskaitinio laikotarpio pabaigoje apskaičiuotas grynas pelnas (nuostolis) neatspindi įmonėje turimų pinigų sumos padidėjimo (sumažėjimo). Jeigu nebus analizuojami pinigų srautai ir efektyviai dirbanti įmonė (rodanti didžiulį pelną) gali bankrutuoti, nes neturės pinigų atsiskaityti su kreditoriais.

Sutrumpinta pinigų srautų ataskaitos lentelė:

- I. Pinigų srautai iš įmonės veiklos*
- II. Pinigų srautai iš investicinės veiklos*
- III. Pinigų srautai iš finansinės veiklos*
- IV. Gryni srautai iš ypatingosios veiklos*
- V. grynujų pinigų padidėjimas (sumažėjimas)*
- VI. Pinigai laikotarpio pradžioje*
- VII. Pinigai laikotarpio pabaigoje*

Santykinų rodiklių analizė. Nors minėtos finansinės ataskaitos ir pateikia informacijos apie įmonės tam tikro laikotarpio veiklos efektyvumą, tačiau jos neparodo įmonės konkrečių stipriųjų ir silpnųjų ypatybių. Tokių duomenų galima gauti tik atlikus santykinų rodiklių analizę ir sudarius įprastines finansines ataskaitas vienu metu. Santykiniai finansiniai rodikliai atspindi finansinių ataskaitų ir jų straipsnių tarpusavio ryšius, pavyzdžiui, tarp pelno ir kapitalo, trumpalaikio turto ir trumpalaikių įsipareigojimų ir pan. Analizės rezultatai išreiškiami sumomis, santykiais (procentais ar koeficientais). Šie santykiai atspindi įmonėje vykstančių finansinių procesų ryšius ir fiksuoja pastarųjų finansinės būklės pasikeitimus bei riziką ir galimybes. Finansiniai santykiniai rodikliai gali būti taikomi ir įmonės prognozuojamos finansinės būklės įvertinimui, be to – kaip normatyviniai dydžiai (pavyzdžiui, kapitalo pelno norma), priėmus juos konkrečioje įmonėje, jų turi siekti visi veiklos dalyviai. Santykinų finansinių dydžių palyginimas vienu su kitais, taip pat

daugelio periodų tokių dydžių lyginimas teikia daugiau žinių negu atskirai paimtų santykinų charakteristikų vertinimas, nors ir jis yra reikšmingas.

Literatūroje nurodoma ir praktikoje apskaičiuojama daug įvairių santykinų finansinių rodiklių. Lietuvos vertybinių popierių birža finansinius santykinius rodiklius sugrupuoja į penkias grupes: tai likvidumo, veiklos efektyvumo, skolų valdymo, pelningumo ir rinkos rodiklius. Kiekvienas rodiklis yra apskaičiuojamas pasirinktai įmonei. Vertėtų šiuos rodiklius yra palyginami su šakos, kuriai priklauso įmonė, santykinų rodiklių vidurkiais.

Žemiau pateikta finansinių santykinų rodiklių suvestinė, nurodomas rodiklių apskaičiavimas ir jų analizės tikslas:

Rodiklių pavadinimas	Rodiklių apskaičiavimas	Analizės tikslas
1. Likvidumo rodikliai		
1.1 Skolų likvidumas	$\frac{\text{Trumpalaikis turtas}}{\text{Trumpalaikiai įsiskolinimai}}$	Ar pakanka trumpalaikio turto trumpalaikėms skoloms grąžinti
1.2 Greito skolų likvidumo	$\frac{\text{Trumpalaik. turtas} - \text{gamyb. atsargos}}{\text{Trumpalaikiai įsiskolinimai}}$	Ar pakanka pinigų ir jų ekvivalentų trump. skoloms grąžinti
2. Veiklos efektyvumo rodikl.		
2.1. Gamybinių atsargų apyvartumas	$\frac{\text{Pardavimų pajamos}}{\text{Gamybinės atsargos}}$	Ar gerai valdomos investicijos į gam. atsargas
2.2. Vidut. pinigų gavimo laikas (debit. įsisk. padengimas)	$\frac{\text{Pirkėjų įsiskol.} \times 365}{\text{Pardavimų pajamos}}$	Per kiek laiko gaunami pinigai už parduotą produkciją
2.3. Ilgal. turto apyvartumas	$\frac{\text{Pardavimų pajamos}}{\text{Visas turtas}}$	Ar efektyviai naudojamas ilgalaikis turtas
2.4. Bendrojo kapitalo apyvartumas	$\frac{\text{Pardavimų pajamos}}{\text{Bendrojo kapitalo vertė}}$	Ar efektyviai naudojamas įmonės kapitalas.
3. Skolų valdymo rodikliai		
3.1. Skolų-nuosavybės santykis	$\frac{\text{Viso skolos}}{\text{Visa nuosavybė}}$	Parodo kokią turto dalį finansuoja kreditoriai ir kokią dalį savininkai
3.2. Įsiskolinimo koeficientas	$\frac{\text{Visos skolos}}{\text{Visas turtas}}$	Kokią turto dalį įmonė įsigijo iš kreditorių
3.3. Kiek kartų uždirbamos palūkanos	$\frac{\text{Grynasis veiklos pelnas}}{\text{Palūkanų išlaidos}}$	Parodo kaip įmonė gali aptarnauti skolas
4. Pelningumo rodikliai		
4.1. Pelno marža, arba pardavimų pelningumas	$\frac{\text{Grynasis pelnas}}{\text{Pardavimų pajamos}}$	Parodo, kiek pelninga parduoti prekes (paslaugas)
4.2. Turto pelningumas	$\frac{\text{Grynasis pelnas}}{\text{Visas turtas}}$	Parodo kiek pelno uždirbo turtas, t.y. kokia turto dalis sugrįžta pelno pavidalu
4.3. Nuosavybės pelningumas	$\frac{\text{Grynasis pelnas}}{\text{Akcinis kapitalas}}$	Parodo koks yra savininkų investicijų pelningumas
5. Rinkos rodikliai		
5.1. Vienos akcijos pelno	$\frac{\text{Grynasis pelnas}}{\text{Apyvartoje esančių paprastųjų akcijų skaičius}}$	Parodo kiek pelno uždirbo akcininkų nuosavybės vienetas
5.2. Dividendų pelningumas	$\frac{1 \text{ akcijos dividendai}}{1 \text{ akcijos rinkos kaina}}$	Parodo akcijos einamąjį pelningumą
5.3. Akcijos rinkos kainos ir jos nominaliosios vertės santykio	$\frac{1 \text{ akcijos dividendai}}{1 \text{ akcijos grynas pelnas}}$	Parodo akcijos einamąjį pelningumą.
5.4. Kainos – pelno santykis	$\frac{\text{Paprastosios akcijos rinkos vertė}}{1 \text{ akcijos pelnas}}$	Parodo kiek investorius pasiruošęs mokėti

Likvidumo rodikliai. Likvidumo rodikliai padeda nustatyti įmonės gebėjimą laiku apmokėti skolas. Skoliniai įsipareigojimai dažniausiai yra trumpalaikės skolos, kurias tenka mokėti nedideliais laiko intervalais. Santykinė analizė patogi tuo, kad ji tampa patogia matavimo priemone,

kadangi ji susieja pinigų ir kito apyvartinio turto apimtį su trumpalaikiais įsipareigojimais. Dažniausiai naudojami du likvidumo normos rodikliai: tai skolų ir greito skolų likvidumo rodikliai. Padengimo (skolų) rodikliai geriausiai parodo koku laipsniu trumpalaikių kreditorių teisės yra padengtos turtu, kurį lengva paversti pinigais.

Skolų likvidumo rodiklis (dar vadinamas padengimo koeficientu) apskaičiuojamas trumpalaikį turtą dalijant iš trumpalaikių įsipareigojimų. (Trumpalaikis turtas dažnai dar vadinamas apyvartiniu turtu (tai pinigai, rinkos vertybiniai popieriai, debitorinis įsiskolinimas ir atsargos. Trumpalaikiais įsipareigojimais laikomi kreditinis įsiskolinimas, įsiskolinimas pagal vekselius, įsiskolinimas mokesčiams bei darbuotojams.). Kuo didesnis šis santykis, tuo artimiausiu metu saugesnė situacija, mažesnis už 1 santykis rodo, kad esant geroms finansinėms perspektyvoms išlieka didelė tiesioginio nemokumo rizika. Trumpalaikių skolų likvidumo arba padengimo koeficientas yra analogiškas grynajam apyvartiniam kapitalui, kurį sudaro skirtumas tarp trumpalaikio turto ir trumpalaikių įsipareigojimų. Kai padengimo koeficientas lygus 1, grynasis apyvartinis kapitalas lygus nuliui.

Greito skolų likvidumo rodiklis dar vadinamas kritinio įvertinimo koeficientu apskaičiuojamas iš apyvartinio turto atėmus prekes ir gamybinės atsargos ir šį skirtumą padalinus iš trumpalaikių įsipareigojimų. Atsargos ir prekės yra mažiausiai likvidi apyvartinio (trumpalaikio) turto dalis, kadangi jas reikia paversti pinigais, o tam reikia laiko, ir ne visada pavyksta tai padaryti. Šis rodiklis parodo įmonės sugebėjimą apmokėti trumpalaikius įsipareigojimus, nerealizuojant atsargų ir prekių. Šio rodiklio reikšmė mažesnė už 1 rodo įmonės nesugebėjimą greitai padengti trumpalaikes skolas ir rodo pinigų trūkumą.

Pagrindinis įmonės vadovybės kompetencijos rodiklis yra efektyvus įmonės turto valdymas. Tai antra santykinių rodiklių grupė, veiklos efektyvumo rodikliai arba dar vadinami turto valdymo rodikliais. Jie parodo kiekvienos turto rūšies, pavaizduotos buhalteriniame balanse, apimtį priimtinumą: kiek ji aukštesnė ar žemesnė už esamą arba projektuojamą ūkinės veiklos lygį.

Atsargų apyvartumo rodiklis apskaičiuojamas realizacijos apimtį dalijant iš atsargų vertės. Jis parodo prekių ir atsargų panaudojimą per metus. Kuo šis santykis didesnis tuo daugiau turimos atsargos atliko apyvartų per metus. Tačiau labai didelis santykis gali reikšti mažas atsargas ir didelį pakartotinų užsakymų skaičių, o tai susiję su didesnėmis prekių įsigijimo sąnaudomis.

Kai įmonė pradeda realizuoti produkciją (teikti paslaugas) kreditan arba grynaisiais pinigais, svarbi tampa laiko trukmė nuo realizacijos iki apmokėjimo.

Vidutinis pinigų gavimo laikas arba dar vadinamas neapmokėtos realizacijos dienomis santykiniu rodikliu, parodo vidutinį dienų skaičių kada produkcija realizuojama debitorinio įsiskolinimo pavidalu. Pardavimas skolon didina realizacijos apimtį, tačiau nepageidautina turėti pernelyg didelį debitorinį įsiskolinimą. Pasaulinėje praktikoje laikoma normalu, kai šio rodiklio reikšmė siekia 90 dienų.

Ilgalaikio turto apyvartumo rodiklis parodo, kaip naudojamos pagrindinės priemonės. Kuo šis santykis didesnis, tuo geriau išnaudojamos pagrindinės gamybinės priemonės, tai reiškia, kad jos pagamina daugiau produkcijos ir duoda daugiau pajamų ir visos turimos gamybinės priemonės dalyvauja pajamų uždirbime.

Viso turto apyvartumo rodiklis parodo viso įmonėje esančio turto panaudojimo efektyvumą. Kuo didesnė šio rodiklio reikšmė tuo efektyviau panaudojamas turimas turtas, tuo geriau išlaikyta tam tikra proporcija tarp realizacinės apimtį padidėjimo ir įmonės turto. Šiuo rodikliu gali būti sėkmingai matuojamas įmonės atskirų turto rūšių panaudojimo efektyvumas, pvz., pastatų, automobilių ir pan.

Skolų ir nuosavybės santykis parodo kokią turto dalį finansuoja savininkai ir kokią kreditoriai. Šis rodiklis turi tris prasmes.

- 1) Kai limituotos investicijos, o kapitalas didinamas skolomis, savininkai gali išlaikyti savo rankose įmonės kontrolę;
- 2) Kuo daugiau kapitalas didinamas skolomis, tuo daugiau įmonės rizikos tenka ne savininkams, o kreditoriams;

- 3) Jei įmonės investicijų, finansuotų iš skolino kapitalo, pelno norma didesnė negu sumokamos palūkanos, tada savininkų kapitalo pelno norma tampa svarbesnė.

Labai svarbus skolos valdymo santykinis rodiklis yra **skolos ir viso turto santykis**. Šis rodiklis apskaičiuojamas visą skolą dalijant iš viso turto sumos. Skola čia apima trumpalaikius ir ilgalaikius įsipareigojimus.

Kreditoriai pirmumą teikia žemiems skolos santykių rodikliams, kadangi bankroto atveju tai sumažina jų nuostolių riziką.

Savininkai pirmenybę teikia aukštesnio lygio svertui, kadangi jie siekia padidinti pajamas arba išlaikyti įmonės kontrolę tuo atveju, jei būtų parduotos naujo paketo akcijos. Optimalus skolos lygis yra daugumos akademinių ir praktinių diskusijų objektas.

Kitas labai svarbus skolos valdymo santykinis rodiklis yra **palūkanų padengimo koeficientas** arba kiek kartų uždirbamos palūkanos. Jis apskaičiuojamas pajamas, iki palūkanų ir mokesčių išskaitymo, dalijant iš išlaidų palūkanų mokėjimui. *Esant šio koeficiento reikšmei lygiai 1 arba mažesnei, reiškia, kad įmonei gresia bankrotas.* Šio rodiklio pagerinimo šaltinis yra realizacijos apimtys ir pajamų apimtys padidinimas.

Pelningumo arba **“apatinės ribos” santykiniai rodikliai** parodo bendrą likvidumo, turto valdymo ir skolų valdymo poveikį ūkinės veiklos rezultatams. Šioje grupėje yra 3 svarbūs rodikliai: ribinio pelno, turto ir nuosavybės pelningumo rodikliai. Šie rodikliai yra plačiausiai taikomi.

Ribinio pelno rodiklis parodo, kokią dalį pardavimų pajamose sudaro grynas pelnas arba, kiek 1 realizacijos litui tenka grynojo pelno. Kuo didesnė jo reikšmė, tuo geresnis rezultatas. Šis santykinis rodiklis dažniausiai išreiškiamas procentais arba absoliutiniais skaičiais. Įmonė nuolat turi rūpinti pakankamu pardavimų mastu, kad netektų parduoti su nuostoliais.

Turto pelningumas priklauso nuo pelno maržos ir pardavimų apyvartumo. Pramonės šakose, kur gaminamos investicinės prekės, kur dėl ilgos technologinių procesų trukmės turtas apsiverčia lėtai, daugiausia dėmesio skiriama pelno maržos didinimo veiksmų paieškai. Gaminant vartojimo prekes pvz., maisto pramonėje, - priešingai dėmesys yra koncentruojamas į apyvartumą. Kaip žinome, išsivysčiusių šalių gyventojai vis labiau vertina sveikatingumą, o tai reikalauja, kad maisto produktų gamintojai netaupytų lėšų šių produktų kokybei, ypač ekologiniam švarumui, kas didina savikainą. Nepaisant to, maisto gamintojai dažnai pasiekia aukštą pelningumo lygį, didėjančios paklausos sveikiems produktams, sparčios apyvartos, finansinės veiklos lankstumo, neproduktyvių išlaidų mažinimo, veiksmingos reklamos ir kt. veiksmų dėka.

Senų rinkos tradicijų šalyse, kuriose veiksmingai reguliuojama infliacija neviršija 7 proc. per metus, t.y. mažesnė už 1 proc. per mėnesį, yra sudarytos normalios konkurencinės sąlygos. Jų kompanijų pelno marža sudaro 15-25 procentus, turto pelningumas atitinkamai 17-20 procentų. Europos šalyse orientaciniai pelningumo lygiai laikomi labai gerais kai turto pelningumo lygis – 20 proc., geru - kai 15 proc., priimtinas - kai 8 proc., blogas - kai mažesnis nei 8 proc.

Turto pelningumo arba grąžos rodiklis apskaičiuojamas bendrąjį pelną dalinant iš viso turto. Jis parodo įmonės turto pelno normą arba kokia turto dalis susigrąžinama pelno pavidalu, t.y. parodo įmonės sugebėjimą pelningai naudoti turimą turtą.

Nuosavybės (akcinio kapitalo) pelningumo rodiklis nustato, kiek pelno gaunama kiekvienam akcinio kapitalo piniginiui vienetui. Jis apskaičiuojamas kaip pelno ir akcinio kapitalo santykis. Jis parodo, kokia akcinio kapitalo dalis susigrąžinama pelno pavidalu, t.y. apibūdina įmonės sugebėjimą pelningai naudoti akcininkų nuosavybę. Šį rodiklį plačiai naudoja akcininkai (savininkai), lygindami gaunamą pelną su grąža, gautina iš kitų potencialių lėšų investavimo formų. Toks lyginimas padeda išsiaiškinti, ar buvo verta investuoti, ar įdėtos lėšos atsipirks greitai ar nepateisinamai negreitai. Užsienio šalyse, taikant pelningumo rodiklių variacijas, laikomasi tokių nuostatų:

- 1) skaitiklio parinkimas derinamas su vardiklio parinkimu;
- 2) jeigu analizė atliekama prognozėms parengti, imami ne visi o keli pasirinkti rodikliai, pvz., tik įprastinės veiklos pelnas, tik grynas pelnas po apmokestinimo ir pan.;
- 3) analitikų, ekspertų, bankų ir kitų specialistų nustatyti standartiniai rodikliai priimami kaip norma, orientyras, t.y. normalus lygis.

Daugumas specialistų tvirtina, kad turto ir nuosavybės pelningumo rodikliuose turtas ir nuosavybė imtini ne konkrečiai datai, bet šių rodiklių metinis vidurkis. Šis tvirtinimas yra teisingas ta prasme, kad įmonė gali visai neužsidirbti pelno iš metų pabaigoje įsigyto turto, nors šis turtas jau patenka į apskaitomąjį pelno rodiklį. Tačiau turto vidurkio nustatymas reikalauja papildomų skaičiavimų, o finansinė analizė atliekama pasitelkus metinius ataskaitinius finansinius rodiklius. Kitaip tariant, geriau ir praktiškiau naudotis balanse pateikiamais turto ir nuosavybės dydžiais tam tikrai datai.

Pardavimų, turto ir nuosavybės pelningumo santykiniai rodikliai yra universalūs. Papildydami vienas kitą, jie leidžia verslininkui:

- 1) atlikti finansinę analizę;
- 2) pagrįsti verslo strategiją;
- 3) parengti verslo prognozes ir planus.

Tačiau nepaisant tradicinių, užsienio šalyse taip pat ir Lietuvoje, *verslo praktikoje vis dažniau naudojami ir kiti, galutinius finansinius rezultatus apibendrinantys, rodikliai, pvz., grynųjų pinigų srautai jau plačiai taikomi finansams valdyti.*

Pinigų srautai atspindi gautinų ir išleistinių pinigų rezultatus. Nepatyrusiam prognozuotojui gali iškilti klausimas: kodėl vietoj to, kad apskaičiuotume vien tik investicijų uždirbtiną pelną, turime atlikti gana sudėtingus papildomus pinigų srautų apskaičiavimus? Trumpai galima atsakyti taip – pelno ataskaitos parengimas kaupimo principu (kai pajamos pripažįstamos kai jos uždirbtos, o išlaidos, kai jos patirtos) neleidžia pilnai įvertinti, kaip ir dėl kokių priežasčių keičiasi pinigų, kuriais disponuoja įmonė, suma. Pinigų srautų judėjimas yra daugiau apčiuopiamas, o jų apskaita nepriklauso nuo buhalterinių taisyklių. Pinigų srautai yra daugiau apčiuopiami ta prasme, kad įmonė, gavusi pinigines įplaukas, gali įsigyti įrengimus, nekilnojamąjį turtą, vertybinius popierius, gražinti skolas, išmokėti atlyginimus, dividendus ir pan. Tuo tarpu pelnas yra apskaičiuojamas pagal tam tikras nusistovėjusias taisykles. Pagal buhalterinės apskaitos taisykles ne visos pajamos ir ne visos sąnaudos pelnui apskaičiuoti daro įtaką pinigų srautų judėjimui. Pats tipiškiausias nepiniginis sąnaudų straipsnis, figūruojantis pelno ataskaitose ir prognozėse, yra nusidėvėjimo sąnaudos. Be to, pelną yra lengviau negu pinigų srautus dirbtinai sumažinti arba padidinti, o tai ne visada pastebi ir patyrę auditoriai, mokesčių inspektoriai ar įmonės pirkėjas. Pinigų srautų prognozės padeda išvengti finansinių netikėtumų. Todėl specialistai dažniausiai laikosi tokių pozicijų:

- vieningai sutaria, kad investiciniuose projektuose ir verslo planuose būtina prognozuoti ir pelno, ir pinigų srautus, t.y. numatyti, kiek gautini pinigai turi viršyti išleistinus;
- siūlo pelningumo analizėje skaitiklyje taikyti ne tik pelną, bet ir kitus gautinų finansinių rezultatų rodiklius: grynųjų pinigų srautą, užsidirbtų pajamų, reikalingų normaliai įmonės veiklai, pakankamumo rodiklį, visų pajamų rodiklį, verslo pajamų rodiklį ir kt. Šie rodikliai kaip ir pelnas parodo, uždirbtų pajamų perviršį, tačiau jų prasmė yra specifinė, kurią paprastai nusako pats rodiklio pavadinimas.

Pelningumo rodikliai gali neatspindėti bankroto galimybės. Remiantis pelno ataskaitos ir sąskaitų balansų lentelės analizės metodika, galima nustatyti, kad, pavyzdžiui, įmonė yra pelninga. Tačiau ir pelningai dirbanti įmonė, jeigu jai trūksta pinigų, gali bankrutuoti. Todėl asmuo, darydamas finansinius sprendimus, nuolat *susiduria su pinigų srautų sąvoka*. (Pinigų srautai yra gautinų ir išleistinių pinigų judėjimo rezultatai). Juk žinome, kad įmonės vertė apsprendžia būsimų pinigų, kuriuos tikisi gauti ateityje investorius, dabartinė vertė. Kodėl yra tokia svarbi pinigų srautų sąvoka?

Pinigų reikia tiekėjų sąskaitoms apmokėti, darbuotojų algoms, mokesčiams ir dividendams išmokėti. Todėl veikiančioje įmonėje pinigai turi būti gaunami gamybinėje-komercinėje veikloje nuolat. *Pelnas apskaičiuojamas iš pajamų atėmus išlaidas. Tačiau praktikoje pajamos neatitinka pinigų gavimui, o išlaidos - sąnaudos*. Pelnas gali didėti ir tada, kai pinigų išleidimai per metus, viršija jų gavimus. Arba priešingai, pinigų gavimai gali viršyti jų išleidimus, o pelnas gali virsti deficitiniu (pvz., jeigu padidėja nusidėvėjimo sąnaudos). Į šiuos klausimus atsako pinigų srautų

ataskaitos analizė. Pinigų srautų ataskaitos rodiklius galima analizuoti, turint kelių metų duomenis, ir taikant tokią metodiką:

- palyginti grynąjį pelną ir pinigų sumos metinį pasikeitimą;
- išaiškinti, kur buvo daugiausiai išleista pinigų;
- nustatyti, ar investuoti pinigai buvo uždirbti gamybinėje veikloje, ar jie buvo paskolinti;
- ar didelė dalis gamybinėje veikloje gautų pinigų buvo išleista padengti nusidėvėjusioms gamybos priemonėms, iš kur gauti pinigai dividendams išmokėti;
- palyginti grynojo pelno sumą su pinigų grynuoju pasikeitimu gamybinėje veikloje. Ar pinigų padidėjimas yra susijęs su pirkėjų įsiskolinimo sumažėjimu, o pinigų išleidimas – su atsargų įsigijimu bei įsiskolinimo tiekėjams sumažėjimu;
- ar didžiausi pinigų srautai yra gamybinėje, ar finansinėje veikloje per paskutiniuosius 3-5 metus.

Taigi į nurodytus klausimus atsakyti padės taip pat santykiniai rodikliai, jeigu jų skaitiklyje vartosime grynuosius pinigų srautus.

Ar pakankamas pinigų srautas galime apskaičiuoti taip:

Grynujų pinigų gavimai gamybinėje veikloje už 3-5 metus

$$\frac{\text{Išleisti pinigai investicijoms} + \text{Pinigai išleisti} + \text{Pinigai išmokėti}}{\text{į gamybą} \quad \text{atsargų papildymui} \quad \text{dividendams}}$$

Jeigu šio rodiklio reikšmė yra mažesnė už vienetą – pinigų srautas nepakankamas.

Veiklos pelningumą galime apskaičiuoti tokiu būdu:

Grynasis pinigų srautas gamybinėje veikloje

Grynieji pardavimai

Šis rodiklis parodo, kokios prekių pardavimų politikos laikosi įmonės vadybininkai, ar suteikia patrauklias nuolaidas klientams. Šis rodiklis dar vadinamas “pardavimų kokybės” rodikliu. Šį rodiklį verta lyginti su jau minėtu pelningumo rodikliu:

Gamybinės veiklos pelnas

Grynieji pardavimai

Turto pelningumą taip pat galime apskaičiuoti taikant pinigų srautų rodiklius. Šis rodiklis apskaičiuojamas:

Grynujų pinigų srautai iš gamybinės veiklos

Visas turtas (vidurkis)

Toks rodiklis parodo, kaip naudojamas turtas generuoja pinigus.

Grynasis pinigų srautas gamybinėje veikloje parodo ir savininkų nuosavybės metinį “uždarbį”, t.y. koku tempu yra didinama savininkų nuosavybė.

Grynasis pinigų srautas gamybinėje veikloje

Įmokėta savininkų nuosavybė

Skolų likvidumui apibūdinti galime apskaičiuoti tokį rodiklį:

Grynasis pinigų srautas gamybinėje veikloje

Trumpalaikės skolos

Jeigu šio rodiklio reikšmė mažesnė už vienetą, tai reiškia, kad trumpalaikėms skoloms grąžinti gali būti naudojami negamybiniai ištekliai.

Rinkos analizė. Pelną rodiklių universalumas nulemia platų jų pritaikymą dar vienoje srityje – vertybinių popierių rinkos analizei, kuri yra vadinama tiesiog rinkos analize. Rinkos rodiklių analizė paprastai pradedama nuo *akcininkų nuosavybės pelningumo arba grąžos*. Šis rodiklis yra labai svarbus, todėl jis dažniausiai vertinamas tarp pelningumo rodiklių grupės. Kaip minėjome, jis parodo kokią pelną arba grąžą duoda akcininkų nuosavybė įmonei.

Įmonės akcijų emisijos rezultatams įvertinimui taikomi tokie finansiniai rodikliai:

- vienai akcijai tenkantis akcininkų pelnas;

- dividendams išmokamo pelno rodiklis;
- akcijos rinkos kainos ir jos nominaliosios vertės santykis;
- akcijos rinkos kainos ir vienai akcijai tenkančio pelno santykis.

Vienai akcijai tenkantis pelnas apskaičiuojamas grynąjį pelną dalijant iš vidutinio cirkuliuojančių akcijų skaičius. Akcininkai visada suinteresuoti, kad šis rodiklis būtų kuo aukštesnis. Vienai akcijai tenkančio akcininkų pelno dinamika tam tikru mastu parodo įmonės finansinių rezultatų pokyčius. Tačiau šiam rodikliui būdingi nemaži svyravimai, todėl, pagal jo dinamiką prognozuotina tik netolima įmonės perspektyva.

Išmokamo dividendams pelno rodiklis nustatomas dividendų sumą dalijant iš akcininkams tenkančio grynojo pelno, padauginus iš 100. Rodiklis parodo kokia pelno dalis išmokama akcininkams dividendų forma. Ši pelno dalis priklauso nuo įmonės perspektyvų (jei yra galimybių plėsti pardavimų apimtį tada dividendų norma mažinama ir atvirkščiai). Pvz., pradedančios įmonės paprastai moka mažus dividendus, o seniai įsitvirtinusios rinkoje – palyginti didelius. Jei dividendams tenka pusė ar daugiau akcininkų pelno - įmonė funkcionuoja tradicinėje ūkio šakoje.

Akcijos rinkos kainos ir jos nominaliosios vertės santykio rodiklis nustatomas, kaip akcijos rinkos kainos ir akcijos nominaliosios vertės santykis. Rodiklis rodo, kiek kartų akcijos rinkos kaina viršija jos nominalią vertę. Nors tai ir labai paprastai nustatomas rodiklis, tačiau jis gana gerai parodo bendrą įmonės finansinės veiklos rezultatyvumą ir perspektyvumą, kadangi rinka yra objektyviausias vertintojas. Dar konkrečiau įmonės rezultatus ir perspektyvą gali parodyti *akcijos rinkos kainos ir jai tenkančio akcininkų grynojo pelno santykio rodiklis*. Šis rodiklis parodo koks yra akcijos pelningumas, t.y. kokią kainą akcininkai yra pasirengę mokėti už 1 paprastąją akciją, kad gautų už tai tam tikrą pelną. Jei rinkoje paaiškėja, kad įmonės pelno gavimui perspektyvos yra palankios, akcijos rinkos kainos ir pelno santykis padidėja, jei nepalankios - priešingai sumažėja.

1.10. Pelningumo prognozavimas. Prognozės ir planai: tapatumai ir skirtumai.

Pelningumo prognozavimas. Savo perspektyva besirūpinanti įmonė savo jėgomis, arba padedant konsultacinėms firmoms, rengia prognozes, strateginius planus ir verslo planus. Prognozėse paprastai tik konstatuojami svarbiausieji finansų raidos klausimai, tuo tarpu planuose numatomi finansiniai rodikliai, sąmoningai įsikišant į jų dinamiką, ir nukreipiant ją pelninga linkme.

Koks yra skirtumas tarp pelno prognozės ir pelno plano? *Pirmiausia planuojamas pelnas išreiškia konkretų siekiamą tikslą, pagrįstą analize ir įmonės raidos prognozėmis, o pelno prognozė – tai galimos gauti grynosios pajamos, esant tam tikriems ištekliams.*

Strateginiai planai yra taip pat prognozės, tačiau šios prognozės yra kryptingos, o pelnas jose yra ne tik galimos gauti grynosios pajamos, bet ir siektinas orientyras.

Verslo planas tai rašytas dokumentas, glaustai pateikiantis pagrindines žinias apie įmonę ir jos veiklą. Jame turi atsispindėti įmonės tikslas uždirbti pelną ir priemonės tikslui įgyvendinti. Nuo strateginio plano skiriasi pirmiausia detalumu:

- 1) verslo planas konkretna strateginiame plane išskeltus tikslus ir numatytus orientyrus, išreiškia juos konkretesnėmis sąvokomis ir didesniu kiekiu skaičių;
- 2) verslo planas paprastai yra rengiamas trumpesnei perspektyvai;
- 3) verslo planui vykdyti priimami konkretūs sprendimai, jo vykdymo rezultatai lyginami su planiniais.

Reiškia, *verslo planas* yra išformintas ir apskaičiuotas veiklos gairių, kurių įsipareigojama laikytis, numatymas, o *strateginis planas* tokių įsipareigojimų nenumato.

4) jei prognozėse numatomas pelnas verslininko nepatenkina, jis gali numatyti papildomus išteklius, pvz. banko paskolas geresniems verslo rezultatams verslo plane pasiekti. Vadinasi, verslo planas padeda susirasti potencialių investuotojų ir gauti jų finansinę paramą, o strateginiai planai neatlieka tokios užduoties.

5) verslo planai rengiami pagal nustatytus reikalavimus, o strateginiai planai pagal verslininko pasirinktus reikalavimus.

Tačiau nurodyti skirtumai neužgožia strateginių planų ir verslo planų tapatumų: prognozinio ir orientacinio pobūdžio, pagrindinių parengimo tikslų sąmoningai nukreipti verslo raidą pelninga kryptimi, ir išgyventi konkurencijos sąlygomis.

Finansinių prognozių pagrindimo metodai. Strateginiuose planuose pilnas yra prognozuojamas, atsižvelgiant ne tik į atskaitomybės formų analizės rezultatus, bet ir į bendrą finansų kontekstą įmonėje.

Finansinėms prognozėms pagrįsti plačiausiai taikomi du analizės metodai – tai *SWOT* ir *kokybinė analizė*.

SWOT analizė, kurios pirmos raidės išreiškia įmonės jėgą arba stipriąsias vietas (angliškai Strengths), silpnąsias vietas (angl. Weakness), galimybes (angl. Opportunities) ir grėsmes (angl. Threats). Iš pradžių analizuojamos įmonės stipriosios ir silpnosios vietos pagal produkciją, gamybą, marketingą ir finansus. Nereikšmingi arba pripažinti nepajėgiais komponentai atmetami, taip pat numatomi būdai silpnosioms vietoms sustiprinti. Po to analizuojamos įmonės galimybės ir grėsmės pagal sritis: konkurencija, politiniai, ekonominiai ir socialiniai veiksniai. Įmonės strategija nustatoma atsižvelgiant į jos stipriąsias ir silpnąsias veiklos vietas, palankiausias galimybes (kur galima sušvelninti silpnas vietas ir grėsmę). Tada pasirenkamos - būsimos rinkos nišos, vartotojai, gamybos, organizaciniai, valdymo ir personalo, taip pat ir finansiniai pokyčiai. Pasirenkant pokyčius, išsiaiškinama, ar personalas yra pajėgus juos įgyvendinti su esamais ištekliais, ar nereikia užsiplanuoti naujų kreditų ir pan. Tai padeda išvengti strateginių klaidų. Pažymėtina, kad visose prognozavimo stadijose pelningumas turi būti verslininko akiratyje. SWOT analizę dažniausiai taiko smulkūs verslininkai.

Kokybinė analizė (angl. Quality analysis) atliekama šakos ir įmonės lygmenyse. Šakos veikla vertinama labai plačiai, pradedant bendra charakteristika (produktai, vartotojas, plėtros galimybės, konkurencijos lygis ir jos pokyčiai), makroekonominėmis sąlygomis, marketingo strategija ir baigiant sąnaudų struktūra. Įmonės kokybinė analizė atliekama tokiu pat nuoseklumu kaip ir *SWOT*, tačiau kai kurie įvertinti veiksniai čia skiriasi arba yra konkretizuojami (nustatoma įmonės vieta šakoje arba ekonominės veiklos srityje, kuriai priskiriama įmonė, valdymo veiksmingumo lygis ir pan.). Prognozuotojui ypač turėtų rūpėti parametrai, į kuriuos verta orientuotis ateityje. Šią analizės formą taiko stambios firmos. Lietuvoje strateginiai planai retai sudaromi, daugiausiai naudojami verslo planai, kadangi jų paprastai prašo kreditoriai ar investuotojai.

Prognostinės pelno ataskaitos parengimas. Ši ataskaita rengiama tokiais etapais:

- pardavimų prognozės sudarymas;
- gamybos (paslaugų) plano sudarymas;
- pelno prognostinės ataskaitos sudarymas.

Pardavimų prognozavimas – tai įmonės finansų prognozavimo (ne tik pelningumo, apima plačiau) pradžia. Įmonės vadybos specialistai, išnagrinėję pardavimų kaitos tendencijas per paskutinius 3-5 metus, taipogi naujų prekių pardavimų galimybes, parengia prekių pardavimo *natūriniais vienetais prognozes*. Tada, pasitelkę orientacines būsimą laikotarpio kainas, apskaičiuoja pardavimų apimtį pinigine išraiška. Šios prognozės yra tik vidinės, jas gerokai gali pakoreguoti rinkos konjunktūriniai ir kiti verslo sąlygų pokyčiai. Tokius apskaičiavimus reikia atlikti įvertinus šalies ekonomikos ir ekonomikos veiklos plėtros prognozes, kurias atlieka ekspertai. Vadybininkai, išnagrinėję šias prognozes, gali tiksliau numatyti būsimą įmonės produktų (paslaugų) rinką, savo galimybes ir tuo remiantis patikslinti savo vidines pardavimų prognozes. Jas parengus sudaromas produkcijos gamybos (paslaugų teikimo) planas, kuriame numatoma kiek reikės pagaminti produkcijos, atsižvelgiant į pardavimų prognozes, esančias atsargas ir pageidautiną jų kiekį prognozuojamo laikotarpio pabaigoje.

Pavyzdžiui, maža įmonė specializuojasi naminės avalynės gamyboje. Prognozuojama, kad kitais metais ji galės parduoti 1000 porų. Laikotarpio pradžioje sandėlyje buvo 100 porų avalynės, bet specialistų paskaičiavimų atsargos mažinamos iki 50 porų. Prognostinė gamybos apimtis šiuo atveju sudarys 950 porų (1000-100+50).

Kitas prognozavimo etapas – **prognostinės pelno ataskaitos sudarymas**. Iš pradžių apskaičiuojamos tiesioginės išlaidos (tokios, kurių apimtis tiesiogiai priklauso nuo prekių kiekio: tai žaliavos, medžiagos, energija, pagrindinių darbininkų darbo užmokestis su priskaitymais socialiniam draudimui, įrengimų nusidėvėjimas). Po to apskaičiuojamos netiesioginės, dar vadinamos pridėtinėmis, išlaidos tai nuoma, reklama, valdymo išlaidos, veiklos mokesčiai ir t.t. Grynas pelnas nustatomas atėmus apskaičiuotą pelno mokestį iš apmokestinamojo pelno. Progностinė pelno ataskaita baigiama tokia lentele:

Rodikliai	1 metai	2 metai	3 metai	4 metai	5 m.
1.Pardavimai					
2.Tiesioginės išlaidos					
t.t. žaliavos, medžiagos					
darbo užmokestis su priskaitymais					
energija					
įrengimų nusidėvėjimas					
3.Bendras pelnas (1-2)					
<i>Pelno marža proc. (3:1x100)</i>					
4.Netiesioginės išlaidos (detalizuoti)					
5.Apmokestinamas pelnas (3-4)					
6.Pelno mokestis					
7.Grynas pelnas (5-6)					

Grynojo pelno marža, proc. (7:1x100)

Progностinė pelno ataskaita gali būti rengiama ir pardavimų pelningumo rodiklių analizės pagrindu. Šie rodikliai apskaičiuojami už 3-5 praėjusius metus ir išsiaiškinamos šių rodiklių kaitos tendencijos, lyginant jas su ekonominės veiklos, kuriai priskiriama įmonė, vidutiniais dydžiais. Jei įmonės grynojo pelno marža mažesnė už ekonominės veiklos maržos vidurkį, grynojo pelningumo orientyru galėtų būti jau pasiektas ekonominės veiklos vidurkis. Priėmus šį vidurkį, kaip siektiną progностinę grynąją pelno maržą ir turint įmonės bendrojo ir grynojo pelno kaitos tendencijas (jų skirtumą), galima apytikriai numatyti bendrąją pelno maržą.

Šis pelningumo prognozavimo būdas plačiausiai naudojamas, sudarant bendras finansų prognozes ir strateginius planus. Jis laikomas kaip kitas pelno progностinės ataskaitos parengimo variantas, lygintinas su tapačia ataskaita, parengta detaliam apskaičiavus pajamas ir išlaidas.

Pelningumo prognozės pagrįstos praėjusio laikotarpio santykių analizės rezultatais. Vadinasi, prognozės rengiamos remiantis praėjusio laikotarpio kaitos tendencijų įvertinimu ir dabartiniais parametrais. Pažymėtina, kad šis metodas finansų valdymo srityje taikomas gana dažnai, tačiau jis netinkamas kai įmonė įkurta nesenai (truks informacijos), kai yra staigūs verslo išorinės aplinkos pokyčiai (mokesčių sistemos pasikeitimas) ir pan.

Prognozavimas pagal pelningumo lūžio tašką. Prognozuojant įmonės veiklą labai svarbu numatyti, kad ši veikla nebūtų nuostolinga. Dažnai, ypač Lietuvoje, įmonėms keliamas įmonių išgyvenimo klausimas. Šiuo atveju konkrečiai nustatoma, kiek įmonė turi būtinai parduoti, kad jos veikla nebūtų nuostolinga. Tai aktualu ir įmonėms, pradedančioms savo veiklą. Vadybos specialistai savo veiklos praktikoje nuolat svarsto, ar iš viso tikslinga imtis naujos veiklos, po kiek laiko atsipirks išlaidos ir pan. Į šiuos klausymus padeda atsakyti prognozavimas pagal pelningumo lūžio tašką.

Pelningumo lūžis (kartais vadinamas kritiniu tašku) yra toks parduotinių gaminių (prekių, paslaugų) skaičiaus vienetas arba piniginė išraiška, kuris garantuoja pardavimus, dar negaunant pelno, bet negaunant ir nuostolių. Tai reiškia, gamybos apimtį, kurią pasiekus gamybos išlaidos tampa lygios pajamoms, kurias galima būtų uždirbti pardavus visą pagamintą produkciją. Tai kritinis taškas atspindintis būklę, kai nei uždirbamas pelnas, nei patiriamas nuostolis. Šiuo momentu įmonės uždirbamų pajamų kaip tik užtenka išlaidoms padengti, tačiau nebelieka pelnui. Pasiekus šį tašką ir pradėjus parduoti daugiau bus gaunamas pelnas, o mažiau pardavus – nuostolis.

Tai yra pastovių ir kintamų išlaidų, realizacijos apimties ir pelno tarpusavio priklausomybė. Didėjant gamybos apimčiai, vieno gaminio savikaina turi tendenciją mažėti dėl pastoviųjų gamybos išlaidų vienam gaminiui mažėjimo. Vieno gaminio savikaina susideda iš dviejų dalių – pastovios ir mažėjančios didėjant gamybos apimčiai. Pastovioji dalis yra pastovi tik vieno gaminio savikainos atžvilgiu, o visos gamybos atžvilgiu – tai kintamos išlaidos, kurių dydis tiesiogiai proporcingai priklauso nuo pagamintų produktų skaičiaus. Ir atvirkščiai, kintanti gaminio savikainos sudedamoji dalis viso gamybos proceso atžvilgiu yra pastovios išlaidos, kurių viena dalis vieno gaminio savikainoje tolygiai mažėja didėjant pagamintų produktų skaičiui.

Tais atvejais, kai gaminama ne vienos rūšies produkcija, natūriniais vienetais įvertinti gamybos apimtį gana sunku. Tik kai kuriose gamybose šiuo tikslu yra naudojama įvairiais sutartiniais matavimo vienetais, pavyzdžiui, plytinėse – sutartine plyta ir pan., tačiau daugeliu atvejų šito padaryti neįmanoma, kaip neįmanoma svetainės baldų išreikšti kokių nors „sutartinių spintelių skaičiumi“.

Apibendrinant galima pasakyti, kad vienos išlaidos, sąlyginai vadinamos kintamomis, tiesiogiai priklauso nuo pagamintų gaminių (suteiktų paslaugų) skaičiaus, o kitos, vadinamos sąlyginai pastoviosiomis, nuo pardavimų kiekio nepriklauso. Todėl, kuo daugiau bus parduota produkcijos (paslaugų) tuo bus mažesnė pastoviųjų išlaidų dalis, tenkanti kiekvienam pardavimų vienetui ir atvirkščiai.

Tarp specialistų dažnai kyla diskusijos dėl išlaidų skirstymo į kintamąsias ir pastoviąsias. Užsienio šalių finansininkai šią diskusiją išsprendė labai tolerantiškai, skirstydami išlaidas į pastoviąsias, kintamąsias ir iš dalies kintamąsias. Toks išlaidų klasifikavimas padeda įmonėms savo nuožiūra, atsižvelgiant į konkrečias veiklos sąlygas, priskirti vienas iš dalies kintamas išlaidas kintamųjų, kitas pastoviųjų išlaidų grupei. (Pvz., vienu įrengimų priežiūros išlaidos priklauso nuo jų apkrovimo, o tai leidžia priskirti tokias išlaidas kintamosioms, tuo tarpu tų įrengimų, kurių priežiūra nepriklauso nuo apkrovimo, priskiriamos pastoviųjų išlaidų grupei. Pvz., elektros energija naudojama apšvietimui priskiriama pastovioms išlaidoms, o elektros energija sunaudota gamybos procese – kintamosioms išlaidoms ir pan.)

Lūžio momento analizė parodo, kad įmonės investicijų į pagrindines priemones dydis gali stipriai veikti išlaidų-realizavimo apimtį - pelno priklausomybę, nes į pastoviąsias gamybos išlaidas įeina įrengimų nusidėvėjimas. Išlaidos palūkanų mokėjimui, analizuojant lūžio tašką, neįskaitomos, kadangi tai yra finansinės išlaidos. Čia yra svarbu gamybinis, bet ne finansinis planas.

Pagal anksčiau pateiktą apibrėžimą nenuostolingumo arba pelningumo lygis būna tada, kai pasiekama lygybė:

Bendrųjų pardavimų apimtis vertine išraiška = Visos išlaidos, arba

Vieno gaminio kaina x Parduotų gaminių skaičius (šiuo atveju kritinis) = Pastovios išlaidos + Parduotų gaminių skaičius (šiuo atveju kritinis) x Kintamos išlaidos, tenkančios vienam gaminiui.

Sukeitus rodiklius vietomis galime išvesti nenuostolingumo arba pelningumo lūžio formulę:

A. Kritinis pardavimų skaičius vienetais = Pastoviosios išlaidos / (Gaminio kaina – Kintamos išlaidos, tenkančios vienam gaminiui);
arba

B. Kritinė pardavimų apimtis vertine išraiška = (Gaminio kaina - Kintamos išlaidos, tenkančios vienam gaminiui) x gaminio kainos.

Pelno apimtį priklausomybė nuo parduodamų gaminių apimtį ir jai tenkančių pastoviųjų ir kintamų išlaidų atrodo paprasta tik patyrusiems specialistams. Norint šią priklausomybę išsiaiškinti suprantamiau, reikia išnagrinėti konkretų sąlyginį pavyzdį:

N įmonės pelningumo lūžio analizė, kai 1 gaminiui tenka 0,8 Lt kintamųjų išlaidų

Pardavimų apimtis, vnt	Visos kintamos išlaidos, Lt	Pastovios išlaidos, Lt	Visos išlaidos, Lt	Bendra pardavimų apimtis, Lt	Veiklos pelnas (nuostolis) Lt
0	0	60	60	0	-60
20	16	60	76	40	-36
40	32	60	92	80	-12
50	40	60	100	100	0
60	48	60	108	120	12
80	64	60	124	160	36
100	80	60	140	200	60

Kaip matyti iš lentelės N įmonė, kad sėkmingai dirbtų turi parduoti 50 gaminių už 100 litų. Ar užteks įmonei parduoti 80 gaminių priklausys nuo to, ar gautų 36 Lt pelno užteks mokesčiams ir kitiems mokėjimams, ir ar dar liks lėšų gamybos konkurencingumui ir plėtrai palaikyti. Be abejo mažiau rizikinga parduoti daugiau negu 60 gaminių ir gauti daugiau pelno.

Įstatydami į abi A ir B formules konkrečias reikšmes iš pateikto pavyzdžio, gausime:

Kritinis pardavimų skaičius lygus $60\text{Lt} / 2\text{Lt už vnt.} - 0.8\text{ Lt už vnt. lygu } 50\text{ vnt.}$

Kritinė pardavimų apimtis vertine išraiška lygi $60\text{ Lt} / (2\text{ Lt} - 0,8\text{ Lt}) \times 2\text{Lt lygu } 100\text{ litų.}$

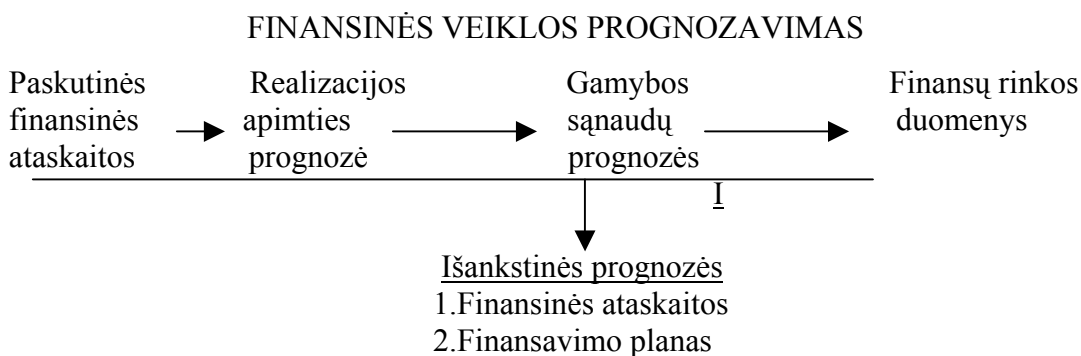
Pelningumo arba nuostolingumo lūžio apskaičiavimas plačiai taikomi finansams valdyti. Jie paprastai numatomi verslo planuose, investiciniuose projektuose.

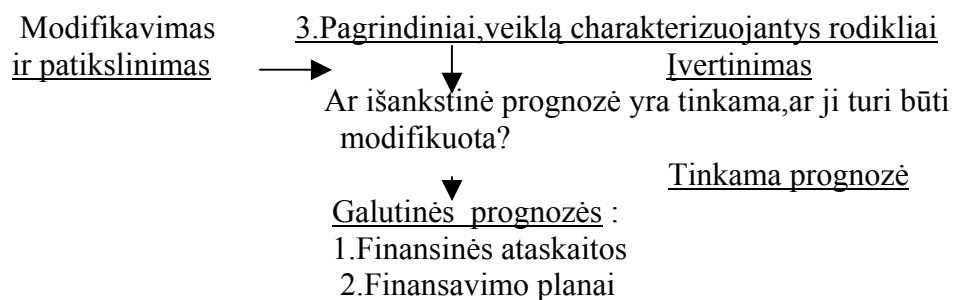
Verslininkui reikėtų prisiminti, kad pastovios išlaidos nesikeičia keičiantis gamybos apimčiai, ir smarkiai nepakitus gamybos arba verslo sąlygoms. Pvz., gamybos proceso automatizavimas padidina pastoviųjų išlaidų dalį jau vien dėl to, kad vienetinis darbo užmokestis tradiciškai priskirtas kintamosioms išlaidoms, keičiamas laikinu, kuris priskiriamas pastoviosioms išlaidoms. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad gali keistis ir nuomos sutartys, pradedamas taikyti lizingas ar kitos naujovės, o tai gali įtakoti pastoviųjų išlaidų sumą ar jos dalį išlaidose. Atsižvelgiant į tai, nereikėtų apsiriboti tik pelningumo lūžio prognoze, o reikėtų papildyti šią prognozę konkrečiais apskaičiavimais, įvertinančiais galimus pajėgumų, kokybės valdymo ir panašius pokyčius, ir jų pagrindu numatyti prognostines pastoviąsias išlaidas.

1.11. tema Finansų prognozavimas.

Finansų prognozavimas yra bendro įmonės finansų plano dalis. Produkcijos realizavimui yra reikalingas turtas. Augant realizavimo apimčiai, turi augti ir įmonės turtas. Dalis kapitalo šio augimo finansavimui sukaupiama iš nepaskirstyto pelno, likęs kapitalas gaunamas finansinėse rinkose. Kapitalo kaupimui reikia laiko ir tikslų prognozuojamo kapitalo poreikio apskaičiavimų. Tam sudaromos prognozuojamos finansinės ataskaitos: balansas ir pelno(nuostolio)ataskaitos.

Produkcijos realizavimo apimties prognozės. Prognozuoti produkcijos apimtį paprastai pradedama nuo kelerių pastarųjų metų pardavimų veiklos apžvalgos. Tai realizavimo apimties natūrinė ir vertinė išraiška, prognozė. Produkcijos realizavimo apimties prognozės reikšmę, bendro finansų prognozavimo kontekste, galima pateikti tokia schema:

Norint gauti preliminarą prognozę, realizavimo apimties prognozavimą reikia išanalizuoti būsimus gamybos kaštus, naujausias finansų ataskaitas ir finansų rinkų duomenis. Po to įvertinamas finansų ataskaitų, finansinio plano ir pagrindinės veiklos santykinų rodyklių prognozių patikimumas.

Modifikavimo ir patikslinimo fazė turės keletą ciklų, kol valdymo personalas patvirtina galutinius planuojamų rodiklių dydžius.

Netiksli realizavimo apimties prognozė gali padaryti žalos. Jeigu bus numatyta per maža realizavimo apimtis, įmonė nepatenkins vartotojų poreikių, jie nueis kitur, ir bus prarasta dalis rinkos. Jeigu prognozė nepagrįstai optimistiška, įmonė gali per daug išsiplėsti, padidins įrengimų bei materialinių vertybių atsargas. Žemi turto apyvartumo rodikliai atitinkamai mažins akcinio kapitalo pelno normą ir smukdys akcijų kainas.

Finansų poreikio prognozavimas. Finansų poreikio prognozavimas yra bendro įmonės plano dalis. Šį procesą sudaro trys etapai:

- Pardavimų apimties prognozavimas;
- Laukiamai pardavimų apimčiai reikalingų lėšų nustatymas;
- Kapitalo kiekio ir jo rūšių laukiamai veiklai finansuoti apskaičiavimas.

Pardavimų apimties prognozavimas. Prognozuoti pardavimų apimtį paprastai pradedama nuo kelerių metų pardavimų veiklos apžvalgos. Surinkti duomenys gali būti pateikti grafiškai. Grafinis duomenų pateikimas vadinamas *tendencijos analize*. Tendencijos analizė yra būsimųjų kintamųjų dydžių, pirmiausia pardavimų apimties, kiekybinis įvertinimas, remiantis kelerių praėjusių metų faktiškais duomenimis.

Tiksliai nustatyta pardavimų apimtis lemia finansų planavimo sėkmę. Pasvarstykime, kas atsitiktų jeigu prognozė nepasitvirtintų, taip pat jeigu įmonė nepakankamai įvertintų rinką (jei sulėtėtų užsakymai, prailgtų užsakymų laikas – tada suirzę klientai susirastų kitą įmonę). Antra, jeigu rinka būtų pervertinta – įmonėje gali susikaupti likvidaus kapitalo nepanaudojamuose įrenginiuose, ko pasekoje sumažėtų apyvartumas, susidarytų per daug pastoviuųjų sąnaudų. Visa tai veiktų pajamas iš investuoto kapitalo, dėl to sumažėtų akcijos kaina.

Baigus prognozuoti pardavimų apimtį toliau dirbama finansų tarnyboje. Čia numatomos papildomos lėšos padidėjusiai pardavimų apimčiai finansuoti. Finansų vadovai vykdo du minėtus finansinio planavimo proceso etapus.

Yra įvairių metodų pardavimų apimčiai prognozuoti. Mes panagrinėsime prognozavimą *proporcingai produkcijos realizavimo apimčiai*.

Prognozavimas proporcingai produkcijos realizavimo apimčiai metodu. Papildomo kapitalo poreikis nustatomas pagal formulę: $AFN = (A^*/S)chgS - (L^*/S)chgS - MS(1-d)$,

Kur AFN – papildomas kapitalo poreikis

A^*/S – turtas, kuris turi padidėti proporcingai didėjant realizacijos apimčiai. Jis išreiškiamas pageidaujamo turto prieaugiu Lt kiekvienam realizavimo apimties prieaugio Lt. Jeigu pajėgumai pilnai išnaudojami tai A^* lygus A, t.y. bendrai turto sumai.

L^*/S – įsipareigojimai, kurių apimtis auga proporcingai produkcijos realizavimo apimčiai. Jie išreiškiami savaiminio formavimo augimo apimtimi kiekvienam realizavimo apimties prieaugio litui. (L^* būna mažesnis už bendrą įsipareigojimų L sumą).

S - bendra produkcijos realizavimo apimtis numatyta sekantiems metams (S -ataskaitinių metų realizavimo apimtis)

$schg S$ – Produkcijos realizavimo apimties pokytis (S_1-S^2)

$MSI(1-d)$ – pelno riba padauginta iš numatomos produkcijos realizavimo apimties ir iš $(1-d)$, kur d yra dividendų pavidalu išmokėtų pajamų procentas.

Pavyzdys:

AB “Ratas” yra bendrovė, kurią valdo akcininkai. Ši bendrovė ruošia orientacinę ataskaitą (pro forma), t.y. prognozuojamą finansinę ataskaitą, kuri parodo kokia bus faktinė ataskaita realizavus tam tikras nustatytas prielaidas.

Pateikta :	Finansinė ataskaita už 1999m.	Pajamų ataskaitos prognozė
	1.Pajamų ataskaita metų pabaigai 1999m	Prognozuojama pajamų ataskaita
	<u>Realizacijos apimtis</u>	<u>5000 L</u> <u>7000</u>
	<u>Kaštai (išlaidos)</u>	<u>3000 Lt</u> <u>4800</u>
	<u>Veiklos pelnas</u>	<u>2000 Lt</u> <u>2800</u>
	<u>Palūkanos</u>	<u>200 Lt</u> <u>200</u>
	<u>Pelnas apmokestinimui</u>	<u>1800 Lt</u> <u>2600</u>
	<u>Mokesčiai 40 pr</u>	<u>720 Lt</u> <u>1040</u>
	<u>Grynosios pajamos</u>	<u>1080 Lt</u> <u>1560</u>
	<u>Dividendai</u>	<u>660 Lt</u> <u>660</u>
	<u>Nepaskirst.pelnas</u>	<u>420 Lt</u> <u>900</u>
2.Buhalterinis balansas	Fakt.	Koreg.
<u>Pinigai *</u>	<u>200</u>	<u>280</u>
<u>Debit.isiskolinimas *</u>	<u>1500</u>	<u>2100</u>
<u>Atsargos *</u>	<u>3300</u>	<u>4620</u>
<u>Pagr.priemonės*</u>	<u>2000</u>	<u>2800</u>
<u>Viso turtas</u>	<u>7000</u>	<u>9800</u>
</		

3. Pastaba.

a) pagrindinės priemonės pilnai išnaudojamos;

b) įmonė turi 200 cirkuliuojančių akcijų, nominali vertė 20 Lt už akciją;

c) naudojamas prognozavimo proporcingai realizacijos apimčiai metodas,

Naudojantis prognozavimo proporcingai realizacijos apimčiai metodu įvairūs buhalterinio balanso rodikliai pateikiami procentais – proporcingai produkcijos realizavimo apimčiai. Po to šie procentai dauginami iš realizavimo apimčių. Iš gautų rezultatų formuojama pro forma buhalterinio balanso projektas.

Iš pradžių nustatome faktinį išlaidų procentą nuo realizavimo pajamų -60% ir jį dauginame (1,6) iš prognozuojamos realizacijos apimties ir prognozuojame išlaidas esant 7000 Lt realizacijos apimčiai ir sudarome 1999 m. pajamų ataskaitos pagrindu išankstinę pajamų ataskaitos prognozę. Tada sudaroma išankstinė buhalterinio balanso prognozė, esant laukiamai realizacijos apimčiai 7000 Lt Procentais nuo realizacinių pajamų suktoreguojami faktinio balanso kai kurie rodikliai (pažymėti*). Laukiamas nepaskirstytas pelnas faktinis nepask. pelnas + iš pajamų ataskaitos laukiama nepask. pelno suma 1140. Papildomo kapitalo poreikis $AFN=9800-8300=1500$ Lt esant realizacijos prieaugiui 2000 Lt.

Dabar nustatoma koku būdu sukaupsime 1500Lt ir kaip finansuosime realizacijos 60% prieaugį.

Kai prognozuojama bendra turto suma 9800 Lt, - tai maksimaliai leidžiama skolintis iki 50% prognozuojamos turto sumos, mūsų pavyzdžio duomenimis būtų 4900 Lt ($9800 \times 0,5$), reiškia, kad įmonei trūkstant 1500Lt galima skolintis.

Esant apyvartiniam turtui 7000Lt maksimaliai leidžiami trumpalaikiai įsiskolinimai iki 50% apyvartinio turto sumos, t.y. maksimalūs trumpalaikiai įsiskolinimai leidžiami mūsų atveju – 3500 Lt. Numatomi trumpalaikiai įsiskolinimai sudaro 2400Lt, vadinasi dar galima papildomai skolintis 1100 Lt (3500-2400). Šiuos papildomus įsiskolinimus gali sudaryti gali įsiskolinimų pagal vekselius prieaugis (1100+1000) ir bus 2100 Lt.

Realizacijos apimties prieaugio finansavimas apibendrinam lentelė. (Kokiu būdu sukaupsime 1500Lt AFN?)

1. Papildomi skolų apribojimai(maksimali skola= $0,5 \times TA = 0,5 \times 9800$) <i>Atimami</i> numatomi trumpalaikiai įsiskolinimai (C): -prognozuojami papildomi trumpalaikiai įsiskolinimai -maksimali papildoma skola pagal vekselius	4900 -2400 -1000 1500
2. Papildomi trumpalaikiu skolų apribojimai: -maksimalus $CL = 0,5 \times CA = 0,5 \times 7000$ (turtas) <i>Atimama</i> : - numatomi trumpalaikiai įsiskolinimai - maksimalus papildomas trumpalaikis įsiskolinimas	3500 -2400 1100

Produkcijos realizacijos apimties prieaugio finansavimas

3. Papildomų obligacijų maksimumas - maksimali papildoma skola - maksimalus trumpalaikis papildomas įsiskolinimas (atimamas) <i>Papildomų obligacijų maksimumas</i>	1500 -1100 400
4. Paprastojo akcinio kapitalo poreikis - iš viso poreikis (prognozės metu išskaičiuotas) - maksimaliai leidžiama papildoma skola (1100+400) - Paprastojo akcinio kapitalo poreikis	1500 -1500 0
AFN= 1500=1100+400+0	

Produkcijos realizacijos apimties prieaugio ir kapitalo poreikio tarpusavio santykis.

Papildomas kapitalo poreikis = pageidaujamas turto prieaugis – savininkų įsiskolinimo prieaug - nepaskirstyto pelno prieaugis.

$$AFN = (A^*/S) \Delta S - (L^*/S) \Delta S - MS(1-d)$$

Pavyzdžio duomenimis:

$$\Delta S = 2000 \quad MS(1-d) = 900 \quad AFN = 1.4 \times 2000 - (0.2) \times 2000 - 900 = 2800 - 400 - 900 = 1500$$

1.12. tema .Kapitalo kaina

Kapitalo kaina. Įmonės kapitalas yra nuosavas lėšų šaltinis, iš kurio turėtų būti finansuojamas ilgalaikis turtas. Pastarąjį svarbu racionaliai panaudoti pelningai veiklai, parduoti veiklai nereikalingas priemones, atnaujinant ir kartu didinant įmonės kapitalą. Nuosavo kapitalo lyginamasis svoris balanso pasyve apibūdina ūkio subjekto priklausomybę nuo kreditorių. Vadinasi, svarbu ne tik gauti pelną, bet ir turėti pakankamo lygio nuosavą kapitalą, kurio koeficientas turėtų būti 0,5.

A įmonės nuosavo kapitalo struktūra 200X metais

Pavadinimas	tūkst.litų	%
Įstatinis kapitalas	1928	9,3
Akcijų priedai(nominalios vertės perviršis)	0	0
Perkainojimo rezervas	16560	79,4
Rezervai	54	0,2
Nepaskirstytas pelnas(nuostolis)	2317	11,1
I š viso	20859	100,0

Nuosavas ir skolintas kapitalas yra įmonės kapitalo formavimo šaltiniai. Tačiau šie šaltiniai yra mokami. Už paskolintą kapitalą kreditoriai reikalauja palūkanų, o akcininkai už įdėtą kapitalą reikalauja dalies pelno. *Kapitalo kainą sudaro už paskolas sumokėtos palūkanos, ir už akcijas – išmokėti dividendai.* Iškyla kapitalo struktūros problema. Būtina surasti tokį paskolų ir akcijų kapitalo derinį, kuris sudarytų galimybę iki minimumo sumažinti įmonės kapitalo kainą.

Norėdama nustatyti ar tam tikra investicija pakankamai uždirbs pelno, įmonė turi žinoti lėšų kainą. *Visų rūšių kapitalo kainų derinys vadinamas kapitalo kainos aritmetiniu svertiniu vidurkiu.* (KKASV)

Kapitalo kaina susideda iš paskolos ir savininkų (akcininkų) nuosavybės. Dažnai akcinė nuosavybė dar vadinama bendrąja nuosavybe, kuri yra paprastųjų akcijų savininkų pateiktas kapitalas. Tiksliau tariant, *akcininkų nuosavybę sudaro paprastųjų ir privilegijuotųjų akcijų savininkų nuosavybė.* Savininkų nuosavybė gali būti suformuota įmonės viduje, kaip nepaskirstytas pelnas, arba išorėje, kaip naujai išleistos paprastosios akcijos.

Paprastųjų akcijų kapitalo kainą atspindi investuotojams būtinoji palūkanų norma, palyginti su analogiškais apyvartoje esančiais vertybiniais popieriais.

Nepaskirstyto pelno kaina – tai alternatyvūs į įmonę reinvestuoto pelno kaštai. Kitaip tariant, nepaskirstyto pelno kaina atspindi minimalias pajamas, kurias esamieji akcininkai gali uždirbti už lygintinus vertybinius popierius rinkoje. Paprastųjų akcijų kaina yra analogiška nepaskirstyto pelno kainai, išskyrus tai, kad paprastųjų akcijų kainą padidina jų išleidimo ir platinimo išlaidos.

Paskolos kaina yra rinkoje esančio *lygintino vertybinio popieriaus* įplaukų grąžinimo suėjimo datai kriterijus (palūkanų už vertybinius popierius norma). Už paskolą sumokėtos palūkanos priešingai negu gauti dividendai, neapmokestinamos. Todėl svarbu *paskolos kainą* vertinti, sumokėjus mokesčius $\{k(1-T)\}$, kur T - mokesčio tarifas, k – įplaukos grąžinimo suėjimo datai kriterijus (yra obligacijos, VP rinkos palūkanų norma).

Paskolos kaina, atskaičius pelno mokestį ***yra lygi*** palūkanų normai minus sutaupyti mokesčiai:

$$k - kT = k(1-T)$$

Tarkime, įmonės ateinančių metų finansavimo planas apima ilgalaikių obligacijų, duodančių 10 proc. kupono normą, pardavimą. Įmonė prognozuoja obligacijas pardavinėti nominaliaja verte. Kokia būtų įmonės ***paskolos kaina K***, atskaičius pelno mokestį, jei ribinė mokesčio norma 34 proc.

$$K(1-T) = 10 \times (1-0,34) = 10 \times (0,66) = 6,6\%$$

Privilegijuotų akcijų vertė P. Jų kaina gali būti įvertinta tokia formule:

$P = D / k$, kur P - privilegijuotosios akcijos einamojo laikotarpio kaina;

D – privilegijuotosios akcijos dividendų norma;

k – privilegijuotos akcijos pajamų norma;

Privilegijuotos akcijos būtinoji pajamų norma akcijos kapitalo kainai, apskaičiuojama:

$$k = D / P, \text{ kur } D \text{ dividendai; } P - \text{akcijos grynoji kaina.}$$

Tarkime, įmonė turi privilegijuotųjų akcijų, kurios teikia po 9,5 Lt dividendų. Šio laikotarpio kiekvienos akcijos rinkos kaina – 55 Lt. Jeigu įmonė išleistų naujų privilegijuotųjų akcijų, ji patirtų 3% laidavimo išlaidas, arba po 1,65 Lt už kiekvieną akciją, tada vienos akcijos grynoji kaina (P) būtų 53,35 Lt. (55 Lt - 1,65 Lt) Taigi privilegijuotos akcijos kapitalo kaina būtų:

$$K = 9,5 / 53,35 = 17,81\%$$

Nuosavo kapitalo kaina – tai pelningumo norma, kurios reikalauja įvairių tipų finansavimo šaltiniai, tai toks pelningumo procentas, kuris patenkina visų nuosavybės savininkų pageidavimus. Įmonės nuosavo kapitalo kaštai apskaičiuojami kaip visų nuosavybės kaštų svertinis vidurkis. Jeigu įmonė finansuoja projektą vien iš savininkų nuosavybės, tuomet nuosavo kapitalo kaštai prilygs savininkų nuosavybės pelningumui. (grynasis pelnas / savininkų nuosavybės). Tarkime, kad įmonė gali pasiskolinti pinigų su 10 proc. metinių palūkanų, o jos nuosavybės kaštai – 13,5 proc. Jeigu šis projektas uždirbs 11 proc. pelningumo, tada verta skolintis. Jeigu reikės finansavimo kitam projektui, kuris uždirbs 13 proc. pelningumą, tai nuosavybės kaštai šiam projektui bus per dideli.

Nuosavybės kaštai – tai pagrindas, kuriuo remiantis daromas sprendimas skolintis ar didinti akcinę nuosavybę. Sprendžiant finansavimo klausimus, yra apskaičiuojami vidutiniai finansavimo kaštai – svertinis vidurkis.

Nepaskirstyto pelno kaina. Tai vidinės akcinės nuosavybės kapitalo kaina. Ji apskaičiuojama nuosavo kapitalo kainos formulę, kadangi naudojant šį vidinį kapitalą nesusidaro papildomų išlaidų jam surinkti.

Išorinės akcinės nuosavybės kapitalo kaina apskaičiuojama:

$K = D / (P - FC) + g = D_0 (1 + g) / P_{cs} - FC + g$, kur FC naujos emisijos akcijų realizavimo sąnaudos;

P -dabartinė akcijos vertė; g -pastovus pajamų už akcijas didėjimo tempas

Realizavimo sąnaudos smarkiai padidina akcinio kapitalo savikainą.

Prognozuojamų dividendų apskaičiavimas. Panagrinėsime konkrečiu pavyzdžiu. Prognozuojamus dividendus apskaičiuojame pagal formulę:

$$D_n = D_0(1 + g)^n.$$

Tarkime, kad įmonė paskelbė paprastųjų akcijų dividendus - 2 Lt. už akciją. Prognozuojama, kad ateityje dividendai kasmet didės 6 proc. Investuotojai prašo 14 proc. būtinos pajamų normos. Apskaičiuojame, kokie bus dividendai po 5 metų:

$$D_5 = D_0(1 + g)^5 = 2(1,06)^5 = 3,85 \text{ Lt}$$

Akcijos dienos kaina bus:

$$P_s = D_0 (1 + g)^1 / (K_e - g) = 2 (1,06) / (0,14 - 0,06) = 26,5 \text{ lito}.$$

1.13. tema. Trumpalaikio turto ir skolų finansinis valdymas.

Trumpalaikio turto valdymas. Trumpalaikis turtas yra vadinamas *apyvartiniu kapitalu*, kadangi jis siejamas su įmonės investicijomis į trumpalaikio pobūdžio turtą: grynuosius pinigus, rinkos vertybinius popierius. Jis gali būti apskaičiuojamas dviem būdais.

Pirmasis būdas: *Trumpalaikis turtas – Trumpalaikiai įsipareigojimai = Apyvartinis kapitalas*

Šis rodiklis rodo ar balanso sudarymo dieną įmonė pakankamai turėjo likvidaus turto trumpalaikiams įsipareigojimams padengti. Tačiau taip apskaičiuotas rodiklis yra neinformatyvus valdymo sprendimų priėmimo požiūriu. Šiuo atveju įmonės vadybininkai, norėdami padidinti apyvartinį kapitalą turėtų didinti trumpalaikį turtą, bet trumpalaikio turto neturi būti daugiau nei šio turto reikalauja įmonės veiklos pobūdis. Kitaip tai reikštų įmonės lėšų išsaldymą.

Trumpalaikių įsiskolinimų mažinimo sąskaita padidintas apyvartinis kapitalas dažniausiai nepadedą gerinti įmonės finansinės būklės. Juk už didelę dalį trumpalaikių įsiskolinimų (už nepradelstas prekybines skolas) nereikia mokėti palūkanų. Todėl normaliai ūkininkaujanti įmonė ir turi stengtis skolas gražinti kaip galima vėliau, tik neviršydami sutartyse numatytų terminų. Pagal pirmąjį būdą apyvartinį kapitalą apskaičiuoja tik nekvalifikuoti specialistai.

Antrasis būdas: Apyvartinis kapitalas apskaičiuojamas iš pastovaus kapitalo (įmonės savininkų nuosavybės ir ilgalaikių įmonės skolų bei įsipareigojimų sumos) atėmus ilgalaikį turtą, kuriuo disponuoja įmonė. Apskaičiuojant apyvartinį kapitalą tiek pirmu, tiek antru būdu aritmetinį rezultatą gausime tą patį, tačiau šių rodiklių ekonominė reikšmė skirsis. Antru būdu apskaičiuotas apyvartinio kapitalo rodiklis apytikriai išreiškia savininkų nuosavybės dalį, skirtą trumpalaikiam turtui formuoti. *Dažnai yra sakoma, kad apyvartinis kapitalas yra kasdieninėje įmonės veikloje dalyvaujanti nuosavybės dalis.* Antru būdu apskaičiuotas apyvartinio kapitalo rodiklis yra daug informatyvesnis už pirmąjį, nes sutelkia valdytojų dėmesį į savininkų nuosavybę. O savininkai nuosavybę gali didinti papildomai išleisdami akcijų bei naudodamiesi ilgalaikėmis paskolomis, siekdami uždirbti daug pelno. Antrasis lygties dėmuo skatina racionaliai ir efektyviai naudoti turimą ilgalaikį turtą, t.y. mažinti neracionaliai naudojamą turtą, ko pasekoje gerėtų įmonės finansinė būklė.

Trumpalaikio turto valdymo objektas yra trumpalaikis turtas ir šio turto finansavimas. Realizacijos apimtis glaudžiai susijusi su trumpalaikio turto poreikiu. Kad išlaikyti didėjančius gamybos tempus reikia įsigyti daugiau žaliavų, medžiagų ir kito trumpalaikio turto. Tada atsiranda

poreikis finansuoti šį turtą. Trumpalaikio finansavimo kaštai paprastai būna mažesni už ilgalaikio turto finansavimo kaštus, vadinasi kuo didesnė trumpalaikio turto finansavimo dalis visose įmonės sklose, tuo aukštesnis įmonės pelningumas. *Taigi optimalus sprendimas būtų toks: siekti mažos dalies trumpalaikio turto ir didelės dalies trumpalaikio turto finansavimo.* Šio sprendimo atveju gali būti taip, kad nuosavas trumpalaikis turto gali turėti neigiamą ženklą, pelningumui tai turi didelę įtaką, nes mažėja pelningumo santykio vardiklis, tačiau einant šiuo keliu padidėja įmonės rizika, kad laiku nebus gražintos skolos ir sumažės įmonės likvidumas.

Trumpalaikis turtas yra valdomas pagal pinigų išleidimo-sugrįžimo ciklą. Šis ciklas reiškia, kad pinigai yra investuojami į trumpalaikį turtą. Atitinkamu momentu šis turtas yra parduodamas ir gauti pinigai vėl pradeda naują procesą. Dėl to trumpalaikis turtas yra vadinamas “dirbančiu kapitalu”, o jos finansinis valdymas – “dirbančios nuosavybės” valdymu. (“dirbančio kapitalo” sąvoka susiformavo tada, kai prekiautojai vežimėliais gabendavo prekes skolindavosi pinigų prekėms pirkti, parduodavo prekes, atiduodavo skolas ir vėl kartodavo šį ciklą iš pradžių. Vėliau ši sąvoka buvo panaudota sudėtingesnėse komercinės veiklos srityse).

Trumpalaikio turto finansavimas yra susijęs su pinigų apyvartos ciklu. Pinigų apyvartos ciklas tai laiko trukmė nuo faktinių piniginių išlaidų gamybiniais resursams iki debetinio įmonės įsiskolinimo susidarymo realizuojant produkciją ir jo likvidavimo. Grynujų ciklas prasideda tada, kai atsiskaitoma už darbą arba su tiekėjais ir tęsiasi iki tol, kol padengiamas debitorinis įskolinimas. Todėl ciklu yra matuojamas laikotarpis, kurio metu įmonės lėšos yra susietos su apyvartiniu kapitalu.

Atsargų apyvartos periodas – tai laikas, per kuri medžiaginiai resursai paverčiami pagaminta produkcija ir ši produkcija realizuojama. *Jis apskaičiuojamas dienų skaičių metuose dalijant iš atsargų apyvartumo santykinio rodiklio (pardavimai / atsargos).*

Debitorinio įsiskolinimo apyvartos periodas nusakomas laiku, kuris reikalingas įsiskolinimą paversti grynaisiais pinigais. *Jis apskaičiuojamas dienomis debet. įsiskolinimą dalijant iš vienos dienos realizacijos apimtį (pardavimai). (metuose 365 d.)*

Kreditinio įsiskolinimo likvidavimo delsimas periodas nusako vidutinę trukmę, tarp medžiaginių resursų ir darbo jėgos įsigijimo bei mokėjimų už juos grynaisiais pinigais. Pinigų apyvartos ciklo sudėtinės dalys būtų:

Pinigų apyvartos ciklas = atsargų apyvartos periodas + debetinio įsiskolinimo apyvartos periodas - kreditinio įsiskolinimo apyvartos periodas.

Grynujų pinigų valdymas. Grynieji pinigai tai turtas neduodantis pajamų. Tačiau jis yra reikalingas apmokėjimui už darbą, dividendų išmokėjimui, atsiskaityti su valstybės biudžetu ir pan. Įmonės grynusius pinigus laiko operacijoms ir kompensavimui. Kartais įmonės sudaro grynujų pinigų draustinį likutį, kuris laikomas rezerve, nenumatytų ir atsitiktinių pinigų srautų svyravimų atvejais. Dar gali būti sudaromi spekuliaciniai grynujų pinigų likučiai, kuriais galima pasinaudoti sudarant pirkimo sandorius ir turėti pranašumą. Turtas grynaisiais pinigais leidžia įmonei pasinaudoti palankesnėmis komercinės veiklos galimybėmis. Tačiau, jeigu įmonė gali laisvai disponuoti trumpalaikio turto finansavimo šaltiniais, jos grynujų pinigų likutis (rezervai) minėtiems tikslams gali būti sumažintas. *Laikomasi tokios nuomonės, kad geriau yra tada kai yra mažai pinigų, bet svarbu, kad jų būtų tada, kai jų prireiks.* Be grynujų pinigų mokėjimams gali būti panaudoti trumpalaikiai, greitai realizuojami rinkos vertybiniai popieriai.

Grynujų pinigų finansinio valdymo tikslas - turėti pinigų tiek, kiek jų reikia komercinei veiklai. Svarbiausi pinigų finansinio valdymo uždaviniai yra pinigų saugumas, likvidumas bei pelningumo didinimas. Iš to kas pasakyta galime daryti išvadą, kad pinigų valdymą sudaro:

- pinigų gavimų paspartinimas ir jų išleidimo kontrolė;
- pinigų poreikio nustatymas;
- pinigų srautų prognozavimas;
- laikinai laisvų pinigų pelningas investavimas.

Pinigų gavimų paspartinimas. Pinigų balansas ir pinigų srautai yra apskaitomi įmonėse ir jas aptarnaujančiuose bankuose. Tam tikru momentu šie rodikliai įmonės ir banko apskaitoje gali skirtis. Skirtumas susidaro dėl atsiskaitymų ne grynaisiais pinigais, tuo būdu susidaro laiko tarpas

tarp mokėjimo pavedimo (čekio) išsiuntimo momento ir pinigų užskaitymo momento, t.y. kada šiais pinigais galės disponuoti jų gavėjas. Tokius pinigus apskaitininkai vadina „pinigais kelyje“. Šie pinigai, iki jų įskaitymo sąskaitoje yra banko sąskaitoje, bet ne kaip indėlis. Tokios pinigų kelionės yra nenaudingos ir reikia sutrumpinti jas, darant pervedimus elektroniniu paštu.

Pinigų išleidimo kontrolė. Pinigų išleidimus galime kontroliuoti išankstinių apmokėjimų vengimu ir lėtinant pinigų išmokėjimo tempus. Tačiau tai reikia daryti nepažeidžiant nustatytų atsiskaitymo normų.

Pinigų poreikio nustatymas. Žinome, kad jeigu laikomi neinvestuoti pinigai, atsiranda kaštai – pinigai tampa turtu neuždirbančiu pajamų. Todėl yra svarbu žinoti, kokia pinigų suma yra optimali. Tuo tikslu yra išanalizuojami būsimi pinigų srautai, suskirstant juo į aiškius ir neaiškius. *Aiškūs pinigų srautai yra:*

- atlyginimo išmokėjimas,
- ilgalaikio turto pirkimas,
- mokesčių mokėjimas,
- palūkanų už kreditus mokėjimas ir pan.

Neaiškūs pinigų srautai gali būti:

- pardavimai už grynuosius pinigus,
- pirkėjų skolų grąžinimas,
- skolų tiekėjams apmokėjimas.

Svarbu kuo detalčiau išanalizuoti neaiškius pinigų srautus, kadangi juos sunku prognozuoti.

Pinigai yra reikalingi atsiskaitymams ir piniginiams operacijoms apmokėti. Svarbiausia yra apskaičiuoti kiek kainuoja tos operacijos. Pvz., laikinai laisvus pinigus investuojant į Vyriausybės vertybinius popierius atsiranda pinigų pavertimo į vertybinius popierius kaštai, t.y. užmokestis maklerio firmai, ryšio paslaugos ir t.t. Arba, pritrūkus pinigų yra parduodamos obligacijos. Vėl atsiranda obligacijų pavertimo į pinigus kaštai. Jeigu apskaitoje tokia informacija yra, tai nesunku apskaičiuoti, kiek kainavo tam tikrą pinigų sumą laikyti banke arba kiek kainavo pinigus pirkti ir parduoti, kai to prireikia.

Kita problema, kurią turi spręsti finansininkas – *tai nustatyti, koks turi būti minimalus pinigų kiekis, reikalingas šiems pavertimams (transferams), balansas ir kada reikia pinigų arba vertybinius popierius transformuoti į kitą turtą.* Įvairiuose vadovėliuose mokslininkai siūlo įvairius metodus. JAV finansų vadovėliuose rekomenduojamas taip vadinamas Miller-Orr metodas, kuris yra paremtas prielaida, kad pinigų balansas gali kasdien keistis. Norint pasinaudoti šiuo metodu pirmiausia reikia nustatyti:

- a) vienos dienos pinigų srautų standartinį nukrypimą;
- b) palūkanų tarifą;
- c) rinkos vertybinių popierių pirkimo-pardavimo kainas.

Tarkime, kad įmonė, išanalizavusi savo būsimus pinigų srautus, padarė tokią prognozę: yra 20% tikimybė, kad vidutiniškai kasdien pritrūks 500 Lt, 40% tikimybė, kad pinigų gavimas bus lygus jų išleidimui ir dienos balansas dienos pabaigoje bus 0. Taip pat yra 40% tikimybė, kad pinigų bus gauta 500 Lt daugiau negu išleista. Suskaičiuojame vidutinį dienos pinigų srautą:

Tikimybė	1 dienos gryniesi pinigų srautai
0,2	-500
0,4	0
0,4	+500

Vidutinis grynasis pinigų srautas bus $0,2 \times (-500) + 0,4 \times 0 + 0,4 \times 500 = +100$ Lt

Pagal Millerio-Orr metodą atsiskaitymams reikalingų pinigų balansą galime apskaičiuoti pagal formulę:

$$Z = \left(\frac{3by^2}{4i} \right)^{\frac{1}{3}} \text{ arba } Z = \sqrt[3]{\frac{3by^2}{4i}}$$

kur Z - minimalus pinigų balansas;

b - pinigų transfero kaštai;

- i- 1 dienos palūkanų tarifas; (mūsų pvz. 0,000274, nes minimalus tarifas 10% ir 365 dienos metuose.
y - vidutinis nukrypimas nuo 1 dienos grynojo pinigų srauto, mūsų pavyzdyje - 50 Lt

$$Y^2 = 0,2x(-500-100)^2 + 0,4(0-100)^2 + 0,4(500-100)^2 = 140000$$

Minimalus pinigų srautas apskaičiuojamas pagal formulę bus:

$$\left(\frac{3 \cdot 50 \cdot 140000}{4 \cdot 0,000274} \right)^{\frac{1}{3}} = 2676 \text{ Lt.}$$

Gautoji suma yra minimalus pinigų balansas, reikalingas atsiskaitymams. Suma, kurią prireikus reikėtų investuoti yra apskaičiuojama taip: $h = 3 \quad z = 2676 \times 3 = 8028 \text{ Lt}$.

Šis skaičius rodo, kad įmonei nereikia laikyti daugiau kaip 8028 Lt pinigais. Kai balansas priartėja prie šios sumos tai 5352 (8028-2676) Lt reikėtų investuoti, t.y. pirkti rinkos vertybinius popierius arba pervesti į terminuoto indėlio sąskaitą. Vidutinis pinigų balansas turėtų būti 4/3 dydžio sumos, mūsų atveju 3568 (2676 x 4/3).

Yra ir kitokių metodų, kada pagal kaštų sumą nustatoma laikoma optimali pinigų suma. Tie kaštai, tai vertybinių popierių pirkimo-pardavimo išlaidos ir pajamų neuždirbimas. Vertybinių popierių pirkimo arba pardavimo kaštai (dar vadinami transfero kaštais) apskaičiuojami:

Metinė pinigų suma, kuriuos reikia transformuoti iš vertybinių popierių (S) padalinta iš laikotarpio pradžios pinigų balanso (C) ir padauginta iš pinigų transfero kaštų (b).

Pajamų neuždirbimas dėl pinigų laikymo (kaštai) yra apskaičiuojami:

Vidutinis pinigų balansas

$2 * i$ (vertybinių popierių palūkanų tarifas).

Grynujų pinigų srautų ir pinigų balanso planavimas. *Suskaičiavus pinigų gavimus ir išleidimus nustatomas tarp jų skirtumas, kuris vadinamas grynuoju pinigų srautu.* Jis gali būti teigiamas ir neigiamas skaičius. Neigiamas skaičius vadinamas deficitu ir šis skaičius rodo, kad reikalingas papildomas finansavimas. Įmonė turi nusistatyti, kokį pinigų minimumą ji turi turėti kiekvieną mėnesį, ir, jeigu šis minimumas pažeidžiamas, reikia skolintis. Jeigu šis minimumas gerokai viršijamas – reikia investuoti. ***Pinigų srautų lentelė atrodo taip:***

Pinigų balansas mėn.pradžiai;

Viso gavimai;

Viso išleidimai;

Grynieji pinigų srautai;

Pinigų balansas mėn.pabaigai.

Tokie pinigų balansai yra sudaromi 3 ar 4 mėnesiams į priekį. Pinigų srautų planai yra svarbi pinigų kontrolės priemonė. Pinigų planai yra lyginami su faktiškais pinigų srautais už tam tikrą periodą. Jeigu planiniame laikotarpyje sumažėja pardavimų apimtis reikia analizuoti, ar nepasikeitė pirkėjų skolų apmokėjimo greitis, kiek pakito kintamos išlaidos ir t.t.

Pirkėjų įsiskolinimo valdymas. (Debetinis įsiskolinimas) Dėl didelės konkurencijos pasaulinėje rinkoje daugumoje įmonių investicijos į pirkėjų skolas didėja. Investuojant į bet kokį turtą reikia laikytis klasikinio finansų valdymo principo: *investicijos yra pateisinamos tol, kol didėja savininkų nuosavybė.* Todėl ir pirkėjų skolas galima didinti, jeigu įmonės vertė lieka ta pati arba didėja. Iškyla klausimas iki kiek verta didinti tokias investicijas? Norint įsitikinti, ar tikslas yra pasiektas, reikia žinoti, kad visi pinigai investuoti į pirkėjų skolas uždirba daugiau negu nuosavybės kaštai (skolų ir savininkų nuosavybė). Pirkėjų įsiskolinimas yra turtas, susijęs su tiesioginiais ir netiesioginiais kaštais, tačiau svarbiausia, kad parduodant prekes skolon, didėja pardavimų apimtys. Pirkėjų skolų valdymo procesą galima suskirstyti į du atvejus:

- sprendimas suteikti ar nesuteikti pirkėjams kreditą;
- pirkėjų įsiskolinimo kontrolė ir veiksmai paspartinti pinigų gavimą.

Pirkėjams suteikiami kreditai turi specifines, iš anksto aptartas sąlygas. Šiose sąlygose minimi du dalykai: kreditų laikas ir pinigų diskontas. Kredito laikas – tai dienomis išreikštas

laikotarpis, per kurį tiekėjas planuoja gauti apmokėjimą. Pavyzdžiui, šiandien pradėdame prekybines operacijas. Realizacijos apimtis per dieną sudaro 100 litų. Pirkėjams duodame 20 dienų apmokėjimui. Pirmos dienos pabaigoje debitorinis įsiskolinimas bus 100 litų, antros dienos pabaigoje – 200 litų, praėjus trečiai dienai 300 litų ir t.t. Po 20 dienų debitorinis įsiskolinimas pasieks 2000 litų. 21–ąją prekybinių operacijų dieną prie šio debitorinio įsiskolinimo bus pridėta dar 100 litų, tačiau mokėjimas už 1 dieną realizuotą produkciją, sumažins debitorinį įsiskolinimą 100 litų. Nuo šios dienos bendra debitorinio įsiskolinimo suma liks pastovi 2000 litų. Tačiau bet koks realizacijos apimtys, arba apmokėjimo periodo pokytis gali pakeisti debitorinio įsiskolinimo sumą.

Pinigų diskontas – tai sąlyga, kurią įvykdžius pirkėjui yra atlyginama už greitesnį negu reikalaujama mokėjimą, ir žymimas *2/10 netto 30*. Reiškia, kad pirkėjai realizuojamą produkciją gauna su 2 proc. nuolaida, jeigu per 10 dienų apmoka sąskaitą. Po 10 dienų jis negauna jokios nuolaidos, o susidariusi skirtumą iki 30 dienos po realizacijos turi apmokėti.

Tarkime, pusė pirkėjų perka su nuolaida, neapmokėta realizacija (DSO) lygi 20 dienų, esant vidutinei dienos realizacijos apimčiai (ADS) 20000 Lt ir, turint omenyje, kad metuose yra 360 dienų, tada debitorinio įsiskolinimo likutis bus lygus neapmokėtos realizacijos dienų ir vienos dienos realizacijos sandaugai ($DSO \times ADS$) $20 \times 20000 = 400000$ litų. Jeigu 5 dienomis sumažintume įmonės neapmokėtą realizaciją (nuo 20 iki 15 dienų) sumažėtų su debitoriniu įsiskolinimu susijusio kapitalo apimtis 100000 Lt ($5 \text{ d.} \times 20000 \text{ Lt}$). Jeigu lėšų, susijusių su debitoriniu įsiskolinimu kaštai sudaro 8 proc., tai per metus, jei kiti veiksniai nesikeis, bus sukaupta 8000 litų ($0,08 \times 100000$).

Priimam sąlygą, kad kai kurie pirkėjai apmokėjo savo sąskaitas greičiau, negu per 10 d., kiti – pirkimo metu. Treti apmokėjo vėliau negu po 30 d. Yra sąskaitų, kurios gali būti labai senos ir gali reikšti beviltiškas skolas. Čia svarbus situacijos įvertinimo būdas.

Naudojamos dvi debitorinio įsiskolinimo kontrolės priemonės: *neapmokėta realizacija dienomis ir senėjimo grafikai*. Svarbus situacijos įvertinimo būdas yra senėjimo grafiko sudarymas. Tai ataskaita, kurioje parodoma kiek laiko buvo neapmokėtas debitorinis įsiskolinimas, kurio mokėjimo terminai praėję. Šis grafikas turi būti nuolat kontroliuojamas. Jeigu neapmokėta realizacija didėja arba senėjimo grafikas rodo didėjantį debitorinį įsiskolinimą, kurio mokėjimo terminas prajęs, įmonė turi imtis griežtesnės kredito politikos.

Turi būti nustatyta kreditų teikimo pirkėjams politika. Tai reiškia, kad reikia žinoti, kuriems pirkėjams galima parduoti skolon ir kokio dydžio suteikti kreditą. Turėtų būti nustatyti įmonės kredito standartai (sąžiningas pirkėjas, ar ne įvertintas jo charakteris, bei jo finansinis pajėgumas sumokėti, kokią jo finansinę būklę, ar likvidus jo turtas, koks jo užstatas – turi turto ar ne, ar pirkėjas išliks stabilus, tai mūsų nagrinėti kredito standartai: charakteris, pajėgumas, kapitalas ir sąlygos).

Finansiškai stiprus pirkėjas mėgsta liberalias atsiskaitymo sąlygas. Panašiai elgiasi ir stiprus pardavėjas, nes jam nesudėtinga gauti pinigų kitu būdu. Pasirinktose apmokėjimo sąlygose atspindi įmonės politika: ar ji nori rizikuoti didinti pardavimus, suteikiant kreditus nelabai stipriems pirkėjams, ar suteikti kreditus tik patikimiems pirkėjams ir nerizikuoti. Pasirenkant apmokėjimo sąlygas svarbu kokia bus nauda iš padidėjusių investicijų į pirkėjų skolas. Pasirinkus pardavimų apimtį didėjimą skatinančią politiką, įmonė turės didesnes išlaidas (negaudama pinigų turės mokėti mokesčius bei skolų kontrolės kaštai didės) ir atvirkščiai. Norint padaryti sprendimą, kiek verta investuoti į pirkėjų skolas, suteikiant jiems kreditą apmokėjimui, reikia palyginti pajamų pasikeitimo sumą su išlaidų pasikeitimo suma. *Jeigu pirkėjų skolos padidėja savaime, tada pagaminimo, pardavimo ir administravimo kaštų nebus*. Bet jeigu reikalingi papildomi tyrimai apie potencialius pirkėjus ir jų galimybes apmokėti, tai toks išlaidų padidėjimas bus priskirtas administravimo išlaidoms. *Pinigų diskonto išlaidos būna tada, kai pirkėjas pasinaudoja diskontu ir sumoka mažesnę sumą. Tas skirtumas yra diskonto išlaidos*.

Blogų skolų nuostoliai tai nesumokėtos pirkėjų skolos. Darant sprendimą dėl pirkėjų skolų didinimo, reikia įvertinti tai, ar ši investicija uždirba investoriaus reikalaujamą pelną. Tarkim, kiek galėtų uždirbti pinigai investuoti į vertybinius popierius, o ne į pirkėjų skolas.

Pavyzdys. Įmonė užsienio pirkėjams taiko apmokėjimo už prekes, parduotas skolon, sąlygas *5 / 10 neto, 60*. Įmonės vadybininkai svarsto galimybę taikyti tokias sąlygas ir vietiniams pirkėjams. Paskaičiavus buvo gauta tokia informacija:

Pardavimų padidėjimas	3650000 Lt per metus arba 10000 Lt per dieną
Sąskaitų apmokėjimo laikotarpis	60 dienų
Naujų pirkėjų, kurie pasinaudos diskonto, procentas	10 proc.
Kaštų padidėjimas: A)pagaminimo, prekybos, administravimo	35 proc. nuo pardavimų padidėjimo (10000x0,35=3500) 350 Lt per dieną
b) pinigų diskontas	0,05x0,1x10000= 50 Lt per dieną
c) blogų paskolų nuostoliai	4 proc. nuo padidėjusių pardavimų (10000x0,4=400)
d) mokesčiai	29 proc. pelno mok. (0,29x(10000-3500-50-400))= 1755 Lt
e) reikalaujamas pelningumas	20 proc. per metus (0,2: 365)= 0,00055 per 1 d.

Grynoji dabartinė vertė į padidėjusių investicijų į pirkėjų skolas, esant tokioms prielaidoms, kad visi pinigai už padidėjusius pardavimus bus gauti paskutinę 60 d., visos pagaminimo, pardavimo ir administravimo išlaidos padaromos nuliniu laikotarpiu ir nepadidėjo pastovūs kaštai.

Apskaičiuojame naudą kurią turės įmonė po 60 dienų

$$\text{Nauda} = \text{Padidėję pardavimai} - \text{pinigų diskontas} - \text{blogų skolų nuostoliai} - \text{mokesčiai}$$

$$= 10000 \quad - 50 \quad - 400 \quad - 1755 \quad = 7795 \text{ Lt}$$

Pradinės investicijos –3500 Lt. _____ 60d +4295Lt
 (7795-3500)

Pirkėjų skolų grynoji dabartinė vertė apskaičiuojama planuojamą naudą sumažinant reikalaujamo pelningumo dydžiu (60d. laikotarpio). Kadangi žinome tik metinį reikalaujamą pelningumą 20 proc. reikia apskaičiuoti diskonto koeficientą, atitinkantį 60d. laikotarpį. Pirmiausia apskaičiuojamas 1d .reikalaujamas pelningumas $0,2/365=0,00055$. Diskonto koeficientas 60 dienų apskaičiuojamas $1 / 1 + (0,00055 \times 60) = 0,968$

Grynoji dabartinė pirkėjų skolų $7795 \times 0,968 - 3500$ lygi + 4045 Lt per dieną. Grynoji vertė teigiamas skaičius, tai sprendimas padidinti investicijas į pirkėjų skolas yra tinkamas, nes didins įmonės vertę.

Atsargų valdymas. Materialinių vertybių atsargos gali būti įvairios. Jos yra skirstomos į tris grupes: žaliavas ir medžiagas, nebaigtą gamybą ir gatavą produkciją. Prekybos įmonių atsargos sudaro prekės. Jos labai priklauso nuo realizacijos. Atsargos išigyjamos iki realizacijos, o debitorinis išskolinimas susidaro po realizacijos. Labai svarbu prognozuoti realizacijos apimtį prieš atsargų poreikio lygio nustatymą. Todėl valdyti atsargas yra sudėtinga.

Jeigu duota realizacijos apimtis pasiekama mažesniais įdėjimais į atsargas, tai įmonės pelno norma didėja. Tačiau atsargų trūkumas gali sukelti realizacijos sumažėjimo riziką. Atsargos turėtų būti tokio dydžio, kad išliktų sąnaudų ir naudos pusiausvyra. Svarbu turėti tokias atsargas, kad jų turėjimo nauda būtų didesnė už jų laikymo kaštus.

Atsargų valdymas yra susijęs su trim pagrindiniais klausimais:

- kokio dydžio visų pavadinimų atsargos natūrine išraiška turi būti įmonės sandėlyje;
- kokia atsargų apimtis natūrine išraiška turi būti užsakyta;
- koku momentu reikia užsakyti atsargas.

Visų rūšių turto valdymas tai ir yra atsargų valdymas. Todėl pagrindinių priemonių, grynųjų pinigų srautų ir atsargų valdymui yra taikomi panašūs metodai.

Einamosios atsargos turi bet kuriuo momentu patenkinti konkretaus pavadinimo atsargų poreikį.

Draustinės atsargos yra reikalingos netikėtam realizacijos apimties prieaugiui. Papildomos išlaidos draustinių atsargų sandėliavimui turi būti sumuojamos prie realizacijos sumažėjimo dėl atsargų trūkumo išlaidų.

Faktinį atsargų lygį sudaro einamųjų ir draustinių atsargų suma. Po to kai kiekybiškai įvertinama įdėjimų į atsargas lygio kitimo išlaidos ir nauda, optimalus atsargų kiekis nustatomas ekonomiškai pagrįsto užsakymo dydžiu.

Yra trys su atsargomis susijusios išlaidų grupės:

- išlaidos sandėliavimui;
- *išlaidos atsargų užsakymui ir gavimui;
- *išlaidos susijusios su nepakankamo dydžio atsargų turėjimu (išlaidos dėl atsargų trūkumo).

Laikymo išlaidoms priskiriama: išlaidos sandėliavimui, draudimas, išlaidos nusidėvėjimui, turto mokestis, atsargų kilnojimo, atsargų netekimo ir investicijų į atsargas palūkanos.

Užsakymo išlaidoms priskiriamos transporto išlaidos ir užsakymų pateikimo išlaidos.

Išlaidas dėl atsargų trūkumo sudaro nuostoliai dėl realizavimo sumažėjimo, klientų palankumo praradimo ir gamybos kalendorinio plano pažeidimo išlaidos.

Laikymo išlaidos didėja proporcingai vidutiniam laikomų atsargų dydžiui. Pavyzdžiui, jei įmonė parduoda S vienetų per metus ir pateikia vienodo Q dydžio užsakymus N kartų per metus, tai neesant draustinių atsargų, vidutinis atsargų A dydis yra:

$A = (S / N) / 2$. Jeigu įmonė parduoda $S = 240000$ vnt. per metus ir užsako $N = 12$ kartų per metus jos vidutinės atsargos yra $A = (S/N)/2 = (240000/12)/2 = 10000$ vnt.

Atsargų dydis svyruoja tuoj po užsakymo įvykdymo ir iki 0 – prieš sekančio užsakymo vykdymą. Vidutiniškai jis bus lygus 10000 Lt. ir esant vidutinei 1 vnt. atsargų kainai 3 Lt, vidutinė atsargų vertė bus 30000 Lt.

Jeigu šios įmonės kapitalo kaštai yra 8 proc., jos kapitalo atsargų laikymui išlaidos t sudaro 2400 Lt ($30000 \times 0,8$), sandėliavimo išlaidos tarkim 2500 Lt, draudimo išlaidos 500 Lt, o nusidėvėjimo išlaidos 1100 Lt. *Bendra laikymo išlaidų suma*, kai vidutinės atsargos 30000 Lt sudaro $2400 + 2500 + 500 + 1100 = 6500$ Lt, kas sudaro 21,67 proc. vidutinės atsargų normos vertės ($6500/30000 \times 100$)

Užsakymo išlaidų dydis 1 vnt. yra fiksuotas. Tai užsakymo pateikimo ir įvykdymo išlaidos, susirašinėjimo, ryšio, atsargų priėmimo. Kiekvienam užsakymui šių išlaidų dydis fiksuotas ir apskaičiuojamas:

$TOC = (F)(N) = (F)(S/Q)$, kur

TOC	-	bendra užsakymo išlaidų suma;
F	-	pastovios išlaidos atsargų užsakymui (100 Lt);
N	-	pateiktų užsakymų skaičius;
S	-	realizacijos apimtis (240000 vnt);
Q	-	užsakymo dydis vnt. (20000 vnt).

Įstatę reikšmes gautume užsakymo išlaidų sumą $TOC = 1200$ Lt. Bendros metinės atsargų išlaidos ($6500 + 1200$) ir sudarytų 7700 Lt.

Ekonomiškas atsargų užsakymo dydis. Tarkime, kad kasmet įmonė sunaudoja 6000 vnt. vienerių atsargų, kiekvieno vieneto kaina 40 litų, vienos atsargos rūšies sandėliavimo kaštai per metus 1,6 Lt, o užsakyti vieną partiją kainuoja 20 litų.

Ekonomišką atsargų užsakymo dydį galima apskaičiuoti pagal formulę: (panaudojus ankstesnius duomenis):

$$Q = \sqrt{\frac{2 \cdot 6000 \cdot 20}{1,6}} = 387 \text{ vnt.} \qquad Q = \sqrt{\frac{2 \cdot O \cdot P}{C}}$$

kur Q - metinis sunaudotas kiekis ; P - metinės užsakymo išlaidos; C - vieno vieneto laikymo kaštai per metus.

Ekonomiško atsargų užsakymo dydžio formulė gali būti panaudota ir analizuojant produkcijos gamybos apimtį. Dažnai susiduriama su problema kada pradėti gaminti ir kiek

pagaminus, stabdyti gamybos procesą. Šią problemą galima išspręsti tada, kai yra žinomi naujos produkcijos “paleidimo” kaštai: darbo kaštai, susiję su reikalingų įrengimų paruošimu naujai gamybai.

Pavyzdžiui, įmonė turi tris gamybos linijas. Pirmoji linija gamina 45000 vnt. gaminių per metus. Šią liniją pertvarkyti naujo gaminio gamybai kainuoja 900 Lt. Vieno gaminio laikymo kaštai per metus – 5 Lt. Kokiomis partijomis verta gaminti gaminius šioje linijoje?

$$Q = \sqrt{\frac{2 \cdot 45000 \cdot 900}{5}} = 4025 \text{ vnt.}$$

Išvada: gamindama pirmoje gamybos linijoje gaminius partijomis po 4025 vnt. įmonė gali minimizuoti savo gamybos kaštus.

Kitas svarbus klausimas, valdant atsargas yra nustatyti, **koku dažnumu reikia padaryti pirkimo užsakymą**. Jeigu iš anksto yra žinoma, kaip bus naudojamos atsargos, tai nesunku apskaičiuoti kokiam atsargų lygiui esant, reikia padaryti užsakymą.

$$\text{Užsakymo momentas} = \frac{\text{Užsakymo vykdymo laikas}}{\text{Vidutinės 1 dienos arba savaitės atsargų sąnaudos}}$$

Jeigu užsakymas yra vykdomas per dvi savaites, o vidutiniškai per savaitę sunaudojama 40 vienetų, tai naują užsakymą reikia daryti kai yra 80 vnt. atsargų (2x40).

Jeigu iš anksto neaišku, kiek bus atsargų sunaudojama per savaitę, tada įmonės turi apskaičiuoti, kiek maksimaliai gali nukrypti atsargų sąnaudos nuo jų vidurkio, ir tokią kiekį stengiasi laikyti, kaip apsidraudimą nuo netikėtumų. Tada skaičiuojant užsakymo momentą, papildomai dėl netikėtumų laikomas kiekis pridedamas prie vidutinių atsargų sąnaudų.

1.14 tema .Trumpalaikio turto finansavimas. Kredito kaštai.

Trumpalaikio turto finansavimas. Trumpalaikis turtas yra finansuojamas einamųjų įsiskolinimų forma (tai įsiskolinimai tiekėjams ir priskaičiuotas įsiskolinimas). Tai yra savaime finansavimas nepriklausantis nuo finansų vadybininko sprendimo. Tai priklauso nuo esamos atsiskaitymų tvarkos. Šis finansavimas svyruoja priklausomai nuo gamybos apimtys. *Trumpalaikis papildomas finansavimas reikalingas tada, kai padidėja pardavimai.* Padidėjus pardavimams, padidėja ir pirkėjų įsiskolinimas, o renkant pinigus iš pirkėjų, yra gražinamos ir trumpalaikės paskolos.

Jeigu paimamas papildomas finansavimas, tikintis jį grąžinti pirkėjų skolų grąžintais pinigais, tai įmonė turi riziką, nes jos skolų grąžinimas priklauso nuo pirkėjų skolų grąžinimo. Kuo trumpesnis skolų grąžinimo terminas, tuo rizika, kad skolos nebus grąžintos, yra didesnė. Iš kitos pusės, kuo ilgiau nereikia grąžinti skolos, tuo daugiau laiko įmonė turi skolų grąžinimui ir skolų sumokėjimui.

Pavyzdžiui, įmonė paėmė trumpalaikę paskolą naujai gamybos linijai įdiegti, pinigų srautai iš naujos gamybos linijos nepajėgs per trumpą laiką padengti skolos ir palūkanų. Taigi įmonė imasi rizikos, kad ji per skolos laikotarpį, nepajėgs padengti gauto finansavimo. Išeitis – naudoti ilgalaikį finansavimą.

Kita problema – palūkanų kaštai. Ilgalaikio finansavimo kaštai yra iš anksto žinomi. Gavus trumpalaikį finansavimą iš anksto neaišku kokie bus palūkanų kaštai (trumpalaikių paskolų palūkanų tarifai svyruoja daugiau už ilgalaikių, jeigu infliacijos metas, tai trumpalaikių palūkanų kaštai bus didesni už ilgalaikių). Trumpalaikio turto finansavimui įmonė gali naudotis:

Priskaičiuotas įsiskolinimas – tai bet kuris nuolat pasikartojantis trumpalaikis įsipareigojimas, ypač įsiskolinimas pagal darbo užmokestį ir mokesčių mokėjimą. Šio tipo “skolos” yra neapmokestinamos ta prasme, kad nuo gaunamų lėšų dėl priskaičiuoto įsiskolinimo augimo nemokamos apibrėžtos palūkanos. Tačiau įmonė negali kontroliuoti savo priskaičiuoto įsiskolinimo sąskaitos, kadangi algų mokėjimo terminai numatyti darbo sutartyse ir jų turi būti laikomasi, o

mokesčių mokėjimo terminus nustato įstatymas. Įmonė naudoja visą priskaičiuoto įsiskolinimo sumą, tačiau silpnai kontroliuoja šios sąskaitos lygį.

Komercinis kreditas – tai skolos tarp įmonių. Jos atsiranda parduodant kreditan. Pardavėjui šios skolos reiškia debitorinį įsiskolinimą, o pirkėjui – kreditorinį įsiskolinimą. *Komercinis kreditas – tai savaiminis finansavimo šaltinis, nes jis atsiranda, vykdant paprastas komercines operacijas.* Jeigu įmonė kasdien perka už 1000 Lt atsargų, už kurias moka praėjus 30 d. nuo sąskaitos išrašymo datos, jos kreditorinis įsiskolinimas lygus 30000 Lt. Jei realizacijos, ir iš jos išplaukianti pirkimo apimtis padvigubėja, įmonės kreditorinis įsiskolinimas išaugs iki 60000 Lt. Prailginus kredito galiojimo laiką nuo 30 iki 40 dienų atitinkamai gaunamas papildomas finansavimas.

Įmonės parduodamos kreditan turi savo kredito politiką, kurią sudaro konkrečios kreditavimo sąlygos. Tuo tarpu įmonė perkanti kreditan gali pasirinkti – ar sutrumpinti kredito galiojimo periodą ir pirkti su nuolaida, ar prailginti kredito galiojimo laiką ir mokėti pilną kainą. Todėl kreditan perkanti įmonė turi nuspręsti, ar atsisakymo atveju priimtinos jai nuolaidos.

Tarkime, kad bendra apimtis sudaro 100000 Lt, o kreditavimo sąlygos “3/10,neto 60”, tai per 10 dienų pirkėjas turi apmokėti ir gauti 3% nuolaidą nuo kainos pagal faktūrą, arba per 60 d. apmokėti pilną kainą, tai reiškia pirkėjui lieka 50 dienų periodas, per kurį nuolaida neteikiama. Apskaičiuokime komercinio kredito kaštus:

I.Pagrindiniai duomenys:

A.Kreditavimo sąlygos - *3/10, neto 60*

B.Bendra pirkimo apimtis 100000 lt

II.Grynoji dienos pirkimo apimtis (išskaičiuojame)

$100000 - 0,03 (100000) / 360d. = 269,44 \text{ lt.}$

III.Kreditinio įsiskolinimo lygis (išskaičiuojame)

A. Nuolaida priimama $269,44 \times 10d. = 2694,4 \text{ lt}$

B. Nuolaida nepriimama $269,44 \times 60d. = 16166,4 \text{ lt.}$

Skirtumas: 13472 lt

IV. Komercinio kredito kaštai:

Nuolaidos suma $(100000 \times 0,03) = 3000 / 16166,4 - 269404 \text{ Lt (nuolaidos suma)} = 22,3\%$

Arba komercinio kredito kaštai procentais apskaičiuotume taip:

$(\text{Nuolaida}\% / 1 - \text{nuolaida}) \times 360d. / (\text{paskolos periodas} - \text{nuolaidos galiojimo periodas}) =$
 $= (3 / 97) \times (360 / 60 - 10) = 22,3\%$

Jei perkame su nuolaida, tai kreditinis įsiskolinimas mažesnis. Priešingu atveju, grynoji dienos pirkimų apimtis padauginama iš 60 d. Mūsų atveju kreditinio įsiskolinimo skirtumą sudaro 13472 Lt.

Komercinio kredito kaštai - tai metiniai nuolaidos atsisakymo kaštai procentais. Jie apskaičiuojami padalijus nuolaidą litais iš skirtumo tarp kreditinio įsiskolinimo dydžio perkant su nuolaida ir ir dydžio jos atsisakius (13472 Lt), mūsų pavyzdyje 22,3% $(3000 \text{ Lt} / 13472 \text{ Lt.})$

Atkreiptinas dėmesys, kad apmokant vėliau, komercinio kredito kaštai mažėja. Jeigu įmonei pasisektų apmokėti per 90 d. vietoje 60 d., tai procentiniai kredito kaštai nukristų iki 13,9 procentų $(3/97)(360 / (90 - 10))$, tačiau ši kreditinio įsiskolinimo pratęsimo taktika neetiška pardavėjo atžvilgiu.

Kai perkama su nuolaida tai 2694,4 Lt suma vadinama laisvu komerciniu kreditu. Šis kreditas gaunamas per nuolaidos galiojimo laikotarpį. 13472 Lt suma, skirtumas tarp kreditinio įsiskolinimo sąskaitų, sudaro apmokestinamą komercinį kreditą. Toks kreditas imamas virš laisvo komercinio kredito, todėl jis reikalauja mokėti siūlomos nuolaidos dydžio baudą. Finansininkai turi panaudoti visą laisvą komercinį kreditą, o apmokestinamą komercinį kreditą naudoti tik tada, kai jis reikalauja mažiau išlaidų nei kitos trumpalaikės skolos formos.

Kiti trumpalaikio turto finansavimo šaltiniai yra *trumpalaikės banko paskolos*. Banko paskolų kaštai skiriasi nevienodų tipų skolininkams kiekvienu duotu laiko momentu ir visiems

skolininkams per laikotarpį. Rizikingiems skolininkams palūkanų normos yra aukštesnės. Jos yra aukštesnės ir mažesnės paskoloms, kadangi, gaunant ir išduodant paskolas dalis išlaidų lieka pastovios.

Yra trys banko paskolų palūkanų normų nustatymo būdai: paprasti procentai, nuolaidų procentai ir pridėtiniai procentai.

Paprasti procentai nustatomi pagal pasiskolintą sumą. Jie dažniausiai mokami suėjus paskolos grąžinimo terminui.

Nuolaidų procentai skaičiuojami nuo paskolos nominalinio dydžio, tačiau iš anksto išskaitomi.

Pridėtiniai procentai apskaičiuojami ir pridedami prie gaunamų lėšų. Taip nustatomas dalinis mokamos paskolos nominalinis dydis.

Garantijos naudojantis trumpalaikiu finansavimu. Finansavimą debitinio įsiskolinimu sudaro debitinio įsiskolinimo užstatymas arba išieškojimas. Debitinio įsiskolinimo užstatymas turi didelę prasmę mažoms įmonėms, kurių klientai kreditavimo požiūriu praeityje buvo patikimesni už pačią įmonę. Tai leidžia įmonei išnaudoti patikimų klientų teikiamus privalumus. *Užstatymo atveju kreditorius gauna teisę ne tik į debitorinį įsiskolinimą bet ir turi regreso teisę į skolininką.*

Yra trys pagrindiniai finansavimo atsargomis metodai. Bendra atsargų sulaikymo teisė suteikia kreditoriui teisę perimti visas skolininko atsargas. *Patikėtos nuosavybės gavimas* – tai priemonė, kai atsargų laikymas patikėtas kreditoriui. *Finansavimas pagal sandėlio pakvitavimą* – tai susitarimas, pagal kurį kreditorius samdo trečią šalį kontroliuoti skolininko atsargas ir būti kreditoriaus agentu.

Trumpalaikės banko paskolos. Daugumos trumpalaikių banko paskolų grąžinimo terminas ne ilgesnis kaip vieneri metai. Priklausomai nuo paskolų rūšies, jų palūkanų norma gali būti skirtinga. Bankininkystėje taikomos kredito linijos. Kredito linija – tai susitarimas, pagal kurį bankas sutinka paskolinti tam tikrą sutartą pinigų kiekį per tam tikrą laikotarpį.

1. Paskola su paprastomis palūkanomis. Paskola su paprastomis palūkanomis vadinama paskola su reguliariomis palūkanomis. Tai paskolos rūšis, kai skolininkas grąžina paskolą, o palūkanas moka tiksliai suėjus paskolos grąžinimo terminui. Pavyzdžiui, paėmus 1000 Lt paskolą su 12 proc. paprastųjų palūkanų, mokėsime 120 Lt palūkanų. Tiek pagrindinę skolą, tiek palūkanas reikia mokėti tik paskolos terminui pasibaigus. Nominalioji palūkanų norma i yra 12 proc. Jeigu šios paskolos grąžinimo terminas yra vieneri metai, faktiška palūkanų norma irgi būtų 12 proc. Tačiau faktiška norma gali būti ir didesnė, jei paskolos laikotarpio trukmė mažesnė nei vieneri metai. Jei paimtume paskolą 90 dienų su 12 proc. palūkanomis, tada faktiška norma būtų:

$R = (1 + i/m)^m - 1 = (1 + 0,12 / 4)^4 - 1 = 12,55 \text{ proc.}$ Pastaba, i/m yra laikotarpio palūkanų norma. Metai šiame pavyzdyje sudaro keturis laikotarpius po 90 dienų.

2. Paskola su palūkanų nuolaida. Gaunant paskolą su palūkanų nuolaida, bankas palūkanas sumažina paskolos naudojimo laikotarpio pradžioje. Jeigu imame tokią paskolą sakykime 10000 Lt su 12 proc. metinių palūkanų, tai palūkanas 1200 Lt sumokėtume imdami paskolą tą pačią dieną. Iš tikrųjų būtų pasiskolinta 8800 Lt (10000-1200), kadangi bankas nepaskolino visos sumos, tai diskontuotos paskolos nominalioji kaina yra didesnė negu nustatyta 12 proc., ir yra $i = 1200 / 8800 = 13,64 \text{ proc.}$

Jei šią paskolą paimtume 90 dienų, tai faktiška metinė norma (R) būtų lygi $R = (1 + i/m)^m - 1 = (1 + 0,1364/4)^4 - 1 = 14,35 \text{ proc.}$ (skliaustuose reikšmės keliame 4 laipsniu).

3. Paskolos dengiamos dalimis kartu su palūkanomis. Bankas gali reikalauti, kad paskola būtų dengiama kiekvieną mėnesį. Tokia mėnesinė išmoka susideda iš palūkanų ir pagrindinės skolos. Tačiau šiuo atveju bendras palūkanų kiekis yra suskaičiuotas ir pridėtas prie pagrindinės skolos sumos. Jeigu paimtume 10000 Lt dalimis dengiamą paskolą su 12 proc. palūkanų, metinės palūkanos sudarytų 1200 Lt ($0,12 \times 10000$), o mėnesinė išmoka (MP) būtų: $(10000 - 1200) / 12 = 733,33 \text{ Lt.}$ Ši mėnesinė išmoka yra ne kas kita, kaip paskolos periodiniai mokėjimai (paskolos anuitetas). Ir vėl faktiška nominalioji paskolos kaina būtų didesnė negu nustatytoji 12 proc. Taip yra todėl, kad tiek pagrindinė skola, tiek palūkanos yra mokamos dalimis anksčiau paskolos padengimo

termino. Dalimis mokama paskola yra viena iš brangiausių banko paskolų rūšių, nes skolininkas pagrindinę skolą ir palūkanas grąžina anksčiau sutarto termino.

4. Kompensacinio likučio paskola. Kompensacinis likutis – tai privalomas paskolos procentas, kurį skolininkas privalo, kaip užstatą laikyti depozitinėje sąskaitoje, paprastai nuo 5 iki 20 proc. paskolos sumos.

Tarkime, kad paėmėme 10000 Lt paskolą vieneriems metams su 12 proc. palūkanų. Jos kompensacinis likutis 2000 Lt. Depozitinėje sąskaitoje pinigų nėra. Šio reikalavimo rezultatas yra paskolos sumažėjimas kompensacinio likučio suma 2000 litų. Reiškia, norėdami turėti 10000 Lt, turime skolintis 12000 Lt, ir tada mokėtinos palūkanos būtų 1440 Lt ($0,12 \times 12000$). Faktiška paskolos nominalioji kaina būtų 14,4 proc. $= 1440 / (12000 - 2000)$.

Jei paskolą paimtume 90 dienų, šio laikotarpio palūkanos yra perskaičiuojamos į vienos dienos palūkanų normą tokiu būdu: $12/365 = 0,0329$ proc. Dienos palūkanų išmokos $0,0329\% \times 12000 = 3,95$ Lt. Per 90 dienų $3,95 \times 90 = 355,5$ Lt.

Faktiška palūkanų norma būtų apskaičiuojama $R = (1 + i/4)^4 - 1 = (1 + 0,144/4)^4 - 1 = 15,2$ proc. (m yra 90 dienų periodų skaičius per metus, kuris pavyzdyje lygus 4). Matome, kad paskolos terminui trumpėjant, faktiška norma didėja. Faktišką paskolos normą didėtų, didėjant kompensaciniam likučiui.

1.15. tema. Ilgalaikio turto finansinio valdymo ir pinigų srautų esmė.

Investicijų ekonominė reikšmė ir formos. Terminas “investicija” kilęs iš lotyniško žodžio “invest” reiškiančio “įdėti”. Investicija reiškia kapitalo įdėjimą tikslu paskesnio jo padidėjimo. Investicijos tai įvairių rūšių turtinės ir intelektualinės vertybės, įdedamos į verslą ar kitus objektus ar sferas, ko pasekoje sukuriama pelnas, arba pasiekiamas koks nors socialinis efektas. Tokiomis vertybėmis gali būti piniginės lėšos, tiksliniai bankiniai indėliai, akcijos ir kiti vertybiniai popieriai, kilnojamas ir nekilnojamas turtas, turtinės teisės, išeinančios iš autorių teisių, teisė naudotis žeme ir pan. Investicijos vaidina svarbų vaidmenį ekonomikos vystyme ir efektyviame jos funkcionavime.

Bendrosios investicijos apima bendrą investicinių lėšų apimtį konkrečiu laikotarpiu, nukreiptą į naują statybą, gamybos priemonių įsigijimą bei prekių-materialinių atsargų augimą.

Grynosios investicijos – tai bendrųjų investicijų suma, sumažinta amortizacinių atskaitymų suma per atitinkamą laikotarpį. *Grynųjų investicijų dinamikos rodikliai atspindi šalies ekonominio išsivystymo charakterį konkrečiu laikotarpiu.* Jei grynųjų investicijų suma yra neigiamas skaičius (kai amortizaciniai atskaitymai viršija bendrųjų investicijų sumą), tai reiškia gamybinio potencialo smukimą – sumažėja gaminamos produkcijos kiekis. Grynųjų investicijų kiekio padidėjimas skatina pajamų didėjimą. Esant tokiai padėčiai, pajamų sumos augimo tempai viršija investicijų apimties augimo tempus. Pavyzdys, įmonėje diegiama nauja technologija, įsigyta įrengimų už 100000 Lt, ko pasekoje buvo gautos tokio pat dydžio pajamos 100000 Lt. Jeigu įmonė pusę savo pajamų 50000 Lt išleis vartojimui, tai tų vartojamųjų prekių ir paslaugų gamintojai gaus 50000 Lt pajamų. Jeigu ir šie, savo gautų pusę pajamų 25000 Lt išleis vartojimui, tai kiti prekių ir paslaugų gamintojai gaus 25000 Lt pajamų. Tokiu būdu šis procesas vyksta iki galo, t.y. iki 1 lito. Vadinasi, iš kiekvieno lito investicijų pavyksta gauti 2-3 litus pajamų. **Ekonomikos teorijoje šis procesas – pajamų augimas didesniu kiekiu nei investicijos į ekonomiką – vadinamas multiplikatoriaus efektu.** Investicijų apimtys labiausiai priklauso nuo gaunamų pajamų paskirstymo tarp vartojimo ir taupymo. Taupymo pajamų dalis yra pagrindinis investicijų resursas. Pagal investavimo laikotarpį, investicijos būna *trumpalaikės* (kapitalas investuojamas ne ilgesniam kaip vienerių metų laikotarpiui) ir *ilgalaikės* – tai kapitalo investavimas didesniam nei vienerių metų laikotarpiui.

Ilgalaikio turto investicijos yra svarbus darbo baras. Ilgalaikės investicijos reiškia, kad dabar yra išleidžiama didelė pinigų suma, tikintis gauti nemažos naudos ateityje. Žinoma, išleistų pinigų vertė neturėtų viršyti ateities pinigų vertės. Ilgalaikės investicijos tai įrengimų, pastatų, žemės ir kitokio nekilnojamo turto pirkimas, taip pat naujų gaminių gamyba, naujų rinkų įsisavinimas ir kiti projektai.

Ilgalaikių investicijų valdymo procesas apima:

- sprendimą, dėl investicijų projekto reikalingumo;
- būsimų pinigų srautų nustatymą;
- projektų pasirinkimo sprendimą;
- rizikos nustatymą.

Pirmiausia reikėtų nuspręsti, kad reikia daryti investicijas į ilgalaikį turtą. Po to nuspręsti ar rinktis ilgalaikio turto pakeitimo, ar imtis jo fizinės būklės atstatymo, ar gamybinių pajėgumų išplėtimo projekto. Daugeliu atveju yra projektų pasirinkimo galimybė (konkursai). Čia pagrindinis dėmesys turi būti skirtas būsimų pinigų srautų įvertinimui ir reikėtų pasirinkti tokį projektą, kuris užtikrins didžiausią naudą akcininkams ateityje. Pinigų srautus būtina įvertinti dėl to, kad grynasis pelnas tai aritmetinis skirtumas tarp uždirbtų pajamų ir padarytų išlaidų sumos, jis apibūdina veiklos efektyvumą, bet neparodo turimų lėšų. Efektyvi veikla gali bankrutuoti, jeigu pritrūks pinigų skoloms apmokėti. Todėl, norint priimti teisingą sprendimą, nereikia apsiriboti vien pelningumo rodikliais, o būtina skaičiuoti grynąjį pinigų srautą, t.y. patikrinti ar per tam tikrą laiką gauti pinigai viršija išleistus. Būsimieji pinigų srautai yra skaičiuojami kiekvienam projektui. Jeigu pinigų gavimai viršija išleistus pinigus, pinigų suma padidėja, jei gauta pinigų suma yra mažesnė už išleistą sakoma, kad pinigų srautas neigiamas.

Pinigų srautų apskaičiavimas. Pinigų srautų ataskaita parodo ne tik momentinę ūkio subjekto finansinę būklę, bet ir pinigų judėjimą per tam tikrą laikotarpį. Pinigai yra mobiliausias finansinis šaltinis. Jų praradimas yra negrąžintinas ekonominis nuostolis. Ūkio subjektai pinigus dažniausiai išleidžia pirkdami medžiagas, darbo jėgą energiją, o gauna, parduodami savo veiklos produktą. Tačiau tarp šių dviejų momentų pinigų kiekis gali būti sumažintas dividendų, palūkanų ir mokesčių mokėjimais bei paskolų grąžinimu, investicijomis arba padidinamas priskaičiuoto nusidėvėjimo sumomis, nepaskirstytu pelnu, įplaukomis iš parduoto ilgalaikio turto, gautomis paskolomis, suformuoto naujo kapitalo sumomis ir pan.

Pinigų srautai yra apskaičiuojami tiesioginiu būdu – kai iš pinigų įplaukų atimamos pinigų išmokos, susijusios su įprastine veikla, investicine ir finansine veikla.

Netiesioginiu būdu apskaičiuojant pinigų srautus, prie grynojo pelno, gauto kaupimo principu per tam tikrą laikotarpį, pridedamas ilgalaikio turto nusidėvėjimas, įvertinami pakitimai ir gauta suma yra grynasis pinigų srautas iš įmonės veiklos:

Grynasis pinigų srautas = Grynasis pelnas ± Nepiniginiai Pelno ataskaitos rodikliai, arba

Grynasis pinigų srautas = Pinigų gavimai – Pinigų išleidimai

Pajamų ataskaitoje nusidėvėjimas priskiriamas gamybos kaštams. Kuo didesnė nusidėvėjimo padengimo norma, tuo mažesnis pelnas. Bet nusidėvėjimo padengimas nereiškia pinigų išleidimo, kaip kiti gamybinių išlaidų kaštai. Didėjant nusidėvėjimui mažėja grynosios pajamos, o dėl mažėjančios mokesčių sumos didėja įmonės pinigų srautas. Šią priklausomybę parodysime pavyzdžiu:

Pinigų srautų ir grynųjų pinigų palyginimas:

Tarkime, kad realizavus produkciją pajamos gaunamos grynais pinigais, be to visos išlaidos, išskyrus nusidėvėjimą, taip pat daromos grynais pinigais. Koks pinigų srautas bus gautas įmonės ūkinėje veikloje?

	Pajamų ataskaita	Pinigų srautai
Realizacijos įplaukos	1000	1000
Kaštai be nusidėvėjimo	-500	-500
Nusidėvėjimas	-300	n.a.
Apmokestinamos pajamos	200	500
Mokesčių suma (15 proc.)	-30	-30
Grynosios pajamos	170	
Nusidėvėjimo įskaitymas	300	
Grynasis pinigų srautas	470	470

Grynasis pinigų srautas nustatomas nusidėvėjimo sumą 300 Lt pridėdant prie 170 Lt grynujų pajamų.

Pinigų srautų įvertinimas ir investiciniai projektai. Kiekviena ilgalaikio turto investicija yra susijusi su būsimais pinigų srautais. Pinigų srautai tai pinigai, kurie per tam tikrą laikotarpį į verslą įplaukia arba iš jo išplaukia.

Projekto gryniesi pinigų srautai yra po pelno mokesčio sumokėjimo likusio pelno ir nusidėvėjimo lėšų suma. Šie srautai ir nulemia investicijos naudingumą. Kiekvieno investicinio projekto pinigų srautai turi būti tik iš gamybinės-komercinės veiklos ir po mokesčių. Taip apskaičiuoti pinigų srautai yra diskontuojami ir diskonto tarifas yra ne kas kita, o finansavimo kaštų rodiklis.

Piniginių lėšų planavimo procese domimasi tik pinigų srauto padidėjimu, nes visi kiti pinigų srautai gali būti panaudojami nepriklausomai nuo to ar projektas būtų pasirinktas ar ne. Pavyzdžiui, jeigu planuojama pakeisti seną įrengimą nauju, tai šio projekto pinigų srautą reikia suprasti kaip skirtumą tarp seno ir naujo įrengimo pinigų srautų. Yra palyginamos dviejų įrengimų seno ir naujo pinigų srautų projekcijos, ir nustatomas skirtumas, kaip finansinis rezultatas naujo įrengimo efekto. Prisimintina, kad yra neatsižvelgiama darant investicinį sprendimą į nepadengtas išlaidas, jeigu senam įrengimui buvo imta paskola ir ji dar negražinta, tai į tai nebus atsižvelgta, darant įrengimo pakeitimo nauju, pinigų srautus. *Atsižvelgiama tik į tokias su projektu susijusias išlaidas, kurios bus ateityje, jeigu projektas bus vykdomas.*

Gryniesi pinigų srautai (grynasis pelnas plius turto nusidėvėjimas) paskutiniaisiais projekto veikimo metais padidėja padengtuojų trumpalaikio turto dydžiu. (Trumpalaikis turtas – tai apyvartinės lėšos, o grynosios apyvartinės lėšos yra trumpalaikio turto ir trumpalaikių išpareigojimų skirtumas). Apyvartinės lėšos apima tokios veiklai palaikyti būtinos kapitalo rūšys, kaip gamybos atsargos ir pirkėjų išskolinimas. Paprastai didesnei pardavimų apimčiai reikia papildomų apyvartinių lėšų, kurios dažniausiai finansuojamos iš trumpalaikių paskolų. Paprastai pradinės pinigų sąnaudos projektui padidėja (sumažėja), bet kokiu lygiu, padidinant (sumažinant) grynąjį trumpalaikį turtą, projekto įgyvendinimo pradžioje. Tačiau visas papildomai įdėtas trumpalaikis kapitalas projekto naudojimo laikotarpiu turi būti padengtas.

1.16 tema. Investicinių projektų įvertinimo metodai.

Investicinių projektų įvertinimas. Įmonės, norėdamos nustatyti, ar siūlomi investicijų projektai priimtini, naudoja įvairias finansinio kapitalo planavimo metodikas. Svarbiausias ir paprasčiausias rodiklis, padedantis priimti sprendimą, yra investicijų atsipirkimo laikas. Šis rodiklis yra pagrįstas nediskontuotais pinigų srautais. Sudėtingesni yra grynosios dabartinės vertės (NPV) ir vidinės pajamų normos (vidinio projekto pelningumo) (IRR) metodai.

Naudojant šiuos metodus, ir sprendžiant pinigų srautų reikšmingumą, pinigų srautai yra diskontuojami. Norint padaryti sprendimą investuoti į ilgalaikį turtą, reikia žinoti, kokią metodiką reikia taikyti projektams įvertinti. Metodikos parinkimas priklauso nuo sprendimo pobūdžio. Pirmiausia reikia priimti sprendimą - tinkamas ar netinkamas projektas. Iš daugybės projektų reikės atrinkti tinkamą ir atmesti netinkamus. Toliau – kai atrinkti keli alternatyvūs projektai, reikia išsirinkti geriausią iš jų. Kai yra atrinkti keli tinkami alternatyvūs projektai, bet nėra pakankamo visiems finansavimo, reikia išrinkti kokius projektus arba etapus verta pasirinkti investicijoms, o kuriuos atidėti ateičiai.

1. Projekto atsipirkimo laiko metodas. Projekto atsipirkimo laikas apskaičiuojamas metais, kurių reikia, kad būsimais pinigų srautais būtų padengtos pradinės investicijos. Atsipirkimo laikas apskaičiuojamas pagal formulę:

$$\text{Metai prieš visišką kaštų atsipirkimą} + \frac{\text{Nepadengtų kaštų suma padengimo metų pradžioje}}{\text{Visiško padengimo metų pinigų srauto suma}}$$

Pavyzdys:

Ruošiamasi investuoti 50000 litų. Yra du projektai A ir B ir jie siūlo tokius pinigų srautus:

Metai	Projektas A	Projektas B	Pastaba
1	10000	20000	
2	11000	25000	
3	13000	15000	
4	16000		
5	30000		

Kokį projektą pasirinkti?

Sprendimas. Pirmiausia apskaičiuojame projekto A ir B suminius pinigų srautus.

PROJEKTAS A		Numatomas PS	
0 laikotarpio pinigų srautas			-50000
Pinigų srautas pirmų metų pabaigoje	-50000	10000	-40000
antrų metų pabaigoje	-40000	11000	-29000
trečių metų pabaigoje	-29000	13000	-16000
ketvirtų metų pabaigoje	-16000	16000	0
penktų metų pabaigoje	0	30000	30000
PROJEKTAS B			
0 laikotarpio pinigų srautas			-50000
Pinigų srautas pirmų metų pabaigoje	-50000	20000	-30000
antrų metų pabaigoje	-30000	25000	-5000
trečių metų pabaigoje	-5000	15000	10000
Pastaba: 0 laikotarpio pinigų srautas	visada	neigiamas	

Atsipirkimo laikas A projekto $3 + 16000 / 16000 = 3 + 1 = 4$ metai

B projekto $2 + 5000 / 15000 = 2 + 0,33 = 2,3$ metų.

Pagal atsipirkimo laiką vertingesnis yra B projektas, kadangi investicijos būsimais pinigų srautais atsipirks per 2,3 metų.

Kai kurios įmonės naudoja vadinamąjį diskontuotą atsipirkimo laiką. Norint jį apskaičiuoti reikia žinoti projektų finansavimo kaštus. Jeigu tie kaštai yra 10 proc. tada kiekvienų metų pinigų srautus reikia dalinti iš $(1+k)$, t.y. 1,1 pakeltu 1 arba 2 arba 3 arba 4 laipsniu. Sudėję juos gausime projekto diskontuotus pinigų srautus, t.y. jų dabartinę vertę.

2. Grynosios dabartinės vertės metodas. Tai nekilnojamo turto projektų įvertinimo būdas, kuris yra susijęs su pinigų srautų diskontavimu. Grynoji dabartinė vertė (NPV) – tai dabartinė visų pinigų srautų, įskaitant ir pradinę investiciją, vertė. Projektas pasirenkamas jei grynoji dabartinė vertė yra teigiamas skaičius. O tai reiškia, kad iš investicijos prognozuojama gauti pinigų srautus didesnius už grynąją investicinę vertę.

Grynoji dabartinė vertė apskaičiuojama: $NPV = CF_0 + \frac{CF_1}{(1+i)^1} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n}$ arba

$NPV = \sum_{i=0}^n \frac{CF_i}{(1+i)^i}$, kur CF pinigų srautai pradedant pradine investicija ir baigiant paskutiniais pinigų srautais, i – kapitalo kaina;

NPV apskaičiuojama, kaip visų pinigų srautų suma.

Projektas pasirenkamas kai $NPV > 0$
 Projektas atmetamas kai $NPV < 0$
 Projektu nesidomima kai $NPV = 0$

Pavyzdys. Planuojama investuoti 90000 Lt į projektą kuris žada per tris artimiausius metus tokius pinigų srautus:

Metai	Pinigų srautai
1	23000
2	38000
3	60000

Pastaba: projektas numato trečių metų pabaigoje išlaidas 15000 litų aplinkos sutvarkymui.

Sprendimas. Pirmiausia apskaičiuojama kiekvieno pinigų srauto dabartinė vertė, įskaitant pinigų įplaukas ir išleidimus bei atėmus projekto kaštus. Toliau diskontuoti pinigų srautai sumuojami. Gauta suma ir bus projekto grynoji dabartinė vertė NPV. Parenkamas tas, kurio NPV yra teigiama ir didesnė.

Diskontuotiems pinigų srautams apskaičiuoti naudojame dabartinės vertės formulę $DV = BV \times DVIF$ (būsimojus pinigų srautus dauginame iš perskaičiavimo į dabartinę vertę koeficiento, kurį susirandame iš lentelės arba kiekvieniems metams apskaičiuojame $1 / (1+i)$ 1m. būtų $1 / (1+0,1)^1$ esant palūkanų normai 10%)

Metai	Pinigų srautai	Diskonto tarifas 10%	Diskontuoti pinigų srautai
0	-90000		-90000
1		0,9091	20909
2		0,8264	31403
3		0,7513	45078
			7391
Trečių metų pab	-15000	0,7513	-11269,5

NPV -3878,5Lt

Įvertinus pinigų išleidimą aplinkai sutvarkyti, gaunama neigiama NPV, todėl projektas atmetamas.

3. Vidinio projekto pelningumo metodas. Tai svarbiausias investicijų įvertinimo būdas, pinigų laiko vertės principu. Šiuo metodu apskaičiuotas pelningumo procentas nesusijęs su rinkos norma. Todėl jis ir vadinamas vidiniu pelningumu.

Vidinis projekto pelningumas, tai toks diskonto procentas, kuris projekto būsimų pinigų gavimų dabartinę vertę sulygina su projekto įsigijimo kaštais arba su būsimų pinigų išmokėjimų dabartine verte.

Pavyzdys. Siūloma investuoti 1000 litų .Po metų žadama atiduoti 1100Lt. Koks bus uždirbtas pelningumas? Pelningumo procentą pažymėkime R. Tada dabartinę vertę apskaičiuosime: $NPV = -1000 + 1100 / (1 + R)$. Koks turėtų būti pelningumas, kad R, kad $NPV = 0$? Reikėtų daryti bandymus, įstatant į formulę R reikšmes, kol gausime NPV lygią 0. Šiuo atveju tiks 10 proc., tai reiškia, kad šio projekto pelningumas yra 10 proc. Yra ryšys tarp vidinio pelningumo IRR ir grynosios dabartinės vertės NPV:

NPV visada bus teigiamas skaičius, jeigu diskonto procentas yra mažesnis už IRR;

NPV visada bus neigiamas skaičius jeigu diskonto procentas yra didesnis už IRR;

Šia taisykle galima pasinaudoti priimant sprendimus dėl investicijų.

Literatūra

1. Cyril Pat Obi. Verslo finansų pagrindai. – K.: Technologija, 1998.
2. Zina Gaidienė. Finansų valdymas. 1998.
3. Gediminas Smalenskas. Finansai.
4. Peter Wilson. Mažosios įmonės finansų valdymas. – V., 1997.
5. E.Buškevičiūtė. Finansų analizė. 1998.
6. V.Kvedaraitė. Pelningumo analizė ir prognozavimas. 1996.
7. Įmonių finansų valdymas. Paskaitų konspektas. – Kauno technologijos institutas, 1993.
8. K.Pasas. Ekonominių terminų žodynas. 1994.

II. MOKESČIAI

Mokesčių reikšmė ir būtinumas. *Pirmųjų rašytinių žinių apie mokesčius, pilietinę prievolę juos mokėti randama Biblijoje – senovės knygų rinkinyje. Visuotiniai mokesčiai paplito kuriantis valstybėms. Dažnai jie nebuvo skiriami nuo duoklių, kaip seniausios mokėjimo prievolės natūra arba pinigais formos. Valstybių kūrimosi pradžioje svarbiausia jų funkcija buvo apginti savo piliečius nuo kitų valstybių piliečių užpuolimo ir palaikyti vidaus tvarką. Valstybėms vystantis jų funkcija išsiplėtė. Tvarkai palaikyti reikėjo sukurti teisingumo bei policijos sistemą, išplėsti ryšius, reglamentuoti turtingųjų padėtį visuomenėje bei apginti vargšus – teikti jiems socialines paslaugas (nemokamą švietimą, medicininį aptarnavimą) taip pat tvarkyti išsiplėtusius ūkininkavimo santykius.*

Valstybė turi vykdyti visas tas veiklas, kurių pasiūlos be prievartos nesulauktume iš privačių asmenų. Valstybė privalo teikti komercines paslaugas, kurių privati įmonė nebus suinteresuota arba nesugebės teikti, pvz., tiesti kelius, tiltus, statyti uostus, elektrines, juos prižiūrėti ir pan. Socialinės paslaugos, kurių imasi valstybė, negali būti visiškai paliekamos privatiems asmenims, nes dažnas jų neturės intereso teikti šias paslaugas arba tam neturės lėšų, arba jų teikiamų paslaugų tarifai ir sąlygos nebus priimtini vartotojams.

Valstybė privalo imtis atsakomybės už savo piliečius ir teikti jiems pagalbą, kai jie laikinai arba visam laikui netenka darbo, tampa invalidais, gyvena amoraliai ir ydingai.

Beveik visi sutinka su tuo, kad, esant dabartiniam civilizacijos lygiui, valstybės įsikišimas į visuomeninį gyvenimą yra būtinas, nors nesutariama, kiek jai šiame procese reiktų dalyvauti. Tik aišku, kad valstybės funkcijų vykdymui reikia didelių finansinių išteklių. Svarbiausias valstybės finansinių išteklių šaltinis, žinomas nuo seniausių laikų, yra mokesčiai. Vadinasi mokesčiai yra būtini, nes jie yra kiekvienos valstybės ekonominio bei socialinio gyvenimo pagrindas.

Mokesčių socialinis-ekonominis vaidmuo pasireiškia jų funkcijomis. Svarbiausios funkcijos yra trys:

- fiskalinė;
- perskirstomoji;
- reguliavimo.

Mokesčių fiskalinė funkcija pasireiškia tuo, kad valstybės biudžeto pajamos pagrindinai formuojamos remiantis šalies mokesčių sistema. Ši funkcija apima šalies biudžetinės politikos dalį. Lietuvoje mokestinės įplaukos sudaro apie 95 proc. nacionalinio biudžeto pajamų.

Mokesčių perskirstomoji funkcija susijusi su fiskaline funkcija ir pasireiškia tuo, kad gautos į nacionalinį biudžetą mokesčių mokėtojų lėšos perskirstomos tarp šalies gyventojų, ūkio subjektų bei veiklos sferų.

Reguliavimo funkcija pasireiškia per valstybės mokesčių politiką, kuri tiesiogiai veikia ne tik pajamų perskirstymą bet ir finansinę ūkio subjektų padėtį. Valstybė priimdama atatinamus mokesčių įstatymus gali skatinti tiek krašto ekonomikos spartesnę plėtoją, tiek stagnaciją ar smukimą. Valstybinis reguliavimas, taikant mokesčių sistemą, praktikuojamas seniai, ir daugelyje šalių manoma, kad tai patikima priemonė, nors yra manančių ir kitaip.

Valstybės mokesčių politika. Mokesčiai yra ne tik valstybės pajamų šaltinis, bet ir galingas įrankis jos rankose. Valstybės mokesčių politika pasireiškia per mokesčių nomenklatūrą, taikomus tarifų dydžius, bazių nustatymo tvarką, taikomų lengvatų sistemą, mokesčių mokėjimo taisykles bei baudų sistemą. Šiuo klausimu nesiginčijama.

Valstybinė mokesčių politika tiesiogiai veikia ne tik pajamų perpaskirstymą, bet ir finansinę ūkio subjektų padėtį – skatina ar neskatina nacionalinės ekonomikos augimą, infliaciją, kovą su nedarbu ir pan.

Yra ir neigiamų nuomonių apie mokesčių reikšmę visuomenės ūkiui. Pavyzdžiui, mokesčiai pakelia kainas, ir tuo blogina gyventojų padėtį, moko apgaudinėti, sudaro palankias sąlygas kontrabandininkams ir “juodajai rinkai”. Tačiau kirvis naudojamas mūsų buityje taip pat gali tapti ir nusikaltimo įrankiu, žiūrint į kokias rankas jis pateks. Nepaisant nuomonių įvairovės galima teigti, kad mokesčiai yra ne tik valstybės išdo papildymo priemonė, jie atlieka ir tam tikrą socialinį-ekonominį vaidmenį - be jų mes šiandieną neapsieitume.

Taigi mokesčiai turi būti, nes jie yra kiekvienos valstybės ekonominio bei socialinio gyvenimo pagrindas. Turtinga ta valstybė, kuri surenka daug mokesčių. Mokesčiai dažniausiai suprantami kaip valstybės pajamų šaltinis Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatyme pateiktas toks mokesčių apibrėžimas:

“Mokestis – mokesčio įstatyme mokesčio mokėtojų nustatyta **piniginė prievolė valstybei, kad būtų gauta pajamų valstybės (savivaldybės) funkcijoms vykdyti.** Ši prievolė atliekama įstatymų nustatyta tvarka.”

Matome, kad mokesčių mokėjimas yra prievarta, o viskas, kas susiję su prievarta, kelia neigiamas emocijas ir psichologiškai yra sunkiai priimtinas dalykas. Dėl to visais laikais ir visose valstybėse buvo ir tebėra vengiančių mokėti mokesčius. Anglų ekonomistas A.Smitas pripažino, kad mokesčiai yra blogybė, kurios de ja negalima išvengti. Laukiniai žmonės nežinojo mokesčių. *Mokesčiai yra civilizacijos išradimas*, padovanojęs mums muziejus ir kalėjimus, moderniškus geležinkelius ir giljotinas, mokslo šventoves ir atominę bombą... Mokesčius galima panaudoti ir piktam ir geram, bet ne mokesčiai dėl to kalti, o žmonės, kurie juos tvarko

Nereikia painioti mokesčių su baudomis, nors bauda taip pat yra privalomas mokėjimas. Baudą mokame už padarytus nusižengimus, o mokesčiai yra skirti visuomeniniams poreikiams tenkinti. Valstybės ar privačios įmonės teikia butams ir ūkio subjektams elektros energiją, dujas, karštą vandenį, telefono paslaugas ir t.t. Už šias paslaugas gyventojai ir ūkio subjektai turi nemažai mokėti. Gyventojai šias ir panašias išlaidas dažnai tapatina su mokesčiais, taip jas ir vadina. *Tačiau mokėjimai už komunalines paslaugas, draudimo įmokos, nuomos mokestis už žemę nėra mokesčiai*, nes jie mokami paslaugas teikiančioms įmonėms, o ne į valstybės nacionalinį biudžetą ar tikslinės paskirties centralizuotus valstybės lėšų fondus.

Tarp valstybės ir gyventojų galioja nerašyta sutartis, pagal kurią valdžia įsipareigoja ginti piliečius nuo priešų, saugoti jų turtą, spręsti tarp jų kylančius ginčus, nors minimaliai rūpintis jų sveikata ir švietimu, siekti kitų visuomenei naudingų tikslų. Visa tai ir suteikia valdžiai teisę reikalauti perleisti dalį fizinių bei juridinių asmenų pajamų į atitinkamus piniginius fondus. Valstybė, įstatymais numatyta tvarka prievarta ima mokesčius iš mokesčių mokėtojų, ir tuo būdu sukaupia tam tikrus piniginius išteklius savo funkcijoms vykdyti. (tai ir sudaro mokesčių esmę).

Mokesčių vaidmuo formuojant valstybės finansinius išteklius. Normaliai valstybės veiklai ir jos funkcijoms vykdyti būtini finansiniai ištekliai. Juos paprastai sudaro centralizuotuose ir tikslinės paskirties fonduose sukaupti piniginiai ištekliai, būtini tiek centrinės, tiek vietinės valdžios funkcijoms vykdyti. Dažniausiai vienintelis minėtų fondų formavimo šaltinis yra valstybės imami mokesčiai. Taikomi mokesčiai priklauso nuo šalies ekonominės santvarkos, ekonomikos ir socialinio išsivystymo lygio, tos šalies specifinių sąlygų.

Lietuvos respublikos teritorijoje surenkamus mokesčius, priklausomai nuo valdymo organų, renkančių ir naudojančių mokesčių lėšas, iš galima suskirstyti į dvi atskiras kategorijas. Tai yra:

a) *valstybei skirtus mokesčius, (valstybiniai mokesčiai) bei*

b) *vietinius mokesčius*.

Valstybinius mokesčius ima centrinė valdžia, remdamasi šalies įstatymais, ir mokesčiai nukreipiami į valstybės biudžetą. **Vietinius mokesčius**, remiantis šalies įstatymais, ima vietos valdymo organai atitinkamoje teritorijoje ir skiria juos vietos biudžetų reikmėms.

Lietuvos mokesčių sistemą sudaro 18 įstatymais reglamentuojamų mokesčių, iš kurių 12 yra renkami į valstybės biudžetą, o likę 7 – į savivaldybių biudžetus.

Į valstybės biudžetą ir nebiudžetinius fondus patenka šie mokesčiai:

- 1) Juridinių asmenų pajamų mokestis;
- 2) Pridėtinės vertės mokestis;
- 3) Akcizai;
- 4) Tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai;
- 5) Žyminis mokestis;
- 6) Konsulinis mokestis;
- 7) Mokestis už valstybinius gamtos turtus;
- 8) Naftos ir dujų išteklių mokestis;
- 9) Mokestis už gamtos teršimą;
- 10) Atskaitymai automobilių keliams tiesti, taisyti ir prižiūrėti;
- 11) Įnašai į valstybinio socialinio draudimo fondą;
- 12) Įnašai į Sveikatos draudimo fondą

Į vietinių savivaldybių biudžetus patenka šie mokesčiai:

- 1) Fizinių asmenų pajamų mokestis;
- 2) Žemės mokestis;
- 3) Valstybinės žemės ir nuomos telkinių nuomos mokestis;
- 4) Įmonių ir organizacijų nekilnojamo turto mokestis;
- 5) Žyminis mokestis
- 6) Prekyviečių mokestis;
- 7) Paveldimo ar dovanojamo turto mokestis

Matome, kad žyminis mokestis patenka tiek į valstybės, tiek ir į savivaldybių biudžetus. Esmė ta, kad žyminis mokestis yra įskaitomas į tą biudžetą, iš kurio išlaikoma įstaiga, išduodanti dokumentus, už kuriuos imamas mokestis.

Valstybinė mokesčių inspekcija administruoja 16 mokesčių ir neapima sveikatos bei socialinio draudimo mokesčių. Pažymėtina, kad savivaldybių mokesčių nustatymo teisės yra labai ribotos. Tokia teise savivaldybės gali pasinaudoti, nustatydamos prekyviečių mokestį. Tačiau šis mokestis sudaro nežymų savivaldybių pajamų dalį.

Lietuvos Respublikoje pagrindinis ir didžiausias finansinių išteklių fondas yra šalies nacionalinis biudžetas, kurį sudaro valstybės ir savivaldybių biudžetų bendra apimtis. Be to yra *tikslinės paskirties bendravalstybiniai lėšų fondai*: Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas, Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetas, Kelių fondas. (Buvo sudaryta dar daugiau nei 20 nebiudžetinių lėšų fondų: tai privatizavimo fondas, Kaimo rėmimo fondas, Bendrasis paramos gyvenamiesiems namams, butams statyti arba pirkti fondas ir pan. Kasmet fondai keičiami, atsiranda nauji, aktualūs tam periodui, kiti panaikinami.) Nebiudžetinius fondus numatyta įtraukti į nacionalinį biudžetą. Visiems šiems biudžetams būdingas bruožas yra tai, kad vyrauja mokesčių ar kitų įmokų įplaukos. Apie 95 proc. nacionalinio biudžeto įplaukų sudaro mokesčių įplaukos ir tik apie 5 proc. gaunama iš nemokestinių įplaukų.

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamas iš esmės sudaro draudėjų ir apdraustųjų įmokos – joms tenka apie 96 proc. visų šio biudžeto pajamų. Likusi 4 proc. pajamų dalis tenka Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos pajamoms. (Jas sudaro baudos ir delspinigiai gauti iš draudėjų).

Didžiausią privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto pajamų dalį sudaro mokesčių ir įmokų įplaukos apie 76 proc. bendros sumos. Jas sudaro iš draudėjų mokamos privalomojo

sveikatos draudimo įmokos 3 proc. iš darbo apmokėjimo fondo, kuriuos moka darbdaviai, bei ūkininkų bei savanoriškų draudimo įmokos.

Mokesčių sistema, apmokestinimo uždaviniai ir principai. Mokesčių sistema apibrėžiama skirtingai. Tačiau, visi apibrėžimai akcentuoja, jog mokesčių sistema apima visus mokesčius, kuriuos valstybė ima iš mokesčių mokėtojų į šalies bendravalstybinius fondus. Tai reiškia, kad mokesčių mokėtojai - įvairių rūšių įmonės ir gyventojai moka į kelis bendravalstybinius fondus: į šalies nacionalinį biudžetą (valstybės ir savivaldybių biudžetus) ir į specialiuosius tikslinės paskirties fondus: Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą ir Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetą. Ūkio subjektai dar moka įmokas į Kelių fondą. *Vadinasi valstybės mokesčių sistemą sudaro visuma mokesčių rūšių, nustatytų mokesčių įstatymais.* Dabartinę Lietuvos mokesčių sistemą sudaro šie mokesčiai (rinkliavos, įmokos):

1. *Fizinių asmenų pajamų mokestis* – pagal 1990 10 05 LR fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinąjį įstatymą Nr. 1-641 ir pagal 1997 12 09 LR žemės produkciją ir paslaugas žemės ūkiui teikiančių ūkinių bendrijų ir IĮ atleidimo nuo fizinių asmenų pajamų mokesčio įstatymą Nr. VIII-559.

2. *Juridinių asmenų pelno mokestis* – pagal 1990 07 31 LR juridinių asmenų pelno mokesčio įstatymą Nr. I-442 ir pagal 1997 12 07 LR žemės ūkio produkciją gaminančių ir paslaugas žemės ūkiui teikiančių įmonių atleidimo nuo juridinių asmenų pelno mokesčio įstatymą Nr. VIII-558.

3. *Valstybinio socialinio draudimo įmokos* - pagal 1991 05 21 LR valstybinio socialinio draudimo įstatymą Nr. I-1336.

4. *Privalomojo sveikatos draudimo įmokos* – pagal 1996 05 21 LR sveikatos draudimo įstatymą Nr. I-1343.

5. *Žemės mokestis* – pagal 1992 06 25 LR žemės mokesčio įstatymą Nr. I-2675.

6. *Valstybinės žemės ir valstybinio fondo vandens telkinių, išnuomotų verslinei arba mėgėjiškai žūklei, nuomos mokestis* – pagal LRV 1993 08 03 nutarimą Nr. 602 “Dėl valstybinės žemės ir valstybinio fondo vandens telkinių, išnuomotų verslinei arba mėgėjiškai žūklei, nuomos mokesčio”.

7. *Įmonių ir organizacijų nekilnojamo turto mokestis* – pagal 1994 07 20 LR įmonių ir organizacijų nekilnojamo turto mokesčio įstatymą Nr. I-565

8. *Paveldimo ar dovanojamo turto mokestis* – pagal 1995 06 13 LR paveldimo ir dovanojamo turto mokesčio įstatymą Nr. I-935.

9. *PVM* – pagal 1993 12 22 LR pridėtinės vertės mokesčio įstatymą Nr. I-345.

10. *Akcizai* – pagal 1994 04 12 LR akcizų įstatymo Nr. I-429 naują redakciją – 1997 12 09 LR akcizų įstatymo pakeitimo įstatymą Nr. I-VIII-556.

11. *Muitai* – pagal 1993 04 27 LR muitų tarifų įstatymą Nr. I-138.

12. *Žyminis mokestis* – pagal 1994 06 23 LR žyminio mokesčio įstatymą Nr. I-508 ir LR civilinį kodeksą.

13. *Valstybinė rinkliava* – pagal LR Vyriausybės 1993 03 12 nutarimą Nr. 163 “Dėl valstybinės rinkliavos”.

14. *Konsulinis mokestis* – pagal 1994 06 23 LR konsulinio mokesčio įstatymą Nr. I-509.

15. *Prekyviečių mokestis* – pagal 1993 11 23 LR prekyviečių mokesčio įstatymą Nr. I-309.

16. *Mokesčiai į kelių fondą* – pagal 1995 01 24 LR kelių fondo įstatymo Nr. I-766 naują redakciją – 1997 11 18 LR kelių fondo įstatymo pakeitimo įstatymą Nr. VIII-521.

17. *Mokesčiai už valstybinius gamtos išteklius* – pagal 1991 03 21 LR mokesčių už valstybinius gamtos išteklius įstatymą Nr. I-1163.

18. *Mokesčiai už gamtos teršimą* – pagal 1991 04 02 LR mokesčių už aplinkos teršimą įstatymą Nr. I-1188.

19. *Naftos ir dujų išteklių mokestis* – pagal 1992 10 07 LR naftos ir dujų išteklių mokesčio įstatymą Nr. I-2944.

20. *Vietinės rinkliavos* – pagal 1996 06 06 LR vietinių rinkliavų įstatymą Nr. I-1365.

Kaip matome du mokesčiai (valstybinės žemės nuomos mokestis ir valstybinė rinkliava) imami pagal Vyriausybės nutarimus. Tai prieštarauja LR Konstitucijos (127 str.) nuostatai, kad mokesčius, įmokas ir rinkliavas nustato įstatymai.

Taigi šalies mokesčių sistemą sudaro 20 mokesčių, įmokų ir rinkliavų. Valstybės mokesčių sistema turi būti formuojama atsižvelgiant į apmokestinimui keliamus uždavinius priklausomai nuo šalies ekonominių sąlygų ir ekonominės politikos tikslų. Kai kuriose šalyse buvo įvesta šimtas ir daugiau mokesčių. Toks nesaikingumas niekam nenaudingas, kaip ir vieno didelio mokesčio įvedimas. Atrodytų, esant vienam dideliui mokesčiui supaprastėtų atsiskaitymai su valstybe, nereiktų tiek daug mokesčių darbuotojų, pildyti tiek daug deklaracijų ir pan. Tačiau gyvenimo praktika rodo, kad tai beveik neįmanoma. Tas vienas mokestis būtų labai didelis ir būtų labai sunku atrasti universalumo kriterijus: kas nors valstybė ar mokesčiai būtų nuskriausti. Dabartiniu metu pasitenkinama 10-20 mokesčių rūšimis. Svarbu tik teisingai sutvarkyti mokesčių sistemą, kad ji nedarytų žalos ūkiui, neskurdintų gyventojų ir užtikrintų pajamas valstybės funkcijoms vykdyti.

Pagrindinis *apmokestinimo uždavinys* yra gauti valstybei pajamų reikalingų jos išlaidoms padengti. Tačiau apmokestinimas neturi stabdyti ūkio plėtros ar neigiamai jį veikti. Gali pakenkti per dideli mokesčiai ar netinkama jų sistema. Apmokestinimas turi padėti kurti darbo vietas, nuolat stiprinti ir plėsti šalies ekonomiką, prisidėti prie pajamų ir turto perpaskirstymo. Todėl, kuriant mokesčių įstatymus svarbu atsižvelgti į tai, kas, kaip ir iš kokių šaltinių tuos mokesčius mokės, koks mokėtojų pajėgumas, ar mokesčiai nebus nepakeliama našta, stabdanti viso ūkio plėtrą. (Apmokestinimas tai menas taip nupešti žąsį, kad pūkų būtų kuo daugiau, o gagenimo – kuo mažiau sakė 17a. prancūzų valstybės veikėjas Žanas Baptistas Kolbertas). Norint sukurti efektyvią mokesčių sistemą, reikia laikytis **bendrų apmokestinimo principų**, tai:

- *apmokestinimo teisingumas*. Šis principas reikalauja, kad subjektai turintys vienodas pajamas būtų vienodai apmokestinami, subjektai su skirtingomis pajamomis būtų skirtingai ir apmokestinami. Šį principą būtų galima papildyti teiginiu, kuo subjekto ekonominis pajėgumas yra didesnis, tuo jis turi daugiau sumokėti mokesčio. Apmokestinant mokesčio objektus reikia atsižvelgti į mokėtojo gebėjimą mokėti. Gebėjimas mokėti daugelio specialistų laikomas apmokestinimo teisingumo etalonu.
- *apmokestinimo paprastumas ir konkretumas*. Šiuo principu siekiama, kad nebūtų numatyta per daug mokesčių ir painių bei sudėtingų taisyklių. Mokesčiai turi būti apibrėžti ir aiškūs. Išsivysčiusių šalių praktika rodo, kad itin sudėtingi ir nepakankamai apibrėžti mokesčiai paprastai visi nesurenkami ir yra ne tokie teisingi bei efektyvūs, kaip tikėtasi.
- *ekonominio efektyvumo principas*. Šis principas reikalauja, kad mokesčio našta nestabdytų ūkio plėtros ir nesmukdytų pragyvenimo lygio, o atvirkščiai skatintų ekonomiką ir visus su ja susijusius procesus. Mokesčiai turi būti mokami mokėtojui patogiu laiku;
- *mokesčių našumo ir produktyvumo principas*. Mokesčio našumas parodo santykį tarp gaunamo mokesčio sumos ir padaromų išlaidų jai gauti. Produktyvumą padidina mokesčio bazės išplėtimas, t.y. apmokestinamųjų objektų skaičiaus padidėjimas, apmokestinant tuo pačiu mokesčiu. Mokesčių rinkimas turi būti pigus ir greitai pasiekti kasą. Valstybei naudinga ir patogiau turėti mokesčių sistemą su elastingomis įplaukomis, kai, neįvedant naujų mokesčių ir nedidinant esamų mokesčių tarifų, įplaukos iš mokesčių didėja sparčiau nei nacionalinės pajamos. (Šiuos principus mėgino nustatyti jau minėtas anglų ekonomistas A.Smitas 17a. ir jie nepaneigti iki šiol). Neturėtų veikti tokie mokesčiai, kai mokesčių pajamos yra mažos, o jų ėmimo kaštai dideli. Mokesčių įplaukų produktyvumas reiškia pakankamą pajamų apimtį, reikalingą valstybės išlaidoms padengti.

Apibūdinti apmokestinimo principai ir uždaviniai yra sunkiai suderinami ir net prieštarauja vienas kitam. Todėl neįmanoma sukurti tokios mokesčių sistemos, kuri padėtų sėkmingai spręsti

visus apmokestinimui keliamus uždavinius ir laikytis visų apmokestinimo principų. Siekiant socialiai priimtino paskirstymo teisingumo, reikia daugiau apmokestinti turtinguosius gyventojų sluoksnius, pvz., labiau apmokestinti prabangos dalykus. Mokesčiai gali atitikti teisingumo ir ekonominio efektyvumo reikalavimus, bet gali būti į juos ir neatsižvelgta.

Norint pasiekti kad būtų paisoma visų apmokestinimo principų, reikia kompromisų. Formuojant mokesčių sistemą svarbu gerai žinoti, kokias galimybes teikia atskiri mokesčiai, kokie jų pranašumai ir trūkumai.

Atsižvelgiant į išvardintus principus, šiuolaikiniu vertinimu *mokesčių sistema laikoma efektyvia*, jeigu atitinka šiuos reikalavimus:

- laiduoja, kad į biudžetą numatytais dydžiais reguliariai įplauks piniginės lėšos ir jų suma atitinkamai didės, augant apmokestinamoms pajamoms;
- skatina reikiamą gamybinio aktyvumo ir asmeninio vartojimo lygį;
- suderina centrinės ir vietos valdžios interesus formuojant jų biudžetus.

Mokesčių rūšys. Mokesčių rūšys bei jų skaičius priklauso nuo valstybės fiskalinės politikos. Tiksliai klasifikuoti mokesčius nelengva, nes mokesčių rūšiavimas turėtų būti pagrįstas ne tik pačia mokesčių esme, bet ir mokesčių rinkimo technika, mokesčių tikslais bei padariniais. Pagal mokesčius mokesčių subjektų ypatybes yra skiriami juridinių asmenų, fizinių asmenų ir bendrieji mokesčiai. Juridiniai asmenys moka pelno, fiziniai asmenys – pajamų mokestį; bendri mokesčiai – PVM, žyminis, nekilnojamo turto ir kt.

Dabartiniu metu įsigalioję mokesčiai skirstomi atsižvelgiant į sumokėjimo būdą, tai - **tiesioginiai, netiesioginiai ir rinkliavų pobūdžio mokesčiai**.

Tiesioginiu vadinamas toks mokestis, kurį mokėtojas sumoka pats betarpiškai, priklausomai nuo jo turimo apmokestinamojo objekto (tai būtų pajamų, turto, žemės, dovanojimo ir kiti). Jie dar skirstomi į asmeninius (kai apmokestinamas asmuo ir jo pajamos) ir realinius (kai apmokestinamas turtas). Realiniai mokesčiai imami už konkretų nuosavą turtą: žemę, namus, dividendus ir pan. Dažniausiai taikomi proporciniai tarifai. Asmeniniai mokesčiai imami už juridinių ir fizinių asmenų pajamas ir turtą prie pajamų šaltinio ar pagal deklaraciją. Apmokestinamasis objektas paskaitomas kiekvienam mokėtojui individualiai ir gali būti atsižvelgiama į finansinę jo būklę (šeimos dydį ar kt.).

Netiesioginis mokestis, tai, iš esmės, valstybės uždedamas antkainis, kurį sumoka vartotojas, įsigydamas prekes arba gaudamas paslaugas. Šiuos mokesčius per kainų mechanizmą surenka ir įmoka į valstybės iždą antrieji fiziniai ir juridiniai asmenys, gavę realizacijos įplaukas (arba patys tapę vartotojais). Šių mokesčių našta realiai gula ant gyventojų pečių, nors formaliai juos moka verslo įmonės. Tai netiesioginis apmokestinimo būdas, kai ryšys tarp mokėtojo (vartotojo) ir valstybės reiškiasi per apmokestinimo objektą-tarpininką. Šiems mokesčiams priklauso įvairių modifikacijų akcizai, muitai bei fiskaliniai monopoliai.

Netiesioginiai mokesčiai *akcizai* būna individualūs – konkrečioms prekėms (cukrui, degalams, alui ir pan.) ir universalūs (apyvartos mokestis, pridėtosios vertės mokestis), *fiskaliniai monopoliniai* mokesčiai (druskai, tabakui, degtukams, spiritui ir kitoms), *muitai* (importiniai, eksportiniai, tranzitiniai, fiskaliniai, protekciniai, specifiniai ir kt.).

Apie muitus kalbėsime vėliau, nagrinėdami muitų tarifų įstatymą. Fiskaliniai muitai yra tokie, kuriais siekiama kuo daugiau gauti biudžeto pajamų. Protekciniai muitai gina vidaus rinką nuo užsienio ekspansijos. Specifiniai muitai – rinkliava, kuri nustatyta tvirta suma už prekę mato vieneta.

Fiskaliniai monopoliniai mokesčiai – tai netiesioginiai mokesčiai už valstybės monopolizuotas masinės gamybos prekes (apima gamybą ir prekybą).

Rinkliavų pobūdžio mokesčiai – fiksuoto dydžio valstybės numatytas privalomas atlyginimas už valstybės teikiamus teisinius ir kitokius patarnavimus, kurių suteikimo teisę yra monopolizavusi valstybė (žyminis, konsulinis ir pan.). Šiai mokesčių grupei galima priskirti ir įvairias baudas administracinės teisės pažeidėjams (pažeidus kelių eismo taisykles ir pan.).

Dabartiniu metu atsiranda dar viena mokesčių grupė tai – *ekologiniai mokesčiai*. Jų tikslas – ne valstybės pajamų didinimas, bet ekologinė apsauga.

Mokesčių elementai. Kiekvieno mokesčio turinį atskleidžia ir apibūdina jo *sudedamosios dalys* arba elementai. Mokesčių elementai yra tokie:

1. Mokesčio subjektas. Fiziniai ar juridiniai asmenys, privalantys mokėti įstatymais nustatytus mokesčius yra vadinami tam tikro mokesčio subjektais arba mokesčio mokėtojais. Tai mokesčių naštos nešėjai. Reikėtų skirti *faktiškąjį mokėtoją ir formalųjį mokėtoją*. Faktiškas mokėtojas sumoka mokestį pats iš jam priklausančio šaltinio. Formalusis mokėtojas tik surenka mokestį, yra atsakingas už jo apskaičiavimą ir įmokėjimą nustatytu laiku į valstybės kasą. (Taip yra netiesioginių mokesčių atveju arba kai darbdavys išskaito mokesčius iš darbuotojams išmokamo atlyginimo). Trumpai išsireiškiant - mokesčio mokėtojai yra ūkio subjektai: įvairių rūšių įmonės ir gyventojai privalantys mokėti įstatymais numatytus mokesčius.

2. Mokesčio objektas. Mokesčio objektais laikomi daiktai, darbai bei vertė, paslaugos bei vertė, kurie įstatymais yra apmokestinami (trumpai tariant - yra visa tai už ką (arba nuo ko) reikia mokėti mokestį). Tai fizinių ar juridinių asmenų pajamos, turtas, bei nejudamas turtas, tam tikrų prekių vertė, tam tikros veiklos rūšys, vertybinių popierių finansinės bei kreditinės operacijos, teisė naudotis gamtos ištekliais, parduodamo turto kitiems asmenims vertė, produkcijos, darbų ir paslaugų pridėtinė vertė bei kiti objektais. Mokesčio suma apskaičiuojama pagal apmokestinamų vienetų skaičių, kuriais gali būti fiziniai vienetai (tonos, hektarai). Jei objekto apimtis apmokestinimui išreiškta pinigais, tai apmokestinimo vienetas, suprantama, yra piniginis vienetas.

Kartais mokesčių objektai ir mokesčių šaltiniai gali sutapti. (Mokesčių šaltiniai yra subjektų pajamos: pelnas, darbo užmokestis). Pavyzdžiui, pajamų mokestis, įmonių pelnas.

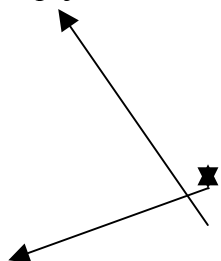
3. Apmokestinimo vienetas – tai ta mokesčio objekto dalis, kuriai nustatomas mokesčio tarifas. Apmokestinimo vienetu dažniausiai laikomas mokesčio objekto matavimo vienetas, pvz., Pajamų mokesčio vienetas yra šalies piniginis vienetas, žemės mokesčio - aras ar hektaras ir pan.

4. Mokesčio tarifas yra mokesčio dydis, kuris taikomas apmokestinamajam vienetui (Apmokestinamasis vienetas tai objekto matavimo vienetas, reikalingas mokesčio dydžiui nustatyti. Jis gali būti išreikštas pinigine arba natūriniu forma, pvz., pajamų mokesčio – piniginis vienetas, žemės mokesčio – aras, hektaras). Tarifas yra labai svarbus mokesčio elementas. Labai žemi tarifai neduoda mokestinio efekto, jie gali nepadengti net tų išlaidų, kurios susidaro dėl mokesčių išieškojimo. Labai aukšti tarifai stabdo stimulą dirbti, turėti turtą. Mokesčių tarifai gali būti nustatyti absoliučiais dydžiais ir procentiniais. Procentiniai mokesčių tarifai finansinėje praktikoje taikomi kaip proporciniai ir progresiniai.

Proporcinis tarifas – mokesčių tarifas skaičiuojamas pagal vienodą procentą nuo bendros apmokestinamojo objekto apimties (JAPM), o progresinis tarifas didėja, augant objekto apimčiai (dirbančiųjų nepagrindinėje darbovietėje pajamų mokestis). Skaičiuojant pagal progresinį tarifą, pasitelkiama mokesčio tarifų skalė. Progresinis tarifas gali būti sudarytas pagal paprastą ir sudėtingą progresiją. Pagal paprastą progresiją padidėję tarifai taikomi visam mokesčio objektui, o pagal sudėtingą progresiją objektas skirstomas į dalis, ir kiekvienai tolesnei objekto daliai skiriamas vis didėjantis tarifo dydis.

Mokesčių klasifikacija pagal mokesčių tarifus ir jų apskaičiavimo būdą

Mišrūs
*Fizinių asmenų pajamų mokestis
* Akcizai

Progresiniai
*Mokestis už aplinkos teršimą

T A R I F A I

Proporciniai

- *Juridinių asmenų pelno mokestis
- *Įnašai socialiniam draudimui
- *Sveikatos draudimas
- *Žemės mokestis
- *Žemės nuomos mokestis
- *Nekilnojamo turto mokestis
- *Atskaitymai kelių fondui
- *Muitai
- *Paveldimo ar dovanojimo mokestis
- *Naftos ir dujų išteklių mokestis
- * PVM

Vienetiniai

- *Patentai
- *Žyminis mokestis
- *Konsulinis mokestis
- *Mokestis už valstybinius gamtos išteklius
- *Prekyviečių mokestis

5. Mokesčio lengvatos. MA įstatymo 25 str. nurodyta, kad mokesčių lengvatos nustato tik atatinkami mokesčių įstatymai, reglamentuojantys tų mokesčių apskaičiavimo tvarką.

Laikinos mokesčių lengvatos gali būti nustatomos ir specialiuose mokesčių įstatymuose. Tokiais įstatymais laikomi įstatymai, kurie nustato apmokestinimo tvarkos išimtis.

Ekonomistų nuomone lengvatų turėtų būti kuo mažiau arba visai nebūti, nes jos paprastai sudaro sąlygas nesąžiningai jomis pasinaudoti. *Lengvatos paprastai nustatomos riboto darbingumo asmenims arba įmonėms, sudarančioms sąlygas tokiems asmenims dirbti. Lengvatos gali būti suteikiamos ir prioritetinėms ūkio šakoms, skatintinai veiklai. Lengvatos gali būti laikinos arba neriboto laiko, pilnutinės (kai visiškai atleidžiama nuo mokėjimo), arba dalinės (kai sumažinamas tarifas, atleidžiama nuo mokesčio tik tam tikra dalis objekto).*

Viena iš taikomų lengvatų yra PNM (pajamų neapmokestinamasis minimumas), *tai dalies objekto neapmokestinimas*. Gali būti taikomas tiek fizinių tiek juridinių asmenų pajamoms.

Prie mokesčio lengvatų galima priskirti ir mokestinį kreditą, tame tarpe mokėjimo laiko atidėjimą bei mokestines atostogas – tai atleidimą nuo mokesčio tam tikram laikui.

Mokesčio lengvatomis priskiriama ir pelno mokesčio tarifas 15 proc. mažoms įmonėms, bei investicijų apmokestinimas nuliniu tarifu, PVM nulinis tarifas taikomas eksportui, labdarai ir kt.

6. Mokėjimo laikas ir tvarka. Kiekvienas mokestis turi būti sumokamas tam tikru terminu, kitaip valstybė nežinotų kada ir kiek ji turi pajamų, o mokėtojas nepripažintų jokios mokėjimų drausmės. Taip pat turi būti aiški mokesčio apskaičiavimo tvarka: objekto vertės ir pajamingumo nustatymas. Tam gali būti taikomi įvairūs metodai, tačiau norminiuose dokumentuose jie turi būti griežtai apibrėžti, kad nekiltų konfliktinių situacijų. Mokėtojai paprastai patys apskaičiuoja mokėtinas sumas, pateikdami mokesčio deklaracijas, atsako už jose pateiktus duomenis ir jų pateikimą laiku. Deklaracijas priima ir jose esančių duomenų teisingumą tikrina mokestinės tarnybos.

7. Mokėtojų atsakomybė. Mokesčių įstatymuose yra numatytos sankcijos mokėtojams. Mokesčių mokėjimą ir atsakomybę reglamentuoja Mokesčių administravimo įstatymas, kuriame numatytos įvairios sankcijos mokėtojams. Už apmokestinamųjų objektų nuslėpimą (arba jų sumažinimą) yra skiriamos baudos, o vengiant sumokėti apskaičiuotus mokesčius, jie išieškomi priverstiniu būdu per teismus iš fizinių asmenų, per mokėtojo banką iš juridinių asmenų ne ginčo tvarka. Už ne laiku sumokėtus mokesčius taikomi delspinigiai. Kai mokestis išieškomas per teismą, mokėtojas privalo sumokėti ne tik priklausančią mokėti mokesčio sumą, delspinigius, bet ir teismo išlaidas ir kt.

Kai kurios sąvokos naudojamos Mokesčių administravimo įstatyme:

Mokestis – mokesčio įstatyme mokesčių mokėtojui nustatyta piniginė prievolė valstybei, kad būtų gauta pajamų valstybės funkcijoms vykdyti;

Rinkliava – įstatymo nustatyta piniginė prievolė asmeniui už jam suteiktas tam tikras valstybės institucijų paslaugas.

Mokesčio mokėtojas (MM) – asmuo (fizinis arba juridinis), kuriam pagal mokesčio įstatymą yra numatyta prievolė mokėti mokesť;

Mokesčio administratorius (MA) – mokesčio administratoriaus teisių ir pareigų bei mokesčio mokėtojo teisių ir pareigų įgyvendinimas, mokesčio apskaičiavimas, sumokėjimas ir išieškojimas, atsakomybės už netinkamą mokesčio apskaičiavimą ir mokėjamą taikymas, mokesčio paskirstymas, informacijos mokesčio mokėtojams teikimas;

Mokesčio deklaracija – mokesčio apskaičiavimo dokumentas, kurį mokesčio mokėtojas arba mokesť išskaičiuojantis asmuo turi užpildyti ir pateikti mokesčių administratoriui įstatymo numatyta tvarka;

Mokesť išskaičiuojantis asmuo – asmuo, kuriam mokesčio įstatymo nustatyta prievolė išskaičiuoti iš mokesčio mokėtojo mokesť ir jį sumokėti į valstybės (savivaldybių) biudžetą bei fondus;

Mokesčio apskaičiavimas – mokesčio deklaracijos arba kito dokumento pildymas, parodant mokesčio dydį pinigais, privalomą sumokėti į valstybės (savivaldybės) biudžetą bei fondus;

Mokesčio bazė – mokesčio įstatymo nustatyta tvarka pinigų suma įvertintas apmokestinamasis objektas, kuriam taikomas nustatyta tvarka mokesčio dydis (tarifas).

Mokesčių administravimas. Mokesčių administravimas apima mokesčių apskaičiavimą, deklaravimą, sumokėjimą, kontrolę, išieškojimą, sankcijų taikymą, mokesčių paskirstymą, mokesčių mokėtojų informavimą, jų administratorių teisių ir pareigų įgyvendinimą.

Mokesčių apskaičiavimo, deklaravimo bei sumokėjimo tvarką nustato atitinkami mokesčių įstatymai. Mokesčių administravimo įstatymas apima 16 mokesčių, iš kurių 14 mokesčių turi įstatymus.

MA įstatymas yra svarbi ir neatskiriama mokesčių sistemos dalis, jis yra priskirtas mokesčių įstatymams. Anksčiau ar vėliau kiekvienas mokesčių mokėtojas patiria šio įstatymo normų poreikį. Todėl kiekvienam mokesčiui mokėtojui pravartu gerai žinoti šį įstatymą, mokėti pasinaudoti jame nurodytomis teisėmis, jo silpnomis vietomis, tinkamai vykdyti jame numatytas prievoles.

Mokesčių administravimo įstatymas (MAĮ) nustato:

- mokesčių, administruojamų pagal šį įstatymą, nomenklatūrą;
- mokesčių įstatymų įgyvendinimo tvarką;
- mokesčių administratorius, jų teises ir pareigas bei atsakomybę, veiksmų įforminimo tvarką;
- mokesčių mokėtojų teises (teisę į informaciją) ir pareigas;
- mokesčių apskaičiavimo, deklaravimo, sumokėjimo, tikrinimo, išieškojimo (įskaitant netiesioginį bazės nustatymą, disponavimo turtu apribojimą, turto areštą, priverstinį išieškojimą, delpinigių skaičiavimą), atleidimo nuo sankcijų ir mokesčių paskyrimo tvarką;
- mokesčių mokėtojų registravimą ir apskaitą;
- mokesčių įstatymų pažeidimų įvertinimą;
- mokesčių mokėtojų atsakomybę už mokesčių įstatymų pažeidimus (baudas, jų sumokėjimą ir išieškojimą, nepriemokų atidėjimą, atsakingų asmenų traukimą administracinę ar baudžiamąją atsakomybę);
- mokesčių ginčų (skundų) ir bylinėjimosi tvarką;
- dokumentų ir jų datų pripažinimo kriterijus.

MA įstatyme yra daug normų, kurios suteikia tam tikras teises mokesčių mokėtojui (bei mokesčių administratorių išipareigojimus jo atžvilgiu), kurios yra išdėstytos mokesčių administravimo įstatymo V skyriuje.

Mokesčio mokėtojas moka tik mokesčių įstatymų nustatytus mokesčius. Niekas negali reikalauti mokesčių apskaičiuoti ir mokėti kitaip, negu nustato mokesčių įstatymai. Tačiau mokesčių administravimo įstatymas taip pat priskiriamas mokesčių įstatymams.

MA įstatymo 14 str. numato, kad *centrinis mokesčio administratorius* – Valstybinė mokesčių inspekcija prie FM. Centrinis mokesčių administratorius rūpinasi, kad mokesčių mokėtojams būtų suteikiama informacija apie mokesčių įstatymus bei kitus teisės aktus mokesčių klausimais, organizuoja mokesčių mokėtojų švietimą teisės aktų, reglamentuojančių mokesčių mokėjimo tvarką, klausimais. 1998 m. gruodžio mėn. įsakymu Nr. 187 Centrinis mokesčių administratorius patvirtino *“Mokesčių mokėtojų švietimo koncepciją”*. Koncepcijoje sakoma, kad *mokesčių mokėtojų švietimas – viena svarbiausių CMA strateginių užduočių; mokesčių mokėtojai šviečiami mokesčių įstatymų bei kitų teisės aktų taikymo, mokesčių administravimo klausimais; šio darbo tikslas – užtikrinti mokesčių mokėtojų teises ir pareigas įgyvendinant mokesčių įstatymus.*

Vietiniai mokesčių administratoriai yra teritorinės apskričių mokesčių inspekcijos, kurios tiesiogiai kontroliuoja mokesčių apskaičiavimą bei jų mokėjimą. Jų funkcijos yra:

- vykdyti mokėtojų apskaitą;
- užtikrinti, kad priklausantieji mokėti mokesčiai būtų teisingai apskaičiuoti ir laiku sumokėti;
- užtikrinti, kad gauti mokesčiai būtų teisingai, pagal įstatymą, paskirstyti tarp biudžetų, kad teisingai būtų taikomos lengvatos;
- išduoti pažymą, apie pajamų deklaravimą asmenims, išsigyjantiems brangų turtą ir kontroliuoti, kaip laikomasi šio deklaravimo tvarkos ir reikalavimų.

MA įstatymo 12 str. įtvirtinta teisė į informaciją: *“Mokesčių mokėtojas... pateikęs paklausimą mokesčių administratoriui, turi teisę gauti norminius dokumentus bei kitą informaciją, reikalingą mokesčio įstatymui vykdyti.”* Įstatymo 16 str. nustato mokesčio administratoriaus pareigą teikti paaiškinimus mokesčių mokėtojams mokesčių mokėjimo klausimais.

MA įstatymo 17 str. 1 d. 2 p. numato, kad be išankstinio išpėjimo įeiti į mokesčio mokėtojo teritoriją, pastatus ir patalpas mokesčio administratoriaus pareigūnai gali tik mokesčio mokėtojo darbo metu; kitais atvejais reikalingas mokesčio mokėtojų sutikimas.

MA įstatymo 17 str. 1 d. 3 p. suteikia mokesčio administratoriaus pareigūnui teisę paaimti iš mokesčio mokėtojo dokumentus, reikalingus mokesčio apskaičiavimui patikrinti, ne ilgiau kaip iki 30 dienų.

Mokesčio administratorius ar jo pareigūnas atliekamus veiksmus įformina sprendimais, kurių formas ir užpildymo tvarką nustato CMA (MAĮ 18 str.).

Kitos mokesčių administratoriaus teisės. Mokesčių apskaičiavimo ir mokėjimo tvarką nustato MAĮ 19 str. 1 d. *Mokesčių administratoriaus teisės:*

- mokesčio administratorius leidžia teisės aktus mokesčių įstatymams įgyvendinti (16 str. 1 d. 6 p.)
- mokesčių administratorius duoda mokesčio mokėtojui privalomus vykdyti nurodymus mokesčio apskaičiavimo ir mokėjimo klausimais, taip pat apskaitos tvarkymo klausimais (17 str. 1 d. 18 p.)
- gauti iš MM (mokesčio mokėtojo) deklaracijas ir paaiškinimus apie turto įsigijimo šaltinius (17 str. 1 d. 12 p.);
- *nustatyti mokesčio bazę netiesiogiai, pasirinkdamas patvirtintus metodus (17 str. 1 d. 18 p.)*
- pakeisti piniginę prievolę kita prievole (atsiskaityti turtu, akcijomis ir VP) (17 str. 1 d. 19 p.)
- sustabdyti mokesčio permokos grąžinimą (įskaitymą) (17 str. 1 d. 20 p.);
- MM privalo išduoti reikalaujamus dokumentus bei teikti kitą informaciją, reikalingą mokesčio administratoriui (20 str. 1 d.)
- *Jeigu MM nesutinka su MA apskaičiuota mokesčio suma, jis privalo įrodyti, kad apskaičiuotoji suma yra neteisinga (26 str. 1 d.)*
- Asmeniui, trukdančiam MA pareigūnui tinkamai atlikti pareigas ir įgyvendinti įstatymo suteiktas teises, gali būti sustabdytas leidimo (licencijos) galiojimas versti atitinkama veikla, sustabdytos eksporto ir importo operacijos.

Tokie platūs MA įgaliojimai leidžia gerokai nukrypti nuo pačių įstatymų normų, ir žinoma MM nenaudai, juolab kad MA įstatyme daug erdvės suteikta mokesčių įstatymų interpretavimui.

Kitos mokesčių mokėtojo teisės. MA įstatyme yra keletas normų, veikiančių MM naudai. Svarbu jas žinoti ir jomis tinkamai pasinaudoti.

- MA įstatymo 20str.2d. MM suteikta teisė parengti, per MA nustatytą laiką, neturimus ar prarastus dokumentus, reikalingus mokesčių apskaičiavimui.
- informacija apie MM pateikta MA ar jo pareigūnui turi būti laikoma paslapyje ir naudojama tik mokesčio įstatymo nustatytiems tikslams įgyvendinti. (22 str. 1 d.)
- už penkerius praėjusius metus mokestį galima perskaičiuoti (24 str. 1,2 d.)
- bankrutuojančiai įmonei (kai ji sanuojama ar sudaroma taikos sutartis) piniginės prievolės gali būti įskaitytos ne tik pinigais, bet ir kitokia forma (turtu, akcijomis, VP), gali būti atidėtas jų vykdymo terminas (25 str. 3 d.)
- jei patikrinimo metu nustatoma, kad MM pateiktas apskaitos dokumentas neturi juridinės galios (trūksta rekvizitų). MA pareigūnas leidžia dokumentą papildyti (27 str. 5 d.) Apskaitos dokumentų papildymo tvarka patvirtinta Finansų ministro 1999 01 13 d. įsakymu Nr. 6, kuris buvo paskelbtas VŽ Nr. 9
- MM mokestinė priemoka, kurios neįmanoma išieškoti dėl objektyvių priežasčių arba kurią išieškoti netikslinga socialiniu ar ekonominiu požiūriu, pripažįstama beviltiška ir nurašoma (29 str. 7-12 d.). Tokio pripažinimo tvarka yra patvirtinta finansų ministro 1998 11 03 įsakymu Nr. 261 (VŽ Nr.99)
- Nustačius deklaruoto mokesčio bei jo delspinigių nepriemoką, MA, prieš pasinaudodamas savo teise priverstine tvarka išieškoti nesumokėtus mokesčius, nusiunčia MM raginimą sumokėti geruoju. MM turi teisę geruoju (be raginimo) sumokėti per 20 dienų nuo mokesčio įstatyme nustatyto sumokėjimo termino pabaigos (33 str.)
- prašymas grąžinti sumokėto mokesčio permoką gali būti pateiktas per 5 kalendorinius metus po tų metų, kuriais mokestis buvo sumokėtas (38 str. 3 d.)

Nurodytos palankios MM mokesčių administravimo įstatymo nuostatos, racionaliai jomis vadovaujantis, kiek sušvelnina pasekmes per plačių įgaliojimų, suteiktų MA.

Mokesčio mokėtojui be abejo yra aktualiausias tos MA įstatymo bei poįstatyminių teisės norminių aktų nuostatos, kurios reglamentuoja patikrinimus, mokesčių įstatymų pažeidimų nustatymą, sankcijų (ekonominių ir administracinių) skyrimą, mokestinius ginčus, mokesčių nepriemokų, baudų ir delspinigių išieškojimą.

Mokesčių administravimą vykdo ir muitinės bei Aplinkos apsaugos ministerija jų kompetencijos ribose.

Mokesčių apskaičiavimo ir sumokėjimo tikrinimas. Šį procesą trumpai reglamentuoja MA įstatymo 27 str. Jo 3 dalyje deklaruojama, kad MA pareigūnai savarankiškai pasirenka tikrintinus MM, nustato tikrinimo mastą ir laiką. Tačiau patikrinimus daro ne tik MA, bet ir kitos valstybės institucijos. Pirmiausia tai institucijos, kurioms ATPK suteikia teisę surašyti administracinių teisių pažeidimo protokolus. Pvz., už prekybos, kasos aparatų naudojimo, apskaitos, prekių gabenimo, atskaitomybės bei kitų komercinės ūkinės veiklos taisyklių pažeidimus surašyti minėtus protokolus turi teisę vidaus reikalų ir policijos pareigūnai.

Mokesčio administratoriaus pareigūnai, atliekantys patikrinimus, privalo turėti savo vadovo pavedimą. MM privalo turėti žurnalus šiems patikrinimams registruoti. Pareigūnai šiame žurnale privalo įrašyti institucijos, kuriai atstovauja, pavadinimą, savo vardus, pavardes, pareigas, patikrinimo tikslus ir datą, patikrinimo išvadas ir pasirašyti.

Tikrinimo metu MA pareigūnai turi teisę:

- gauti iš MM žinias ir dokumentus apie jo turtą ir pajamas (17 str. 1 p.)
- paimti laikinai iki 30d. iš MM dokumentus, reikalingus mokesčio apskaičiavimo teisingumui nustatyti (17 str. 3 p.)

- laikinai sustabdyti asmenų veiklą, jeigu vengiama pateikti MA pareigūnui reikalaujamus dokumentus, susijusius su mokesčio apskaičiavimu ir sumokėjimu, arba jeigu padaryta piktybinių mokesčių įstatymų pažeidimų (17 str. 11 p.)
- gauti iš MM deklaracijas ir paaiškinimus apie turto įsigijimo šaltinius (17 str. 12 p.)
- areštuoti MM turtą, jeigu yra pavojus, kad MM jam priklausančią turtą gali paslėpti ar kitokiu būdu jo netekti ir dėl to gali būti sunku išieškoti mokesčių nepriemokas (17 str. 15 p.).
- nustatyti mokesčio bazę netiesiogiai, pasirinkdami patvirtintus metodus (17 str. 18 p.). Šie metodai taikomi jeigu mokesčių bazės (apmokestinamo objekto) neįmanoma nustatyti mokesčio įstatymo nustatyta tvarka (MAĮ 27° str. "Mokesčio bazės netiesioginio nustatymo metodai" patvirtinti LRV nutarimu yra parengta šių metodų įdiegimo ir taikymo tvarka).

Atlikęs patikrinimą pareigūnas surašo aktą, jeigu pažeidimų neaptikta – surašoma pažyma. Patikrinimų tvarka neregamentuota koku nors oficialiu dokumentu. Patikrinimo akte paprastai nurodoma:

- tikrintojo pareigos, v.pavardė, pavedimo Nr. ir data, tikrinimo pagrindas, tikrinimo objektas, už kurį laikotarpį atliekamas tikrinimas, įmonės identifikavimo duomenys, patikrinimo pradžia ir pabaiga, patikrinimo metu nustatyti mokesčių įstatymo pažeidimai, nustatytos mokesčių nepriemokos ir t.t.

Pagal MA įstatymo 27 str.1d.nuostatas patikrinimo aktą pasirašo MA pareigūnas bei tikrintos įmonės direktorius ir vyr. buhalteris. Atsisakymas pasirašyti aktą neatleidžia MM nuo mokesčių, delspinigių ir baudų mokėjimo.

Konkrečius mokesčių įstatymo pažeidimus (MIP) apibrėžia MA įstatymo 49 str. "Piktybiniai mokesčių įstatymų pažeidimai". Kai kuriuos išvardinsiu:

- Aplaidus apskaitos tvarkymas, apskaitos dokumentų neišsaugojimas, apgaulingas apskaitos tvarkymas, apskaitos dokumentų paslėpimas ar sunaikinimas, neteisingų duomenų surašymas mokesčio deklaracijoje, mokesčio deklaracijos nepateikimas, kasos aparato naudojimo tvarkos pažeidimai, prekių be dokumentų pardavimas ir įsigijimas, darbo užmokesčio neapskaitymas, dokumentų klastojimas arba suklastotų dokumentų pateikimas MA pareigūnui, vengimas mokėti mokesčius, trukdymas mokesčio nustatymo ar surinkimo procesui, apskaitos taisyklių pažeidimas, prekių gabenimas be dokumentų.

Sankcijų taikymas. MA pareigūnui, įrašius vieną ar kelis iš minėtų MIP skiriamos ekonominės (baudos, delspinigiai) sankcijos bei administracinės nuobaudos arba jei įžvelgiama nusikalstamos veiklos požymiai, traukiama baudžiamojon atsakomybėn.

Delspinigiai yra taikomi už ne laiku sumokėtą deklaruotą mokestį (39 str. 1 d.). Delspinigių suma negali viršyti 100 proc.mokesčio sumos (39 str. 2 d.). Už MA pareigūno patikrinimo metu nustatytą nedeklaruotą mokesčio sumą skaičiuojami padidinti delspinigiai (39 str. 6 d.). Jų suma negali viršyti 150 proc. mokesčio sumos (39 str. 6 d.). Nuo baudos, nesumokėtos per 20 dienų, taip pat skaičiuojami delspinigiai (iki 100 proc. baudos sumos (39 str. 7 d.).

Delspinigių bei padidintų delspinigių dydį, mokėjimo bei skaičiavimo tvarką nustato finansų ministras. Delspinigių dydis nustatomas palūkanų normą padidinus iki 10 punktų, o padidintų delspinigių – iki 15 punktų. (str. 3 d.) Dydis nustatomas vienam ketvirčiui ir skelbiamas VŽ.

Baudos. Jei patikrinimo metu nustatoma, kad MM pateiktoje deklaracijoje ir apskaitoje nurodytos ne visos gautos pajamos (įplaukos) arba jos nedeklaruotos ir neapskaitytos, nuo nedeklaruotų pajamų (įplaukų), neatsižvelgiant į išlaidas apskaičiuojama mokesčio suma ir skiriama 100 proc. dydžio bauda (50 str. 2 d.).

Pačiuose mokesčių įstatymuose yra gana didelė taikomų sankcijų įvairovė. Todėl yra daug neatitikimų jų taikymui, numatytam mokesčių įstatymuose. (Pvz., už deklaracijos (mokesčio apyskaitos) nepateikimą (ar pavėluotą pateikimą) ekonominės sankcijos yra numatytos tik PVM įstatyme (33., 34 str.). Ir neaišku kaip suprasti MA įstatymo 50 str. 2 d. esančius žodžius "arba

pajamos ir viso nedeklaruotos“ - ar kad nepateikta pajamų deklaracija, ar kad pateiktoje mokesčio deklaracijoje nenurodytos pajamos.

Bet MA įstatymo 50 str. 3 d. atveria pareigūnams labai plačias galimybes “pasireikšti” skiriant baudas (ne mažiau kaip 20000 Lt, o etilo alkoholio, alkoholio, tabako ir naftos produktų atžvilgiu ne mažiau kaip 50000 Lt). Šios sankcijos numatytos už piktybinius mokesčių įstatymų pažeidimus, nurodytus 49 str. už apgaulingą apskaitą, kasos aparato neteisingą naudojimą, už prekes be dokumentų ir pan.

Administracinės nuobaudos. Administracinės nuobaudos gali būti taikomos už aplaidų apskaitos tvarkymą, apgaulingą apskaitos tvarkymą, už kasos aparatų naudojimo tvarkos pažeidimus, už prekes be dokumentų ir dokumentų klastojimą. Nuobauda už administracinius teisės pažeidimus skiriama norminio akto, numatančio atsakomybę už padarytą teisės pažeidimą, nustatytose ribose, tiksliai laikantis administracinės teisės pažeidimų kodekso ir kitų aktų dėl administracinės teisės pažeidimo.

Baudžiamoji atsakomybė. Mokesčių mokėtojų baudžiamosios atsakomybės klausimai MA įstatyme mažai nagrinėti: 50 str. 3 d. nurodyta, kad administracinėn arba baudžiamojon atsakomybėn traukiami ūkio subjekto darbuotojai ar savininkai, atsakingi už teisingą mokesčio apskaičiavimą ir sumokėjimą. Jeigu įmonėje yra buhalteris, jis yra atsakingas už teisingą mokesčių apskaičiavimą, o už sumokėjimą – įmonės vadovas (jis disponuoja įmonės lėšomis ir nustato mokėjimų eiliškumą). Tačiau pagal tokią MAĮ 50str. 3 d. formuluotę administracinės nuobaudos numatytos ir vadovui ir buhalterui, nepriklausomai nuo to, kas (koks įmonės darbuotojas) padarė piktybinį mokesčių įstatymų pažeidimus nurodytus 49 str. Taip pat ATPK bei BK atsakomybės subjektai daugeliu atvejų skiriasi nuo nurodytų MAĮ 50 str. 3 d., skiriasi ir pateiktos formuluotės.

Mokestiniai ginčai ir bylinėjimasis. Šiems klausimams spręsti MAĮ skirtas visas X skyrius. Trumpai būtų galima pasakyti, kad jeigu vietos MA pareigūno sprendimas dėl mokesčio mokėtojo netenkina jis gali jį per 20 dienų apskusti CMA (56 str.) CMA priima vieną iš sprendimų, nurodytų 56 str. 8 d. Jei CMA sprendimas dėl MM skundo MM netenkina, jis gali jį per 20 d. apskusti Mokestinių ginčų komisijai (56 str.). Mokestinių ginčų komisija priima vieną iš sprendimų nurodytų 56” str. 5 dalyje. Sprendimuose turi būti nurodyti jų priėmimo pagrindai (57 str.). Jeigu netenkina MGK sprendimas MM turi teisę per 20 d. apskusti CMA sprendimą teismui (58 str.) būtent CMA sprendimą, o ne MGK sprendimą. Skundas nagrinėjamas Aukštesniajame administraciniame teisme nustatyta įstatyme tvarka. Aukštesniojo administracinio teismo sprendimas ir nutartis apeliacine tvarka per 14 d. gali būti skundžiami Lietuvos apeliacinio teismo Administracinių bylų skyriui. Šie skundai nagrinėjami pagal atitinkamas taisykles ir priimti sprendimai kasacine tvarka neskundžiami.

1. Pridėtinės vertės mokestis. Pridėtinės vertės mokestį išrado prancūzas M.Lore. 1954 m. jis aprašė šio mokesčio veikimo sferą ir pasiūlė jį įvesti vietoj apyvartos mokesčio, siekiant pašalinti jam būdingą “kaskadinį efektą” (mokesčio tarifas taikomas bendrajai prekės vertei, a kumuliuotai ankstesnėse prekių judėjimo stadijose). Prancūzija buvo pirmoji šalis 1968 m. įvedusi PVM, antroji buvo Vokietija.

R Seimas 1993 12 22 d. priėmė PVM įstatymą, kuris įsigaliojo nuo 1994 05 01d. Šis įstatymas pakeitė iki tol veikusį bendrąjį akcizą. Jei bendrojo akcizo mokestis buvo imamas nuo visos gamybos prekių kainos, tai PVM imamas tik nuo tos jo dalies, kuri sukuriamą atitinkamoje įmonėje, t.y. nuo pridėtinės vertės. *PVM – tai netiesioginis vartotojo mokamas mokestis.* PVM įvedimas skatina Vyriausybę siekti didesnių pajamų į biudžetą. PVM Lietuvoje tapo svarbiausiu biudžetinių įplaukų šaltiniu, jį galima vadinti efektyviu mokesčiu, jo administravimo ir kontrolės kaštai, palyginti su kitų mokesčių, yra mažesni.

PVM subjektai (mokėtojai) yra juridiniai asmenys, juridinio asmens teisių neturinčios įmonės, užsienio valstybių ūkio subjektų padaliniai, veikiantys Lietuvos Respublikoje, ir fiziniai asmenys.

PVM objektas yra prekių gamybos, atliekamų darbų ir teikiamų paslaugų procese sukurta ir realizuota pridėtoji vertė bei importuotos prekės. (PVM įstatymo 1 str.) Prekė, kaip mokesčio

objektas, yra daiktai, numizmatinės paskirties pinigai, visų rūšių energija, nekilnojamas turtas, išskyrus žemę. Paslaugos kaip mokesčio objektas yra visų rūšių darbai, patarnavimai ir kita apmokama veikla, išskyrus atliekamą prievolę darbdaviui pagal darbo sutartį.

Mokesčio šaltinis sutampa su mokesčio objektu. Apmokestinamas vienetas yra piniginis (apmokestinamas prekių ir paslaugų vertės vienetas). Mokesčio tarifas – procentinis-proporcinis. Apmokestinimo lengvatos yra neapmokestinamoji pridėtinė vertė, importuojamos prekės. Tai netiesioginis mokeskis imamas per kainų sistemą. Mokesčio nustatymo metodas – PVM deklaracija.

PVM imamas nuo visų prekių gamybos ir paslaugų teikimo procese sukurtos pridėtinės vertės ir importuojamų prekių išskyrus:

- sveikatos priežiūros paslaugas teikiamas valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų, veterinarinio aptarnavimo paslaugas, teikiamas valstybinių veterinarijos įstaigų, vaistus, medicinos techniką ir kt. su medicina susijusias žaliavas;
- vaikų darželių ir lopšelių, senelių ir invalidų pensionatų teikiamas socialines paslaugas;
- švietimo, mokslo ir studijų institucijų įregistruotų LR nustatyta tvarka teikiamas mokslo, mokymo ir studijų paslaugas, taip pat nekomercines kultūros paslaugas, kurių sąrašą sudaro LRV.
- karstai, vainikai, laikinieji paminklai ir laidojimo paslaugos;
- privatizuojamą valstybinį turtą;
- paslaugas ir veiksmus, už kuriuos imamas konsulinis ir žyminis mokesčiai, taip pat vietines ir valstybines rinkliavas, kurie įskaitomi į valstybės ar savivaldybių biudžetus;
- prekės parduodamos neapmuitintose parduotuvėse ir t.t.

PVM neapmokestinamos šios importuojamos prekės:

- labdara, įvežamos fizinių asmenų, jeigu prekių įvežama ne daugiau, kaip LRV leista įvežti be importo mokesčių, įvežamos užsienio šalių diplomatinė ir konsulinė atstovybių ir pan.

Teisė būti PVM mokėtoju priklauso nuo to, kokią sumą sudaro įmonės pajamos už parduotas prekes ar suteiktas paslaugas. I šią sumą neįskaitoma: pats PVM, pajamos už PVM neapmokestinamas prekes ir paslaugas, pajamos už parduotą ilgalaikį turtą, kuris buvo naudotas ilgiau nei vienerius metus.

PVM mokėtoju tampama kai pajamos už parduotas prekes ar suteiktas paslaugas viršija 100000 Lt per metus, nesvarbu ar tai juridiniai ar fiziniai asmenys. Viršijus nurodytą sumą būtina įsiregistruoti PVM mokėtoju. Tik įsiregistravus PVM mokėtoju suteikiama teisė naudoti PVM sąskaitas-faktūras, kuriose parduodant prekes ar paslaugas išskiriama atskira eilutė PVM. Tik įsiregistravus PVM mokėtoju įgyjama teisė gauti sumokėto PVM už įsigytas prekes (gautas paslaugas) kompensaciją, t.y. iš apskaičiuoto pardavimo PVM sumos atskaityti pirkimo PVM sumą vadinama PVM atskaita.

Galimi 3 atvejai, kai apskaičiuojamas PVM:

1. Pardavėjui (paslaugos teikėjui) išrašius pirkėjui (paslaugos gavėjui) PVM sąskaitą faktūrą už parduodamas prekes (teikiamas paslaugas);
2. Sumokėjus į kasą pinigus, kai neišrašoma PVM sąskaita faktūra;
3. Pateikus importo krovinio deklaraciją, kai prekės importuojamos.

PVM tarifai. Lietuvoje nustatyti šiuo įstatymu tokie PVM tarifai:

1. “0” – eksportuotoms prekėms ir paslaugoms, suteiktoms už Lietuvos respublikos ribų;
2. 18 proc. tarifas visoms prekėms ir paslaugoms, kurios apmokestinamos PVM tarifu.

Tarifo dydį ūkininkams, kuriems taikomas PVM kompensacinis tarifas, nustato LRV. Tarifo dydis negali viršyti 9 proc.

“0” tarifo dydžio taikymas reiškia, kad eksportuojant prekes, sumokėtas PVM už įsigytas prekes (gautas paslaugas) kompensuojamas, nors pardavimo PVM ir nėra, t.y. kompensuojamas pirkimo PVM.

Pirkimo PVM, panaudotas neapmokestinamoms prekėms gaminti (paslaugoms teikti) nebus gražintas – jis įeis į prekės (paslaugos) savikainą, o pirkimo PVM, panaudotas “0” tarifu apmokestinamoms prekėms gaminti (paslaugoms teikti), bus gražintas. Prekės pripažįstamos

eksportuotomis, jeigu tai patvirtina muitinės deklaracija. Teisę taikyti "0" tarifą turi tikrai įmonės, pačios tiesiogiai išsiuntusios prekes į užsienį ir eksporto deklaracijoje įrašytos kaip eksportuotojos.

PVM skaičiuojamas taikant 18 proc. tarifą nuo realizuojamų prekių (teikiamų paslaugų) apmokestinamosios vertės, arba 15,25 proc. $(18/100+18)$ tarifą, skaičiuojant nuo prekių ar paslaugų vertės kartu su PVM.

Skaičiuojant 15,25 proc. tarifas taikomas:

1. jeigu prekės parduodamos (paslaugos teikiamos) už grynuosius pinigus, neišrašant PVM SF;
2. jeigu prekių kainos dydis nustatytas valstybės valdymo institucijų;
3. jeigu PVMSF už apmokestinamas prekes (paslaugas) PVM neišskirtas;
4. kitais LRV nustatytais atvejais.

Importuojamos prekės yra apmokestinamos 18 proc. tarifu, nepriklausomai nuo to ar jas įveža mokesčio mokėtojas ar nemokėtojas. Kai kurioms importuotoms prekėms taikomos išimtys.

PVM sistema veikia taip: įmonė, pirkdama prekes, moka PVM savo tiekėjams (*jis vadinamas pirkimo PVM*). Parduodama prekes, ji ima PVM iš savo klientų (*jis vadinamas pardavimo PVM*). Įmonė mokamą į biudžetą PVM apskaičiuoja iš gauto pardavimų PVM atimdama kitiems sumokėtą pirkimo PVM (tačiau ne visą pirkimo PVM pagal įstatymą galima atimti).

Taigi PVM galima suskirstyti į dvi dideles dalis pirkimo ir pardavimo PVM. **Pirkimo PVM – tai tas PVM, kurį įmonė sumoka kitiems, pirkdama prekes.** Tai visas PVMSF, kurias gavome pirkdami prekes, išskirtas PVM ir PVM už mažmeninėje prekyboje pirktas prekes galima išskirti pačiam. Tam reikia:

1. turėti juridinę galią turinčią PVMSF;
2. turėti kasos aparato čekį, kuris atitiktų nustatytus reikalavimus.

Pardavimo PVM – tai tas PVM, kurį įmonė gauna iš kitų, parduodama jiems prekes.

Pirkimo PVM galima padalinti į dvi dalis grąžinamą (atskaitomą) ir negrąžinamą (neatskaitomą).

Grąžinamas – tai pirkimo PVM dalis, grąžinama iš biudžeto arba ja sumažinamas mokamas į biudžetą pardavimo PVM.

Negrąžintinas – tai pirkimo PVM dalis, kuri nėra grąžinama iš biudžeto (ji nemažina mokamo į biudžetą pardavimo PVM). Tai bus pirkimo PVM dalis, sumokėta už prekes ir paslaugas žemiau išvardintiems tikslams:

1. PVM neapmokestinamoms prekėms gaminti ir paslaugoms teikti;
2. mokėtojo darbuotojams maitinti;
3. apmokėti darbuotojams už darbą natūra;
4. išlaikyti negamybinio pobūdžio įmonės padalinius (vaikų darželius, reabilitacijos centrus, poilsio namus, gyvenamąjį plotą), skirtiems mokėtojo darbuotojo poreikiams tenkinti;
5. dovanoms, reprezentacijai ir įvairioms progoms;
6. keleiviniams autobusams (įskaitant lengvuosius), skirtiems vežti ne daugiau kaip 10 žmonių, neskaičiuojant vairuotojo, jeigu jų eksploatavimas nesusijęs su apmokamu ir PVM apmokestinamu keleivių vežimu.

Grąžinamas PVM lygus pirkimo PVM ir negrąžinamo PVM skirtumui. Mokamas į biudžetą PVM apskaičiuojamas iš pardavimo PVM atėmus grąžinamą PVM.

Gamybinės įmonės, kur dirba riboto darbingumo asmenys (I, II ir III grupių invalidai, pataisos įstaigose dirbantys nuteistieji ir t.t.) naudojami PVM mokesčio lengvata:

- jeigu riboto darbingumo žmonės sudaro daugiau kaip 50 proc. visų dirbančiųjų PVM sumą sumažina 100 proc.,
- jeigu riboto darbingumo žmonės sudaro daugiau kaip 45, bet mažiau kaip 50 proc. PVM sumą sumažina 90 proc.,
- jeigu riboto darbingumo žmonės sudaro nuo 40 iki 45 proc., PVM sumą mažina 70 proc.

Invalidų visuomeninių organizacijų akcinės bendrovės, UAB, kurių visos akcijos priklauso invalidų visuomeninėms organizacijoms, apskaičiuotą mokėti į biudžetą PVM skirtumą mažina 100 proc.

PVM mokėjimas į biudžetą: PVM laikotarpis yra vienas kalendorinis mėnuo. Visas per tą laikotarpį apskaičiuotas pardavimo ir pirkimo PVM yra įtraukiamas į PVM deklaraciją, kurią reikia pateikti VMI iki kito mėnesio 15 dienos. PVM sumos pildant deklaraciją apvalinamos.

Jeigu praėjusių 3 mėnesių vidutinės PVM įmokos į biudžetą buvo didesnės kaip 100000 Lt tai kas 10 d. mokami avansiniai mokėjimai.

Jeigu PVM deklaracija nepateikiama laiku VMI priklausomą mokėti PVM sumą padidina 1 proc., jeigu deklaracija nepateikiama ir iki PVM sumokėjimo termino, tai VMI laikinai iki deklaracijos pateikimo iš įmonių neginčo tvarka išieško į biudžetą praėjusio mokesčio laikotarpio, per kurį buvo priskaičiuotas mokėtinas PVM, deklaracijoje priskaičiuotą sumą padidintą 10 proc.

Jeigu mokėtojas deklaracijoje sumažino pirkimo PVM sumą arba padidino grąžintiną PVM –privalo sumokėti į biudžetą papildomą mokesčio sumą ir jos dydžio baudą, nustatytu MA darbuotojo terminu.

2. Akcizų mokestis. Įvedant akcizų mokestį siekiama papildyti ne tik valstybės biudžetą lėšomis, bet ir apriboti kai kurių prekių (paslaugų) vartojimą, pvz., alkoholio, tabako gaminių. Aiškinama, kad akcizais apmokestinamos ne pirmo būtinumo prekės ar paslaugos. Tačiau Lietuvoje akcizų objektas yra ir elektros energija (o jos vartojimas šiuolaikiškoje visuomenėje yra būtinybė) arba cukrus, kuris taip pat yra pirmo būtinumo prekė. Vadinasi Lietuvoje valstybės biudžeto pajamos yra svarbesnės nei apmokestinimo principai ir mokesčių mokėtojų interesai. Akcizų mokesčio našta Lietuvos sąlygomis yra sunkesnė nei siūloma mokesčių kodekse.

Lietuvoje akcizų mokestį reglamentuoja “Lietuvos respublikos akcizų įstatymas” priimtas 1994 04 12 d., o įsigaliojo nuo 1994 05 01 d., bei vėlesni jo pakeitimai bei papildymai.

Akcizus į biudžetą moka tam tikrų prekių (akcizų objekto) gamintojai ir importuotojai – juridiniai ir fiziniai asmenys bei juridinio asmens teisių neturinčios įmonės.

Akcizų objektas yra šios prekės:

1. Nedenatūruotas etilo alkoholis ir alkoholiniai gėrimai, įskaitant alų ir vyną;
2. Rūkomasis tabakas ir tabako gaminiai;
3. Kava, šokoladas, maisto produktai su kakava;
4. Bižuterija, aukso ir sidabro gaminiai, išskyrus dirbtinę bižuteriją ir monetas;
5. Variklių benzinas, žibalas, kuras reaktyviniams varikliams, dyzelinis kuras, skystasis krosnių kuras;
6. Prabangūs lengvieji automobiliai;
7. Elektros energija;
8. Erotinio ir smurtinio pobūdžio spaudiniai;
9. Visų rūšių tepalai;
10. Cukrus;
11. Ilgųjų distancijų komunikacijos paslaugos (telefonas, telegrafas ir pan.);
12. Keleivių pervežimas avialinijomis ir kitu transportu.

PASTABA: akcizų objektai nepastovūs, jie koreguojami.

Akcizų objekto apmokestinamoji vertė Lietuvoje pagamintoms prekėms yra prekių pardavimo kaina be akcizo ir PVM, o importuojamoms prekėms – muitinė vertė, įskaitant muitą. Įstatyme akcentuojama, kad akcizai yra prekių kainos elementas ir sąskaitose faktūrose bei mokėjimo dokumentuose nenurodomi.

Akcizų tarifai vienoms prekėms nustatomi absoliučia suma (Lt) prekės kiekio ar svorio vienetai (pvz., šampanui – 0,42 lito už 1 procentą tūrinės alkoholio koncentracijos litre gėrimo, cigaretėms su filtru ir be filtro – 18 litų už 1000 cigarečių; variklių benziniui – 1050 litų už toną ir t.t.), kitoms prekėms – apmokestinamosios vertės procentais (pvz., šokoladui, kavai, bižuterijai – 10 proc). Prabangūs lengvieji automobiliai, ne senesni kaip 5 metų, kai naujo bazinio automobilio kaina didesnė už ribinę neapmokestinamąją kainą – 60 tūkst. Lt, išskyrus specialius automobilius,

apmokestinami 15 procentų nuo kainos dalies, viršijančios ribinę neapmokestinamąją kainą 60 tūkst. Lt. Kai importuojamo automobilio, akcizo ėmimo požiūriu priskirto prabangiems automobiliams, deklaruoji kaina mažesnė už naujo bazinio automobilio kainą, apskaičiuojant apmokestinamąją kainos dalį, proporcingai sumažinama maksimali neapmokestinamoji kaina. Pvz., naujo bazinio automobilio kaina 90 tūkst. Lt, deklaruoji – 50 tūkst. Lt, tai apmokestinamoji kainos dalis yra $50 - (50/90 \times 60)$ sudarys 16,67 tūkst. Lt. Akcizų mokesčio tarifai Lietuvos sąlygomis yra kintami ir priklauso nuo vartojimo kainų indekso. Verslo žmonėms būtina sekti šių tarifų pasikeitimus. Vyriausybė nustatė, kad absoliučia suma (litas) išreikšti tarifai turi būti indeksuojami suvestinių vartojimo kainų indeksu, jei šis indeksas didesnis kaip 1,05, skaičiuojant nuo paskutinio indeksavimo.

Akcizai apskaičiuojami už anksčiau išvardintas prekes:

1. Iš gatavos produkcijos sandėlio parduotas kitam juridiniam ar fiziniam asmeniui ar juridinio asmens teisių neturinčiai įmonei, *perleidžiant teisę disponuoti tomis prekėmis*;
2. Importuojamas – importo muitams apskaičiuoti nustatyta tvarka.

Akcizai skirtingai negu PVM, sąskaitose faktūrose bei mokėjimo dokumentuose nenurodomi.

Akcizų lengvatos: jais neapmokestinamos importuojamos prekės, kurios atleidžiamos nuo maito, neišpilstyti alkoholiniai gėrimai ir jų žaliava, jeigu juos importuoja valstybinės įmonės, turinčios teisę gaminti šiuos gėrimus, taip pat eksportuotos prekės. Šiuo metu galioja 14 akcizų lengvatų atvejų.

Sumokėjimo tvarka. Akcizų, išskyrus importuojamų prekių akcizus, mokestinis periodas yra kalendorinis mėnuo, kuriam pasibaigus mokėtojai iki kito mėnesio 15 dienos privalo pateikti vietos VMI akcizų apskaitą. Už savo gamybos prekes akcizai yra sumokami iki kito mėnesio 30 dienos. Jeigu mokėtojo praėjusio pusmečio vidutinė mėnesinė akcizų suma viršijo 50 tūkst. Lt, įstatyme numatyta tokia mokėjimo tvarka:

- iki kito mėnesio 30 dienos – už mėnesio pirmąjį dešimtadienį;
- iki kito mėnesio 10 dienos – už mėnesio antrąjį dešimtadienį;
- iki kito mėnesio 20 dienos – už likusią mėnesio dalį.

Už importuojamas prekes, kaip ir PVM, akcizas sumokamas muitinėje.

Už įstatymo pažeidimus taikomos tokios sankcijos:

1. Jei mokėtojo pateiktose akcizų apyskaitose akcizai yra sumažinti, išieškoma papildomai apskaičiuota akcizo suma ir jos dydžio bauda.
2. Jei mokėtojas nepateikė apyskaitos, išieškoma nuslėptų akcizų suma ir dvigubo dydžio bauda;
3. Laiku nesumokėjus akcizų imami nustatyto dydžio delspinigiai už kiekvieną uždelstą dieną, įskaitant apmokėjimo dieną. Jeigu nesilaikoma muitinėje nustatytos tvarkos muitinės procedūrų atlikimo tvarkos ir laiku nepateikiama importo muitinės deklaracija, delspinigiai pradedami skaičiuoti nuo tos dienos, kai ši deklaracija turėjo būti pateikta.

Nesumokėti akcizai, delspinigiai bei baudos iš juridinių asmenų, juridinių asmens teisių neturinčių įmonių išieškomi ne ginčo tvarka, o iš fizinių asmenų – įstatymo nustatyta tvarka už einamuosius ir praėjusius penkerius metus. Už importuotas prekes akcizus ir delspinigius išieško muitinės, o už kitas prekes akcizus, delspinigius bei baudas išieško VMI.

Akcizų įstatyme vyriausybei suteikiama daug teisių ir laisvių. Vyriausybė turėdama šias teises vadovaujasi tik fiskaliniais interesais ir netgi siekia apmokestinti naujus objektus ir be ekonominio pagrindo mėgsta didinti akcizų tarifus. Svarbiausius mokesčio elementus turėtų nustatyti Seimas, o ne visada mokestinius išteklius taupanti vyriausybė.

3. Muitai, jų tarifų formavimo principai bei normos. Muitai yra tokie mokesčiai, kuriais apmokestinamos per valstybės sieną vežamos prekės ar asmeninio vartojimo daiktai. Muitai yra netiesioginiai mokesčiai (gyventojų arba vartojimo mokesčiai) ir labiau užgula vargingesnius

gyventojų sluoksnius, nes šie, pirkdami būtinas vartojimo prekes, dėl muitų valstybei moka didesnę savo pajamų dalį.

Muitai – viena seniausių mokesčių rūšių. Šie mokesčiai mokėti Senovės Egipte. Romos imperijoje, Kinijoje. Muitai plačiai buvo taikomi viduramžiais Europoje.

Kiekvienoje šalyje svarbiausią reikšmę turi įvežamieji muitai. Jie atlieka šias funkcijas:

- fiskalinę (valstybė siekia gauti kuo daugiau biudžetinių pajamų);
- socialinę-ekonominę (valstybė per muitus siekia tenkinti socialinius bei ekonominius interesus).

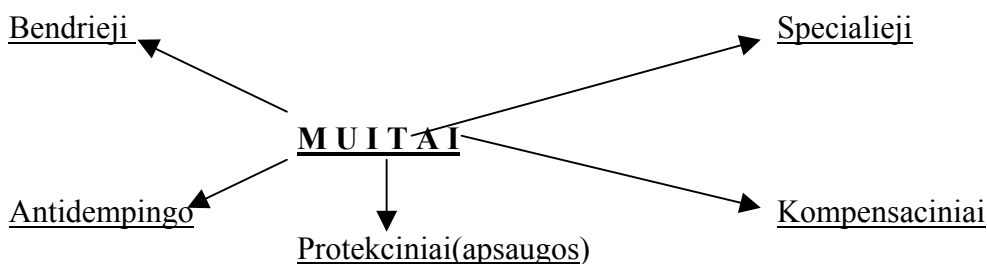
Tarptautiniuose santykiuose dar naudojamas dempingas: šalys eksportuoja savo gaminius nuostolingomis kainomis. Tokių šalių viduje tie patys gaminiai parduodami aukštesnėmis kainomis ir eksporto nuostoliai padengiami eksportuojančios šalies žmonių lėšomis. Pasaulio praktikoje dempingas taikomas, kai šaliai reikia gauti kuo daugiau užsienio valiutos, kai šalis nenori, kad kiti kraštai pradėtų gaminti jos eksportuojamas prekes, ir siekia užkariauti kitų šalių rinkas.

Lietuvoje muitų politiką reglamentuoja LR muitinės kodeksas, LR muitų tarifų įstatymas ir vėlesni jų pakeitimai ir papildymai.

Muitas yra mokestis, (piniginė prievolė valstybei) už importuojamas prekes į LR muitų teritoriją arba eksportuojamas prekes iš šios teritorijos. (*Prekė* – visoks kilnojamas turtas, galintis būti užsienio prekybos objektu.)

Muito mokesčių subjektai yra juridiniai ir fiziniai asmenys, o mokesčio objektai – per LR sieną įvežamos ar išvežamos prekės, išskyrus nuo importo muto ar eksporto muitų atleidžiamas prekes. Pvz., neapmokestinamos nedidelės vertės siuntos, vedybų atveju importuojami daiktai, užsienio ir Lietuvos valiuta bei vertybiniai popieriai ir daugelis kitų prekių.

Lietuvos Respublikos muitų teritorijoje taikomos muitų rūšys

Taikant *bendruosius* muitus, siekiama reguliuoti užsienio prekybą ir gauti pajamų į valstybės biudžetą. *Specialieji* muitai gali būti kaip atsakomoji priemonė prieš diskriminacinius kitų valstybių ar jų grupių veiksmus LR atžvilgiu. *Antidempingo* muitai taikomi importuojamoms prekėms, kurių kainos eksportuojančioje valstybėje yra didesnės nei Lietuvoje prašomos, ir patiriama materialinė žala bei kyla grėsmė Lietuvos vietinei pramonei. *Kompensaciniai* muitai uždedami importuojamoms prekėms, kurių gamybai ar eksportui buvo naudojama užsienio valstybės subsidija ir gali būti padaryta žala šalies interesams. Šis muistas neturi viršyti nustatyto subsidijų dydžio. *Protekciniai* muitai taikomi importuojamoms prekėms, kurių gamybą norima plėsti vietoje, bet dėl jų importo vietiniai gyventojai patiria juos žlugdančią užsienio įmonių konkurenciją.

Pagal muitų taikymo pobūdį išskiriamos tokios muitų grupės:

- nuolatiniai – mokami už importuojamas ar eksportuojamas prekes, jų muitų normos nepriklauso nuo metų laikotarpio;
- sezoniniai muitai – mokami už importuojamas ar eksportuojamas prekes per tam tikrą metų laikotarpį. Sezoninei muitų grupei gali būti taikomi bendrieji ir specialieji muitai.

Kiekvienos valstybės muitų politikoje svarbus yra šio mokesčio elementas – muitų tarifas. *Muitų tarifas* – tai susistemintas bendrųjų muitų importuojamoms į LR muitų teritoriją bei eksportuojamoms iš jos prekėms normų rinkinys. Lietuvos respublikos muitų tarifas sudarytas laikantis tarptautinėje praktikoje pripažintų muitų tarifų formavimo principų bei normų. Muitų

tarifus tvirtina, keičia ir panaikina Vyriausybė. Muitų tarifuose importo muitų normos nustatomos atsižvelgiant į valstybę iš kurios yra kilusios importuojamos į LR muitų teritoriją prekės. Valstybė, iš kurios yra kilusios importuojamos į LR muitų teritoriją prekės, nustatoma vadovaujantis Muitinės kodekso ir tarptautinių sutarčių nuostatomis. Lietuvos respublikoje muitų tarifai sudaromi pagal šią struktūrą:

1. prekės kodas, pagal kombinuotąją muitų tarifų ir užsienio prekybos statistikos nomenklatūrą;
2. prekės aprašas pagal kombinuotąją muitų tarifų ir užsienio prekybos statistikos nomenklatūrą;
3. prekės natūrinis matavimo vienetas;
4. autonominio importo muto norma;
5. konvencinio importo muto norma;
6. preferencinės importo muto normos;
7. eksporto muto norma.

Taikomos trijų tipų muitų tarifų normos: bazinė, preferencinė ir specialioji.

Eksporto atveju:

Bazinė – tai LR nutarimais patvirtinta muto norma, taikoma prekėms, eksportuojamoms į užsienio valstybes, su kuriomis Lietuvos respublika nėra pasirašiusi prekybos režimą nustatančių tarptautinių sutarčių;

Preferencinė – tai sumažinta, palyginti su bazine, tarifo norma, taikoma prekėms, eksportuojamoms į užsienio valstybes, su kuriomis Lietuvos respublika yra pasirašiusi didžiausio palankumo statusą, įteisinančias ir nustatytą tvarką ratifikuotas bei įsigaliojusias tarptautines sutartis.

Importo atveju:

Autonominiai importo muitai taikomi prekėms, importuojamoms iš užsienio valstybių ar jų grupių (prekės turi būti jose pagamintos), su kuriomis Lietuvos respublika nėra pasirašiusi prekybos režimą nustatančių sutarčių arba kurioms nėra suteiktas didžiausio palankumo prekyboje statusas.

Konvenciniai importo muitai yra taikomi prekėms, importuojamoms iš užsienio valstybių ar jų grupių, su kuriomis Lietuvos respublika yra pasirašiusi didžiausio palankumo prekyboje statusą įteisinančias ir nustatyta tvarka ratifikuotas bei įsigaliojusias sutartis (prekės turi būti pagamintos tose valstybėse).

Preferenciniai importo muitai taikomi importuojamoms prekėms, pagamintoms valstybėse ar jų grupėse, su kuriomis Lietuvos respublika sudariusi tarptautines laisvos prekybos sutartis.

Muitų tarifų normos nustatomos procentais nuo apmokestinamųjų prekių maitinės vertės (vertybiniai arba advalioriniai muitai) bei taikant deklaruojamoms prekėms matavimo vienetui (specifiniai muitai). Kai kurioms prekėms nustatyti mišrūs muitai.

Prekių maitinė vertė yra kaina (sandorio vertė), sumokėta ar priklausanti sumokėti už prekes, parduotas eksportui į LR muitų teritoriją. Sandorio vertė gali būti patikslinta kodekso 33 (pridedamos išlaidos) ir 34 (neįskaitomos išlaidos į maitinę vertę) straipsnių nuostatomis. Jeigu sandorio vertės nustatyti negalima, tai prekių maitinė vertė nustatoma, paeiliui taikant šiuos maitinio įvertinimo metodus:

- tapačių prekių pardavimo sandorio maksimalios vertės;
- panašių prekių pardavimo sandorio maksimalios vertės;
- dedukcinį (prekių maitinė vertė nustatoma remiantis panašių ar tapačių prekių pardavimu LR maksimalia kaina);
- sumavimo (prekių maitinė vertė nustatoma sudedant prekių gamybos, įpakavimo, gabenimo ir kitas paprastas į prekių kainą įeinančias išlaidas).

Importuojamoms į LR muitų teritoriją ar eksportuojamoms iš jos prekėms yra nustatytos tarifinės kvotos. Šių tarifinių kvotų taikymo sąlygos nustatomos LR tarptautinėse sutartyse arba Vyriausybės nutarimuose. Jeigu neviršijamos tarifinės kvotos, prekes per tam tikrą laikotarpį leidžiama importuoti į LR muitų teritoriją ar eksportuoti iš jos taikant mažesnę palyginti su nustatytąja muitų tarifų arba nulinę bendrojo muto normą.

Muitų mokėjimas. Muitai mokami Muitinės kodekso ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka. Visos surinktos muitų ir delspinigių sumos (išskyrus gražinamus muitus ir delspinigius) pervedamos į LR valstybės biudžetą. Nesumokėta muto ir delspinigių sumą muitinė išieško Muitinės kodekso nustatyta tvarka už einamuosius ir penkerius praėjusius metus.

Mokesčiai mokami muitinės įstaigai, pradėjusiai eksporto ar importo muitinės procedūrą, pagal eksporto ir importo muitinės deklaraciją. Juridiniai asmenys ir įmonės, neturinčios juridinio asmens statuso, mokesčius gali sumokėti grynais, prasidėjus importo arba eksporto muitinės procedūrai, arba mokamuoju pavedimu į muitinės sąskaitą per 20 darbo dienų nuo eksporto arba importo muitinės procedūros pradžios. Pagal rašytinį asmens prašymą muitinės viršininkas arba jo pavaduotojas mokėjimo terminą gali pratęsti dar iki 30 d. Tačiau tada skaičiuojamos palūkanos už kiekvieną pradelstą dieną. Mokesčiai apskaičiuojami LR pinigais kiekvienai prekei ar jų siuntai atskirai.

Muitų grąžinimas. Muitų grąžinimo ir atsisakymo juos išieškoti atvejus nustato Muitinės kodeksas bei atitinkamų rūšių muitus reglamentuojantys įstatymai. Prašymai grąžinti nepagrįstai sumokėtus (išieškotus) muitus pateikiami teritorinei muitinei ne vėliau kaip per dvejus metus nuo šių muitų sumokėjimo (išieškojimo) dienos. Skundai dėl muitinės sprendimų atsisakyti patenkinti prašymus dėl nepagrįstai apskaičiuotų muitų perskaičiavimo, nepagrįstai sumokėtų (išieškotų) muitų grąžinimo gali būti pateikti ne vėliau kaip po 3 mėnesių nuo prašymą pateikusių asmens informavimo apie priimtą sprendimą. Jeigu prašymą pateikęs asmuo nėra informuojamas apie priimtą sprendimą Muitinės kodekso nustatyta tvarka, skundas gali būti pateiktas ne anksčiau kaip po 2 mėnesių ir ne vėliau kaip po 5 mėnesių nuo prašymo pateikimo dienos.

Importuojant prekes mokamas ne tik maitas, bet ir akcizas bei PVM. Akcizas skaičiuojamas nuo prekės muitinės vertės ir muto sumos arba nuo deklaruojamos prekės kiekio. PVM skaičiuojamas procentais nuo prekės muitinės vertės, muto ir akcizo sumos.

Dėl prekių savininko kaltės nesumokėtą muto sumą muitinė privalo išieškoti iš juridinių asmenų ar juridinio asmens teisių neturinčių įmonių ne ginčo tvarka per vienerius metus nuo muto įforminimo dienos. Laiku nesumokėjus arba nesumokėjus muitų mokesčių, skaičiuojami delspinigiai. Delspinigių sumokėjimas neatleidžia nuo muitų mokėjimo. Delspinigių dydį nustato finansų ministras, atsižvelgdamas į vidutinę praėjusio kalendorinio ketvirčio metinę palūkanų normą, mokamų už valstybės ne ilgiau kaip vieneriems metams išleistas obligacijas, normą. Finansų ministras šią normą padidina, bet ne daugiau kaip 10 punktų.

4. Atskaitymai į kelių fondą. Siekiant sukaupti ir naudoti lėšas automobilinių kelių tinklui plėsti, modernizuoti ir funkcionavimui užtikrinti, įsteigtas LR Kelių fondas, kurio veikla reglamentuota 1995 m. Seime priimtu įstatymu. Kelių fondo turėtoja ir tvarkytoja yra Lietuvos respublikos Vyriausybė. *Mokesčio mokėtojai* yra juridinio asmens teises turinčios ir neturinčios įmonės bei juridiniai asmenys, užsiimantys nekomercine veikla, bet gaunantys pajamų iš ūkinės-komercinės veiklos. Kelių fondo šaltiniai yra:

1. Atskaitymai nuo realizavimo pajamų (įplaukų);
2. Dalis akcizo, gauto už realizuotą benzina, dyzelinius degalus ir tepalus;
3. Transporto priemonių savininkų mokestis; (šis mokestį sumoka LRV nustatyta tvarka, prieš pristatydami transporto priemonę techninei apžiūrai);
4. Mokestis už kitose šalyse įregistruotų transporto priemonių buvimą LR teritorijoje;
5. Mokestis už leidimą važiuoti keliais transporto priemonėmis, kurių matmenys su kroviniu ar be jo viršija leidžiamus arba svoris viršija leidžiamą ašies apkrovą ar transporto priemonės bendrąją masę;
6. Mokestis už leidimą atlikti įvairius darbus bet kurioje kelių komplekso dalyje;
7. Valstybės biudžeto lėšos;
8. Juridinių, fizinių asmenų bei kitų valstybių tikslinės lėšos.

Atskaitymus nuo realizavimo pajamų į Kelių fondą moka įmonės, turinčios juridinio asmens teises ir jų neturinčios bei juridiniai asmenys, užsiimantys nekomercine veikla, bet gaunantys pajamų iš ūkinės –komercinės veiklos.

Įmonės, besiverčiančios statybų veikla, atskaitymus į Kelių fondą moka nuo realizavimo pajamų (įplaukų), gautų už savo jėgomis atliktus statybos ir montavimo darbus.

Nuo šių atskaitymų mokėjimo į Kelių fondą atleidžiami (mokesčio lengvatos):

- žemės ūkio produkciją gaminantys juridiniai bei fiziniai asmenys ir paslaugas žemės ūkiui teikiančios, specializuotos įmonės, jeigu pajamos už realizuotą žemės ūkio produkciją ir paslaugas žemės ūkiui sudaro ne mažiau kaip 50 proc. visų realizavimo pajamų (įplaukų);
- kūrybinės sąjungos, jų įmonės ir organizacijos, kurios ne mažiau kaip 50 proc. pelno sunaudoja kūrybinių sąjungų poreikiams;
- įmonės, kuriose dirba ne mažiau kaip 50 proc. riboto darbingumo darbuotojų ir kurių realizavimo pajamos gaunamos už jų pačių pagamintą produkciją;
- biudžetinės įstaigos;
- ŪB ir PL, įsigijusios savo veiklai patentus;
- daugiabučių namų savininkų bendrijos;
- miškų urėdijos – nuo atskaitymų už tą realizavimo pajamų dalį, kuri pagal LR miškų įstatymą priskiriama Miškų fondui;
- valstybės ir savivaldybių sveikatos priežiūros viešosios įstaigos.

Ūkio subjektai – benzino, dyzelinių degalų ir tepalų gamintojai, mokantys akcizą į biudžetą, atskaitymus į Kelių fondą moka nuo realizavimo pajamų, sumažintų sumokėto akcizo už realizuotą benziną, dyzelinius degalus ir tepalus suma.

Mokėtojai patys apskaičiuoja ir sumoka atskaitymus nuo realizavimo pajamų (įplaukų) į Kelių fondą už kiekvieno mėnesio apyvertą iki kito mėn. 25 dienos. Laiku nesumokėjus, imami delspinigiai LR MAĮ nustatyta tvarka. Deklaracija atskaitymų į Kelių fondą pateikiama už metus. Akcizo pajamų dalį į Kelių fondą perveda Finansų ministerija. Atskaitymus nuo realizavimo pajamų (tai išsiųsta produkcija, suteiktos paslaugos, nors dar neapmokėtos) į Kelių fondą moka juridinio asmens teises turinčios įmonės (AB ir UAB), o atskaitymus nuo realizavimo įplaukų (jau gautų į sąskaitą pinigų) moka juridinio asmens teisių neturinčios įmonės (IĮ, TŪB, KŪB).

Pavyzdys: AB “YYY” per š.m. vasario mėn. gavo 80000 Lt bendrų pajamų, kurias sudarė: a) 60000 Lt - išsiųstos prekės ir suteiktos paslaugos, apmokėta 50000 Lt; b) gauta 4000 Lt dividendų iš kitos bendrovės; c) 5000 Lt gauta bauda už pavėluotą atsiskaitymą; d) 11000 Lt gauta už patalpų nuomą. AB “YYY” kelių mokestis už vasario mėn. sudarys $60000 \text{ Lt} \times 0,5$ ir bus 300 Lt.

Individuali įmonė išsiuntė produkcijos per vasario mėn. už 50000 Lt, gavo pinigų už išsiųstą produkciją 20000 Lt. Be to šį mėnesį gautas teigiamas finansinis rezultatas (valiutos perkainojimo įplaukos) 1050 Lt. Individualios įmonės kelių mokestis sudarys $20000 \times 0,5$ ir bus 100 Lt.

Atskaitymų nuo realizavimo pajamų (įplaukų) apskaičiavimo, mokėjimo ir kontrolės tvarką bei tarifus nustato LRV, neviršijant šiuo įstatymu nustatytų dydžių.

Minėtos įmonės į kelių fondą atskaito (mokesčio tarifas):

- pramonės, statybos, remonto, autotransporto įmonės 0,5 proc. nuo realizavimo pajamų;
- valstybinės, kooperatinės ir privačios prekybos, tiekimo įmonės 0,3 proc. nuo realizavimo pajamų (įplaukų);
- valstybinės dujų įmonės 0,1 proc. nuo realizavimo pajamų;
- bankai – 1 proc. nuo realizavimo pajamų.

Kelių fondo pajamos negali būti perduodamos į valstybės biudžetą arba panaudotos kitoms valstybės reikmėms finansuoti. Nepanaudotos pagal metinę sąmatą Kelių fondo lėšos yra šaltinis kitų metų sąmatoje numatytoms priemonėms finansuoti. Kelių fondo lėšos naudojamos automobilių keliams tiesti, modernizuoti, taisyti, prižiūrėti ir saugaus eismo priemonėms įgyvendinti. Šias lėšas naudoja LRV įgaliota institucija pagal Vyriausybės patvirtintą metinę sąmatą. Metinėse sąmatose turi būti numatyta 20 proc. lėšų vietiniams keliams, miškų, nacionalinių parkų keliams bei gatvėms tiesti, taisyti ir prižiūrėti.

5. Nekilnojamo turto mokestis. Šis įstatymas priimtas 1994 07 20 d. ir įsigaliojo 1995 01 01 d. Šis įstatymas reglamentuoja juridinių asmenų ir juridinio asmens teisių neturinčioms įmonėms ir

organizacijoms, nuosavybės teise priklausančio nekilnojamo turto, kuriam nustatyta teisinė registracija, apmokestinimą.

Šio *mokesčio objektas* yra LR teritorijoje juridiniams asmenims ir juridinio asmens teisių neturinčioms įmonėms ir organizacijoms nuosavybės teise priklausančias nekilnojamas turtas, kuriam privaloma teisinė registracija, išskyrus žemę.

Mokesčio mokėtojai yra juridiniai asmenys ir juridinio asmens teisių neturinčios įmonės ir organizacijos, įregistruotos LR įstatymų nustatyta tvarka.

Mokesčio objektas yra nekilnojamas turtas, kuriam nustatyta teisinė registracija, išskyrus žemę.

Metinis mokesčio tarifas 1 proc. nuo nekilnojamo turto mokestinės vertės. Nekilnojamąjį turtą, kuriam privaloma valstybinė teisinė registracija, įvertina LRV įgaliotos institucijos. Nekilnojamas turtas įvertinamas mokestine verte pagal LRV nustatytą metodiką. Įvertinimas galioja penkerius metus, jeigu kainų vartojimo indeksas neviršija 1,25 per kalendorinius metus.

Mokesčio lengvatos. Mokesčiu neapmokestinama:

- nekilnojamas turtas, naudojamas gamtos bei priešgaisrinei apsaugai, neatlygintinai perduotas labdaros, kultūros, švietimo, sveikatos ir panašioms įmonėms bei organizacijoms;
- religinių bendruomenių patalpos, pastatai, naudojami kapinių ir laidojimo paslaugoms, namų savininkų bendrijų turtas, naudojamas pajamoms gauti;
- valstybinės įmonės, labdaros organizacijos ir fondai, invalidų draugijos ir jų įmonės, žemės ūkio įmonės, sveikatos apsaugos, švietimo, mokslo ir švietimo bei pan. organizacijos ir įmonės, sodininkų bendrijos, aptarnaujančios tik savo narius, užsienio valstybių diplomatinės ir konsulinės atstovybės;
- mokėjimo terminas – mokesti, mokamas po ¼ metinės sumos pasibaigus ketvirčiui, per 25 dienas. Mokestis priskiriamas sąnaudoms, mažinančioms apmokestinamąjį pelną. Už metus atsiskaitoma iki kovo 1 dienos.

Mokėtojai moka už jiems nuosavybės teise priklausančią nekilnojamą turtą, kiekvienais metais apskaičiuoja pagal nekilnojamo turto tų metų sausio 1d. mokestinę vertę ir apskaičiavimą iki kovo mėn. 1 dienos pateikia vietos mokesčių administratoriui. Mokesčio apskaičiavimo teisingumą kontroliuoja vietos mokesčio administratorius.

Mokestis už naujai įgytą ar pastatytą nekilnojamąjį turtą skaičiuojamas po 1/12 metinės sumos už kiekvieną mėnesį, pradedant kitu mėnesiu po šio turto teisinio įregistravimo. Mokesčio apskaičiavimas vietos mokesčio administratoriui pateikiamas praėjus vienam mėnesiui po turto teisinio įregistravimo. Už naujai įsigytą turtą mokestis paskirstomas proporcingai likusiems mokėjimo terminams. Už mokesčio įstatymo pažeidimus taikoma atsakomybė numatyta LR MA įstatyme.

6. Žemės mokestis. Žemės mokesčio įstatymas priimtas 1992 06 25 d.

Mokesčio mokėtojai yra privačios žemės savininkai.

Mokesčio objektas yra privati žemė.

Mokesčio tarifas yra 1,5 proc. žemės kainos (miško žemės kainos be medynų vertės). Savivaldybių tarybos savo biudžeto sąskaita turi teisę sumažinti žemės mokestį arba visai nuo jo atleisti.

Mokesčio lengvatos. Žemės mokesčiu neapmokestinama:

- bendrojo naudojimo keliai,
- žemės sklypai,
- nuosavybės teise priklausančios užsienio valstybių diplomatinės ir konsulinės įstaigos,
- miško žemė;
- Nuo žemės mokesčio atleidžiami I ir II grupės invalidai, senatvės pensininkai ir nepilnamečiai vaikai, kai minėtų savininkų šeimose apmokestinamojo laikotarpio pradžioje nėra darbingų asmenų ir jiems priklausančio žemės sklypo dydis neviršija savivaldybių tarybų nustatytų apmokestinamųjų sklypų dydžių. Teikiant lengvatą prie

darbingų šeimos narių nepriskiriami mokymo įstaigų dieninių skyrių moksleiviai bei studentai.

Mokesčio lengvatas už apsauginį miškų gamtosauginės paskirties bei gamtos paminklų žemę, nustato Lietuvos respublikos vyriausybė.

Žemės mokestis apskaičiuojamas LRV nustatyta tvarka, kurioje nurodyta, kad žemės mokestį savininkams apskaičiuoja valstybinės mokesčių inspekcijos. Žemės mokestis skaičiuojamas nuo žemės ploto pagal Valstybinio žemės kadastro duomenis, kuriuos atitinkamos ŽŪM tarnybos pateikia valstybinėms mokesčių inspekcijoms.

Žemės mokesčio apskaičiavimo ir sumokėjimo terminą nustato vietos savivaldos vykdomosios institucijos. Laiku neapmokestinami mokėtojai apmokestinami, mokestis išieškomas, gražinamas bei patikslinamas pagal LR MA įstatymo nustatytą tvarką. Mokesčio laiku nesumokėjus imami delspinigiai.

7. Žemės nuomos mokestis. Šis mokestis imamas, pagal LR žemės nuomos įstatymą priimtą 1993 12 23 d. Žemės nuomos sutartimi nuomotojas įsipareigoja leisti nuomininkui laikinai naudotis žeme, o nuomininkas – naudoti šią žemę sutartyje numatytais bei įstatymo nustatytais sąlygomis ir mokėti žemės nuomos mokestį.

Mokesčio mokėtojai yra juridiniai asmenys.

Mokesčio objektas yra nuomojamos valstybinės žemės ar privačios žemės sklypas, vandens telkiniai.

Mokesčio tarifas – 6 proc. valstybinės žemės ir valstybinio vandens telkinio kainos. Atlyginimo už privačios žemės nuomą dydis nustatomas nuomotojo ir nuomininko susitarimu. Savivaldybių tarybos turi teisę savo biudžeto sąskaita sumažinti žemės nuomos mokestį arba visai nuo jo atleisti.

Mokesčio lengvatos. Neapmokestinama valstybinės žemės nuoma:

- biudžetinių įstaigų, mokslo ir mokymo reikalams bei sporto aikštynams, bazėms ir pan. naudojama žemė (yra 25 atvejai);
- I ir II grupių invalidams, senatvės pensininkams ir nepilnamečiams vaikams, jei jų šeimose nėra darbingų asmenų, išnuomota žemė tam tikromis sąlygomis;
- laisvų ekonominių zonų valdymo bendrovės moka 50 proc. mažesnę nuomos mokestį;
- už žemės sklypus, kuriuose leista steigti ūkininko ūkį (susigražinusiems žemę), sklypus prie daugiabučių gyvenamųjų namų ir kitais atvejais iki sutarties teisiško įregistravimo taikomas lengvatinis 15 proc. tarifas.

Žemės nuomotojas yra žemės savininkas ar bendras savininkas, apskrities valdytojas, vietos savivaldos institucija, kita valstybinės žemės valdytojo funkcijas atliekanti institucija ir (kai žemė subnuomojama) valstybinės žemės nuomotojas.

Žemės nuomininku gali būti LR pilietis arba užsienietis, turintis leidimą nuolat gyventi Lietuvoje, nustatyta tvarka įregistruota LR įmonė, įstaiga, organizacija, bendra su užsienio kapitalu įmonė, turinti leidimą užsienio investicijai Lietuvoje. Žemės nuomos terminas nustatomas nuomotojo ir nuomininko susitarimu, bet ne daugiau kaip 99 metams.

Žemės nuomos mokestis yra įskaitomas į įmonės išlaidas.

8. Mokesčiai už valstybinius gamtos turtus. Mokesčiai už valstybinius gamtos turtus – tai valstybės pajamos iš jos nuosavybės. Šie mokesčiai imami pagal LR mokesčių už valstybinius gamtos išteklius įstatymą, priimtą 1991 03 21 d. Šis įstatymas įsigaliojo nuo 1991 07 01 d.

Mokesčio objektas yra valstybiniai gamtos ištekliai, o *mokėtojai* – juridiniai ir fiziniai asmenys, įstatymų numatyta tvarka išgaunantys LR valstybinius gamtos išteklius.

Mokesčių tarifų dydį reguliuoja LR Vyriausybė. Mokesčių tarifas priklauso nuo paimtų gamtos išteklių kiekio ir kokybės. Mokesčių tarifai yra nustatomi kiekvienam išteklių pavadinimui nuo fizinio matavimo vieneto. Mokesčio suma susideda iš dviejų dalių: mokesčio už valstybinių gamtos išteklių turimus ir mokesčio už valstybinių gamtos išteklių, kaip nacionalinio turto, naudojimą.

Mokesčio lengvatos: žemės naudotojai, ūkiniam reikalams (ne pardavimui) naudojantys statybinių medžiagų žaliavas ir vandenį, esančius jiems suteiktame sklype, mokesčių nemoka.

Mokesčiai už valstybinius gamtos išteklius įskaitomi į sąnaudas, mažinančias apmokestinamąjį pelną.

Mokesčiai yra mokami avansu kas ketvirtį lygiomis dalimis nuo metinės mokesčių sumos, kuri apskaičiuota pagal numatomų sunaudoti išteklių kiekį. Avansinė suma pervadama į biudžetą iki kito ketvirčio pirmo mėnesio 15 dienos. Metų pabaigoje skaičiuojama faktiška mokesčių suma. Mokesčių apskaičiavimas iki vasario 1 d. pateikiamas VMI. Metiniai mokesčiai koreguojami pagal faktišką išgautų išteklių kiekį ir sumokami per 5 dienas nuo ataskaitos pateikimo dienos (vasario 20 d.).

Už nuslėptą išteklių kiekį mokamas mokestis ir taikomos sankcijos MA įstatymo numatyta tvarka.

9. Naftos ir dujų išteklių mokestis. LR naftos ir dujų išteklių mokesčio įstatymas priimtas 1992 10 07 d.

Mokesčio objektas yra respublikos teritorijoje ir jos ekonominėje zonoje Baltijos jūroje išgaunama nafta ir dujos.

Mokesčio mokėtojai yra fiziniai ir juridiniai asmenys, nustatyta tvarka išgaunantys naftą ir dujas respublikoje ir jos ekonominėje zonoje Baltijos jūroje.

Bazinis mokesčio tarifas yra 20 proc. išgautos naftos ir dujų pardavimo kainos, bet ne mažiau kaip Vyriausybės nustatyta kontrolinė kaina. Už naftą ir dujas, išgaunamas valstybės lėšomis rastuose ir išžvalgytuose telkiniuose, bazinis mokesčio tarifas padidinamas 9 punktais.

Mokesčio mokėjimas. Mokestis mokamas į valstybės biudžetą avansu lygiomis metinės mokesčio sumos, apskaičiuotos pagal numatomą išgauti naftos ir dujų kiekį, dalimis kas ketvirtį iki kito ketvirčio pirmo mėnesio 15 dienos. Metams pasibaigus, mokesčio suma perskaičiuojama pagal faktiškai išgautos naftos ir dujų kiekį ir iki vasario 1 d. apskaičiavimas pateikiamas VMI. Papildomos mokesčio sumos sumokamos iki vasario 15 d.

Už nuslėptą naftos ir dujų kiekį taikomos sankcijos MA įstatyme numatyta tvarka.

Mokesčio lengvatos netaikomos.

10. Mokestis už aplinkos teršimą. Šiais mokesčiais norima mažinti teršimą bei neigiamą poveikį aplikai. Šiuos mokesčius reglamentuoja LR mokesčių už aplinkos teršimą įstatymas. Priimtas 1991 04 02d.

Mokesčio mokėtojai – juridiniai ir fiziniai asmenys, kurie teršia aplinką ir kuriems nustatyti normatyvai.

Mokesčio objektas yra išmetami į aplinką fiziniai, cheminiai ir biologiniai teršalai, neigiamai veikiantys žmogų ir aplinką. Mokesčiai nustatomi atsižvelgiant į teršalų kiekį, kenksmingumą, normatyvą bei jo įgyvendinimo laiką. Šiuos mokesčius moka juridiniai ir fiziniai asmenys, kurie į aplinką išmeta teršiančias medžiagas ir kuriems nustatyti teršiančių medžiagų, išmetamų į aplinką, normatyvai.

Mokesčio tarifas. Mokesčių normatyvai nustatyti vienai teršalų tonai. Vandens ir atmosferos teršalams mokesčio tarifas pagal atitikimą normatyvams skirstomas į:

- pagrindinį – pagal jį skaičiuojami mokesčiai neviršija normatyvo;
- padidintą – pagal kurį skaičiuojami mokesčiai viršija normatyvą;
- lengvatinį, t.y. išmetus mažesnę negu didžiausias leistinas teršiamųjų medžiagų kiekis, išmetamas į aplinką iš atskiro teršimo šaltinio per laiko vienetą, kuris, įvertinus kitų teršimo šaltinių poveikį ir įmonių plėtojimo perspektyvą, neviršija nustatytų aplinkos kokybės normų. Pagrindiniai mokesčio tarifai nustatyti atskirai už vandens ir atmosferos teršimą pagal teršalų pavadinimus. Mokesčių tarifai yra indeksuojami kartą per tris mėnesius, jeigu vartojimo kainų indeksas tą laikotarpį už kurį tarifai nebuvo apskaičiuoti, yra didesnis kaip 1,2. Indeksuotus mokesčio tarifus apskaičiuoja LR aplinkos apsaugos ministerija.

Mokesčiams už aplinkos teršimą iš stacionariųjų šaltinių apskaičiuoti taikomi Mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo 1 priedėlyje nustatyti teršalų ir teršalų grupių tarifai. Mokesčiams už

aplinkos teršimą iš mobiliųjų taršos šaltinių taikomi LRV nustatyti kuro įkainiai (1 tonai sunaudotų degalų, o lėktuvams – pakilimo ir nusileidimo ciklui) ir šiems įkainiams taikomi tarifai.

Baudoms už normatyvą viršijantį ir (ar) už nuslėptą teršalų kiekį apskaičiuoti taikomi įstatymu nustatyti teršalams ir teršalų grupėms koeficientai. Čia skaičiavimo formulės yra sudėtingos, apskaičiuoja mokesčio administratoriaus pareigūnai.

Mokesčio mokėjimo periodiškumas. Mokestis už aplinkos teršimą, išskyrus 2000 m., MM, kuriems yra privalomas gamtos išteklių naudojimo leidimas, apskaičiuoja ir moka kas ketvirtį, jei planuojama metinė mokesčio už aplinkos teršimą suma sudaro ne daugiau kaip 10 tūkst. Lt. Kiti mokesčių už aplinkos teršimą mokėtojai mokestį moka kas pusę metų.

Mokesčio mokėtojai, kuriems teršalams į aplinką išmesti privalomas gamtos išteklių naudojimo leidimas, kasmet iki kovo 1 d. raštu praneša Aplinkos ministerijos atitinkamo regiono aplinkos apsaugos departamentui ir Valstybinei teritorinei mokesčių inspekcijai apie mokesčio mokėjimo periodą. Jeigu MM iki nustatyto termino nepranešė apie mokėjimo periodą, laikoma, kad mokestis bus mokamas kas ketvirtį.

Mokesčių mokėtojų identifikavimas (sąrašo sudarymas) Aplinkos ministerijos atitinkamo regiono aplinkos apsaugos departamentas iki kovo 1 d. turi surinkti ir atnaujinti informaciją apie mokesčio už aplinkos teršimą mokėtojus:

- iš įmonių registro tvarkytojų (Statistikos departamento ir savivaldybių) – apie visas atitinkamo regiono teritorijoje įregistruotas įmones;
- iš LR kelių policijos apie įmonėse įregistruotų autotransporto priemonių skaičių, iš savivaldybių apie traktorių skaičių, iš valstyb. geležinkelio inspekcijos apie traukinių, įregistruotų atitinkamo regiono teritorijoje, skaičių, iš valstyb. vidaus vandenų laivybos inspekcijos apie laivų skaičių, iš Civilinės aviacijos inspekcijos apie lėktuvų atitinkamo regiono teritorijoje skaičių.

Vadovaudamiesi gauta informacija ir turimais duomenimis apie asmenims išduotus ar privalomus išduoti gamtos išteklių naudojimo leidimus bei pateikta informacija apie mokesčio mokėjimo periodą, Aplinkos ministerija sudaro mokesčių mokėtojų sąrašą, kuriame nurodo: mokesčio mokėjimo periodą, (kas ketvirtį ar pusę metų), už kokią taršą privaloma mokėti (mobilius ar stacionarius taršos šaltinius), ūkinei komercinei veiklai vykdyti naudojamų mobiliųjų taršos šaltinių skaičių ir iki kovo 31 d. raštu pateikia Valstybinei mokesčių inspekcijai.

Mokesčio lengvatos. Juridiniai ir fiziniai asmenys, savo priemonėmis įgyvendinantys gamtos saugos priemones, mažinančias teršimą daugiau kaip 25 proc., atleidžiami nuo mokesčių pagal pagrindinį tarifą, padarytoms išlaidoms padengti bet ne ilgiau kaip 3 metus.

11. Žyminis mokestis. Mokestis imamas nuo 1995 m. Įstatymas Seime priimtas 1994 metais.

Mokesčio mokėtojai yra juridiniai ir fiziniai asmenys.

Mokesčio objektas yra valstybės institucijų atliekami veiksmai ir išduodami juridinę galią turintys dokumentai. Žyminis mokestis imamas už licencijas (leidimus) verstis licencijuojama veikla išdavimą, įmonių įregistravimo bei perregistravimo atitinkamų dokumentų išdavimą, leidimą importuoti alkoholio produktus ir jais prekiauti išdavimą, už tranzitu vežamų prekių atitinkamų dokumentų išdavimą, už prekybą naftos produktais vietos atestatų išdavimą, valstybinės higienos inspekcijos, muitinės, kelių policijos atliekamų veiksmus ir atitinkamų dokumentų išdavimą, už savivaldybių atliekamų notarinius veiksmus, už civilinės būklės aktų registravimą ir dokumentų išdavimą ir kitais atvejais. Pvz., už prašymus imigruoti į LR šeimų susijungimo atveju mokama 250 Lt, kitais atvejais – 500 Lt, už II įregistravimą – 200 Lt, UAB, AB įregistravimą – 500 Lt, už TŪB, kredito unijos įregistravimą – 400 Lt, už licenciją importuoti naftos produktus – 500 tūkst. litų.

Mokesčio tarifas. Tarifai yra įvairūs, juos nustato LR vyriausybė.

Mokesčio lengvatos. Mokesčio nemoka:

- išvardinti įstatyme ieškovai, pareiškėjai, šalys bylose, kurias nagrinėja teismai;
- už civilinės būklės aktų registravimą, pakeitimą bei papildymą;
- už išduodamus dokumentus dėl pilietybės, išvykimo į užsienį ar atvykimo į

Lietuvos respubliką.

Mokestis mokamas prieš atliekant veiksmus ar išduodant dokumentus.

Žyminis mokestis įskaitomas į tą biudžetą iš kurio išlaikoma įstaiga, išduodanti dokumentus, už kuriuos imamas mokestis.

12. Konsulinis mokestis. Šį mokestį reglamentuoja 1994 m. Seime priimtas įstatymas.

Mokesčio mokėtojai yra Lietuvos ar užsienio juridiniai ir fiziniai asmenys. Lietuvos piliečiai ir asmenys be pilietybės.

Mokesčio objektas yra konsulinės paslaugos, notariniai veiksmai, išduodami juridinę galią turintys dokumentai (pasai, vizos, pilietybės dokumentai ir kita)

Mokestis neimamas už:

- LR diplomatinį pasų išdavimą užsieniečiams, vykstantiems į oficialius susitikimus, lankyti sergančius šeimos narius ar jų kapus bei į jų laidotuves, vizų išdavimą vaikams iki 16 m., norinčių imigruoti asmenų iki 18 m. per teisėtus atstovus įforminimą, konsulines paslaugas aptarnaujant LR žvejų ir prekybos laivus, lėktuvus ir pan.

Mokestis mokamas prieš atliekant konsulines paslaugas ar notarinius veiksmus.

13. Paveldimo ar dovanojamo turto mokestis. Šis mokesčio įstatymas įsigaliojo nuo 1998 01 01 d.

Mokesčio mokėtojai – LR ir kitų valstybių fiziniai asmenys, LR paveldėję ar pagal dovanojimo sutartį įgiję turtą.

Mokesčio objektas yra paveldėjimas ar dovanojimo būdu įgytas kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas, kuria nustatyta teisinė registracija arba numatyta dovanojimo sutarties sudarymo notarinė forma.

Mokesčio tarifas sudarytas pagal sudėtingą progresiją

a) Paveldint turtą nuo apmokestinamosios vertės (AV), kai

* AV iki 0,5 mln. Lt – 5 procentai;

* AV viršija 0,5 mln. Lt – 10 proc.

b) Dovanojant turtą – nuo 10 proc. nuo AV.

Mokesčio lengvatos. Neapmokestinama:

- vaikų (įvaikių), tėvų (įtėvių) pagal dovanojimo sutartį įgytas turtas;
- vaikų (įvaikių), tėvų (įtėvių), globėjų, globotinių, senelių, vaikaičių, brolių, seserų paveldėtas turtas;
- sutuoktinio sutuoktiniui dovanotas ar vienam sutuoktiniui mirus kito sutuoktinio paveldėtas turtas;
- savivaldybės taryba gali atidėti mokestį ne ilgiau kaip 1 metams.

Mokestis mokamas prieš paveldėjimo teisės dokumento išdavimą ar dovanojimo sandorio patvirtinimą arba prieš teisinę turto registraciją.

Paveldimo ar dovanojamo turto įstatyme kilnojamam turtui priskiriama: akcijos, obligacijos, vekseliai ir kiti vertybiniai popieriai, meno kuriniai, brangieji metalai, brangakmeniai, pinigai. Pagal Civilinį kodeksą, kai kilnojamo turto vertė viršija 30000 Lt dovanojimo sutartys turi būti rašytinės ir patvirtintos notariškai. Dovanojimo būdu gautos pajamos pinigais ar natūra (turtu), viršijančios 10000 Lt per metus yra apmokestinamos pagal FAPM laikinąjį įstatymą 20 proc. tarifą. Šiuo mokesčiu, neatsižvelgiant į dovanojimo būdu gaunamų pajamų (pinigais ar turtu) dydį, neapmokestinamos iš sutuoktinių, vaikų ir tėvų dovanojimo būdu gautos pajamos.

Turto apmokestinamoji vertė apskaičiuojama pagal Vyriausybės nustatytą tvarką. Vyriausybės 1997 09 15 d. nutarimu Nr. 1008 paveldimo ar dovanojamo kilnojamo (nekilnojamo) turto apmokestinamoji vertė yra 70 proc. turto rinkos vertės. Šios ir privalomo registruoti brangaus turto vidutinės rinkos kainos kas ketvirtį skelbiamos „Valstybės žiniuose“.

14. Prekyviečių mokestis. Prekyviečių mokestį reglamentuoja 1993 11 23 d. priimtas Seime įstatymas ir vėlesni jo pakeitimai. Prekyvietė yra specialiai įrengta vieta, kurioje reguliariai arba tam tikromis savaitės dienomis už nustatytą mokestį prekiauja gamintojai ir kiti asmenys.

Mokesčio mokėtojai yra įmonės, eksploatuojančios prekyvietes.

Mokesčio objektas yra prekyvietės plotas (kv.m.), įrengtos prekybos vietos, kioskų ir automobilių stovėjimo vietos, skirtos prekiauti ne žemės ūkio produkcija ir ne maisto prekėmis.

Mokesčio tarifas- įvairūs mokesčio tarifai, įstatymo nurodomi atskiriems miestams ir miesto tipo gyvenvietėms už 1 kv. m. prekyvietės ploto ir už prekystalio vietą ar įrengto kiosko ir automobilio stovėjimo vietą mėnesiui.

Mokesčio lengvatos. Savivaldybės, atsižvelgdamos į prekyviečių darbo laiką, prekių struktūrą, prekybos intensyvumą, bei kitus veiksnius, gali mokesčio tarifą didinti ar mažinti iki 70 procentų.

Mokesčio mokėtojas mėnesinę mokesčio apyskaitą, pateikia mokesčių inspekcijai iki kito mėnesio 10 d. Ir sumoka jį ne vėliau kaip per 20 dienų mėnesiui pasibaigus.

Juridiniai ir fiziniai asmenys, prekiaujantys turgavietėse, moka prekyviečių rinkliavą įmonėms, eksploatuojančioms prekyvietes. Pastarosios savivaldybių nustatyta tvarka iš surinktų rinkliavų moka prekyviečių mokestį. Prekyviečių mokesčio apskaičiavimą bei mokėjimą kontroliuoja teritorinės mokesčių inspekcijos.

Mokestis priskiriamas įmonės sąnaudoms.

15. Fizinį asmenų pajamų mokestis. (FAPM) Šis mokestis mokamas pagal LR fizinių asmenų pajamų mokesčio (FAPM) laikinąjį įstatymą, priimtą 1990 10 05 d. ir vėlesnius jo pakeitimus.

Fizinių asmenų pajamų mokestį moka:

1. Fiziniai asmenys, gaunantys su darbo santykiais susijusias pajamas (šalies ir užsienio valstybių piliečiai ir asmenys be pilietybės);

2. Asmenys, gaunantys su darbo santykiais nesusijusias pajamas iš įmonių, įstaigų ir organizacijų, įsteigtų Lietuvos teritorijoje bei užsienyje, taip pat gaunantys pajamas iš šalies ir užsienio gyventojų bei iš komercinės-ūkinės veiklos Lietuvoje ir užsienio valstybėse. Šie asmenys gali būti šalies ir užsienio piliečiai ar asmenys be pilietybės.

3. Juridinio asmens teisių neturinčios įmonės.

4. Užsienio valstybių įmonės, kurių veiklą reglamentuoja užsienio valstybių įstatymai ir kurių buveinė yra užsienio valstybėje. Pajamų mokestis neišskaitomas:

- pensininkams iš pensijų;
- iš biudžeto finansuojamų mokymo įstaigų studentams bei moksleiviams iš stipendijų, pašalpų ir kitų išmokų;
- religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų dvasininkams, religinių apeigų patarnautojams ir aptarnaujančiam personalui iš tikinčiųjų surinktų lėšų;
- profesinių sąjungų, draugijų ir kitų visuomeninių organizacijų, politinių partijų nariams iš pašalpų, kurios išmokėtos iš nario mokesčio lėšų

Mokesčio objektas yra pajamos susijusios su darbo santykiais, autoriams ir jų įpėdinams išmokamas autorinis atlyginimas, juridinio asmens teisių neturinčių individualių įmonių ir ūkinių bendrijų gaunamos įplaukos ir gyventojų gautos pajamos iš komercinės-ūkinės veiklos.

Mokesčio tarifas. Pagrindinėje darbovietėje gaunamos pajamos apmokestinamos 33 proc. tarifu. Nepagrindinėje darbovietėje gaunamos pajamos yra apmokestinamos taikant progresinį tarifą:

Per mėnesį gautai pajamų daliai iki 0,5 PNM taikomas 10 proc. tarifas;

Pajamų daliai, didesnei kaip 0,5 PNM, bet ne didesnei kaip 1 PNM taikomas 20 proc. tarifas;

Pajamų daliai, didesnei kaip 1 PNM, taikomas 35 proc. tarifas.

Juridinio asmens teisių neturinčioms įmonėms ir ūkinėms bendrijoms nustatytas 15 proc. tarifas.

Autoriniai darbai apmokestinami taikant 13 proc. tarifą.

Gyventojams, turintiems pajamų iš komercinės – ūkinės veiklos nustatytas 10 proc. tarifas už turto pardavimą, už parduodamas miško gėrybes 5 proc. tarifas, už kitą veiklą 20 proc. tarifas.

Mokesčio mokėjimas. Pajamų mokestį pagrindinėje ir nepagrindinėje darbovietėje, nuo autorinio atlyginimo išskaito pajamas apskaičiavusios ir išmokėjusios įmonės. Išskaitytas pajamų mokestis turi būti pervestas į biudžetą gaunant iš banko įstaigų pinigus darbo apmokėjimui.

Mokesčio mokėtojai, mokantys už darbą iš savo einamųjų įplaukų, išskaitytoms mokesčio sumoms mokėti banko įstaigoms mokamąjį pavedimą pateikia ne vėliau kaip kitą dieną po atlyginimo išmokėjimo.

Juridinio asmens teisių neturinčios įmonės ir ūkinės bendrijos pajamų avansinį mokestį moka kiekvieno mokestinio laikotarpio mėnesiui pasibaigus iki kito mėnesio 15 dienos, o už metus pajamų mokestis sumokamas kitą darbo dieną po metinės pajamų deklaracijos pateikimo termino pasibaigimo.

Kai pajamas iš komercinės-ūkinės veiklos fiziniams asmenims išmoka ir mokestį apskaičiuoja bei išlaiko įmonės, įstaigos ir organizacijos, mokestis turi būti sumokėtas per 10 dienų pasibaigus mėnesiui, kurį ta suma išmokėta.

Kai pajamas iš komercinės-ūkinės veiklos fiziniai asmenys gauna iš kitų fizinių asmenų, gavęs pajamas asmuo privalo jas deklaruoti nuolatinės gyvenamosios vietos valstybinei mokesčių inspekcijai

FAPM įstatyme apmokestinimo tvarka reglamentuojama taip:

1. Pajamų, susijusių su darbo santykiais, apmokestinimo tvarka.
2. Autoriams ir jų įpėdinams išmokamo autorinio atlyginimo už mokslo, literatūros, meno bei kitus autorinius darbus, apmokestinimo tvarka.
3. Juridinių asmens teisių neturinčių individualių įmonių ir ūkinių bendrijų, apmokestinimo tvarka.
4. Gyventojų pajamų iš komercinės veiklos, taip pat kitų pajamų, apmokestinimo tvarka.

1. Pajamų susijusių su darbo santykiais, apmokestinimo tvarka. Pajamos, susijusios su darbo santykiais, skirtingai apmokestinamos pagrindinėje ir nepagrindinėje darbovietėje. Pagrindinė darbovietė mokesčiams išskaityti, laikoma ta, kurią pasirenka darbuotojas ir nurodo darbo sutartyje arba pareiškime. Iš pajamų gautų pagrindinėje darbovietėje, atimamas pagrindinis neapmokestinamasis minimumas (PNM) ir skirtumas apmokestinamas 33 procentų tarifu. Jūrininkai, įrašyti į laivo, plaukiojančio su Lietuvos valstybės vėliava, įgulos narių sąrašą bei dirbančių pagal darbo sutartį to paties laivo valdytojo laivuose kaip pagrindinėje darbovietėje, laivo reiso metu gaunamos su darbo santykiais susijusios pajamos atskaičius neapmokestinamąjį minimumą, apmokestinamos 15 procentų tarifu. Asmenims, neturintiems lengvatų, šiuo metu PNM yra 214 Lt, nuo balandžio 1 d. keisis ir bus 260 Lt. Lengvatos yra teikiamos invalidams, asmenims, auginantems vaikus, žemės ūkio produkciją gaminančių įmonių darbuotojams. LR Vyriausybė nustatytus PNM dydžius indeksuoja pagal vartojimo kainų indeksą.

Nepagrindinėje darbovietėje gaunamos pajamos apmokestinamos pagal progresinį tarifą, netaikant PNM. Pajamų mokestį susijusį su darbo santykiais, apskaičiuoja, išskaito ir sumoka darbdaviai (prie pajamų šaltinio). Banko įstaigoms mokamasis pavedimas pateikiamas ne vėliau kaip kitą dieną išmokėjus atlyginimus ir kasos (neimant pinigų iš banko), o imant pinigus atlyginimams išmokėti iš banko, arba pervedant į korteles, tą pačią dieną.

Pvz., Petraitis dirba vadybininku dviejose firmose. Abiejose firmose gaunamas mėnesinis bruto darbo užmokestis yra vienodas 1000 Lt. Petraičio bendrosios mėnesio pajamos sudarys $1000+1000=2000$ Lt; Petraitis moka pajamų mokestį pagrindinėje darbovietėje $(1000-214) \times 0,33=259,38$ Lt. Jo grynosios pajamos sudarys $1000-259,38=740,62$ Lt.

Petraitis mokės pajamų mokestį nepagrindinėje darbovietėje $214/2 \times 10\text{proc} + 214/2 \times 20\text{proc} + (1000-214) \times 35\text{proc}=307,2$ Lt. Jo grynosios pajamos ne pagrindinėje darbovietėje sudarys $1000-307,2=692,8$ Lt. Matome, kad antroje darbovietėje Petraičio grynosios pajamos 47,82 Lt mažesnės. Nemaža duoklė valstybei. 28,33 proc. nuo visų uždirbtų mėnesio pajamų. Sakykime, kad infliacija sudaro 2 proc. (kainų augimo indeksas 1,02) Tada jo pajamų nuvertėjimo koeficientas sudarys 0,9804 jo grynujų pajamų *perkamoji galia sumažės* $(740,62+692,8) \times 0,9804 - 1433,42 = -28,10$ Lt ne itin daug, tačiau sumažėjo.

2. Kaip apmokestinamas autorinis atlyginimas? Autorių ir jų įpėdinių autorinis atlyginimas už kūrybinius darbus apmokestinamas 13 proc. pajamų mokesčio tarifu. Jeigu atradimų ar išradimų

autorui išduotas autorinis liudijimas, neapmokestinamas minimumas sudaro 8 PNM už kiekvieną atradimą ar išradimą. Nuo įpėdiniams išmokamo autorinio atlyginimo, jei jau toks atlyginimas buvo išmokėtas, imamas 60 proc. dydžio pajamų mokestis. Vaikams iki 18 m., sutuoktiniams ir tėvams pensininkams bei invalidams šis pajamų mokestis mažinamas 50 proc.

Iš apmokestinamųjų sumų atimamos sumos, perduotos labdarai bei paramai. Savivaldybė ši mokesť gali mažinti savo biudžeto sąskaita arba iš viso nuo jo atleisti. Šio mokesčio nustatymo metodas –prie pajamų šaltinio, t.y.nustatomas identiškai pajamoms, susijusioms su darbo santykiais.

3. *Individualių (personalinių) įmonių ir ūkinių bendrijų apmokestinimas.* Šių įmonių apmokestinamosios komercinės-ūkinės veiklos pajamos nustatomos, iš bendrųjų įplaukų atskaičius JAPM įstatymo 5 str. išvardintas ir dokumentais patvirtintas išlaidas, minėtoms įplaukoms gauti. Pajamų mokesčio apskaičiavimas pateikiamas PĮ pajamų deklaracijoje. Jeigu IĮ ar ūkinė bendrija parduoda materialųjį ilgalaikį turtą pigiau, negu jo likutinė vertė,tai į bendrąsias pajamas įplaukas įskaitoma to turto likutinė vertė.

Jeigu mokestiniais metais gaunami nuostoliai, gautą nuostolių sumą leidžiama perkelti į kitus mokestinius metus, bet ne ilgiau kaip penkerius mokestinius metus. Pasibaigus šiam terminui, nuostoliai nebeperkeliami, pradedant skaičiuoti nuo kitų metų, kai nuostoliai susidarė.

Įstatymas leidžia neapmokestinti pajamų už parduotą žemės ūkio produkciją, pagamintą asmeniniame ūkyje, išskyrus pajamas už mėsėdžius švelniaplaukius žvėrelius, nutrijas ir jų produkciją.

Ūkinių bendrijų ir juridinio asmens teisių neturinčių individualių įmonių, kurių bendrosios įplaukos per mokestinį laikotarpį neviršija 1 mln. litų ir vidutinis sąrašinis darbuotojų skaičius neviršija 50 žmonių apmokestinamosioms pajamoms taikomas 15 proc. pajamų mokesčio tarifas. Netaikoma, ši lengvata, jeigu minėti subjektai verčiasi prekyba alkoholiniais gėrimais ar tabako gaminiais, didmenine ar mažmenine naftos produktų prekyba.

Savivaldybių tarybos turi teisę mažinti mokesť arba visai atleisti nuo pajamų mokesčio mokėjimo atskiras juridinio asmens teisių neturinčias įmones, biudžeto sąskaita.

Jeigu mokesčio mokėtojas pagal įstatymus turi teisę į kelias mokesčio lengvatas, teikiam tik didžiausia lengvata.

Užsienio valstybių įmonių iš Lietuvos juridinio asmens teisių neturinčių įmonių gautos pajamos už suteiktas rinkotyras, konsultavimo, tarpininkavimo paslaugas bei palūkanos už suteiktas paskolas apmokestinamos prie pajamų šaltinio taikant 15 proc. tarifą, o už suteiktą teisę naudotis prekių ženklais licencijomis, firmų vardais – taikant 10 proc. tarifą. (nuo 1999 m.)

IĮ ir ūkinės bendrijos bei fiziniai asmenys gali nusipirkti patentus tam tikros veiklos vykdymui. Įsigijus patentą, už patente nurodytos veiklos pajamas pajamų mokesčio mokėti nereikia.

Patentų išdavimo tvarką, veiklos rūšis, patentų mokesčio minimalius ir maksimalius tarifus nustato Vyriausybė. Savivaldybė gali didinti ar mažinti patentų mokesčio tarifus iki 50 proc. Patentai išduodami nustatytoms veiklos rūšims, pvz., verslams (trikotožo gaminių mezgimas, siuvimui statybos bei remonto darbams ir pan.), aptarnavimo paslaugoms (fotografų darbai, kosmetikos, kirpyklų paslaugoms, taksi ir pan.), prekybai (prekyba kioskuose, visuomeninis maitinimas).

Vyriausybės nutarime nurodytos veiklos rūšys, kurioms IĮ ir ŪB patentus gali įsigyti sava valia, o kurioms veikloms juos įsigyti privalo. Fiziniais asmenimis nurodyti tik privalomieji patentai. Patentas galioja tik tuo atveju, jeigu įplaukos nuo kalendorinių metų nesiekia 50 tūkst. Lt. Įplaukoms pasiekus šią sumą, reikia sumokėti papildomą patentų mokestį. Patentus išduoda miestų ir rajonų savivaldybės mokesčių inspekcijos.

Individualios įmonės bei ūkinės bendrijos, mokestiniams metams pasibaigus, iki kitų metų gegužės 1 dienos pateikia teritorinei mokesčių inspekcijai pajamų deklaraciją. Per metus mokami avansiniai mokėjimai, kuri apskaičiuoja šiame įstatyme nustatyta tvarka pats mokesčio mokėtojas. Įregistruotos naujos įmonės pirmais metais atleidžiamos nuo pajamų avansinių mokėjimų. Šios įmonės avansinius pajamų mokėjimus pradeda mokėti nuo kitų metų gegužės mėnesio (mokestinio laikotarpio penktojo mėnesio). Jeigu praėjusiais mokestiniais metais pajamų mokesčio suma neviršijo 100000 Lt, įmonė einamaisiais mokestiniais metais pajamų avansinių mokesčių mokėti

neprivalo. Pajamų mokesčio avansinė apyskaita už pirmuosius keturis mokestinio laikotarpio mėnesius pateikiama iki mokestinio laikotarpio pirmojo mėnesio (sausio) paskutinės dienos. Už mokestinio laikotarpio penktąjį – dvyliktąjį mėnesius pateikiama iki mokestinio laikotarpio penktojo (gegužės) mėnesio paskutinės dienos.

Mokesčio mokėtojas gali pasirinkti pajamų avansinį mokestį mokėti pagal apskaičiuotą einamųjų metų kiekvieno mėnesio pajamų mokesčio sumą. Jeigu mokesčio mokėtojas pasirinko pajamų avansinį mokestį mokėti pagal apskaičiuotą einamųjų metų kiekvieno mėnesio pajamų mokesčio sumą, pajamų mokesčio avansinė apyskaita pateikiama ne vėliau kaip kiekvieno mokestinio laikotarpio mėnesiui pasibaigus iki kito mėnesio 15 dienos.

Pajamų mokestis sumokamas kitą darbo dieną po metinės pajamų mokesčio deklaracijos pateikimo termino pasibaigimo. Jeigu mokestis sumokamas ne laiku mokami delspinigiai Mokesčių administravimo įstatymo nustatyta tvarka. Jeigu II ir ŪB užsiima veikla neįsigijusios privalomo patento, iš įmonės išieškoma patento mokesčio dydžio suma ir tokio pat dydžio bauda. Jei mokesčio mokėtojas pajamų deklaracijoje nurodo mažesnę pajamų mokesčio sumą ir per mažai sumoka į biudžetą, jam Mokesčių administravimo įstatymo nustatyta tvarka skiriamos ekonominės sankcijos.

Gyventojų pajamų iš ūkinės-komercinės veiklos ir kitų pajamų apmokestinimas. Šios pajamos gali būti:

- turto nuomos pajamos; - tarifas 20 proc.;
- pajamos pagal rangos sutartis; tarifas 20 proc.;
- pajamos gautos už parduotą turtą, miško gėrybes (grybus, uogas, riešutus, vaistažoles ir kt.), bei antrines žaliavas; - mokesčio tarifas 5 proc.;
- kitos pajamos – pajamos už parduotą turtą (suma viršija 1 PNM per mėnesį arba kai per metus parduodamas daugiau nei vienas bet kokios vertės vienos ar kitos rūšies daiktas) apmokestinimo tarifas 10 proc. Kitas pajamas (pinigais ar natūra) gaunančius asmenis apmokestina įmonės, įstaigos ir organizacijos, išmokančios nurodytas pajamas gyventojams, arba jų nuolatinės gyvenamosios vietos valstybinės mokesčių inspekcijos.

Tais atvejais, kai aukščiau nurodytas pajamas mokėtojas gauna iš įmonių, įstaigų ar organizacijų arba per jas, pajamų mokestį išskaito ir sumoka į biudžetą minėtos įmonės. Mokestis turi būti sumokėtas per 10 dienų pasibaigus mėnesiui ir turi būti pranešta apie mokesčio apskaičiavimą ir sumokėjimą VMI.

- dividendai apmokestinami taikant 29 proc. tarifą.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tokį atvejį. Jeigu fizinis asmuo dirba įmonėje ir įsigyja akcijas, įnešdamas savo turtą, ir jeigu akcininkų susirinkimas patvirtina turto vertę didesnę nei akcininko įnešta suma, tai vertės skirtumas apmokestinamas 33 proc. atėmus 1 PNM. Jeigu fizinis asmuo nedirba įmonėje, tai turto vertės skirtumas būtų apmokestintas 20 proc.

Užsienio valstybių piliečių gautos pajamos Lietuvoje iš komercinės veiklos ir kitos pajamos apmokestinamos anksčiau minėta tvarka, bet netaikomas parduotam turtui lengvata, kai suma viršija 1 PNM per mėnesį arba kai per metus parduotas vienas bet kokios vertės vienos ar kitos rūšies daiktas.

Dovanojimo ar paveldėjimo būdu gautos pajamos pinigais ar natūra, viršijančios 10000 Lt yra apmokestinamos 20 proc. tarifu.

Neapmokestinamos pajamų mokesčių gyventojų pajamos:

- donorystės pajamos;
- pajamos, kurios apmokestinamos paveldimo ar dovanojimo turto mokesčiu;
- alimentai;
- žalai atlyginti, gautos sumos, netekus maitintojo bei darbingumo;
- teismų priteistos sumos materialinei ir moralinei žalai atlyginti;
- draudimo išmokamos sumos;
- palūkanos už LR ūkio subjektų obligacijas ir LRV bei savivaldybių vertybinius popierius bei gautos už LR banko licencijas turinčiose banko ir kitose kredito įstaigose laikomus indėlius;

- sporto ir kitų varžybų bei konkursų prizai ir dovanos;
- loterijų laimėjimai;
- sumos mokamos iš labdaros fondų;
- pašalpos, kurias skiria vyriausybė ar savivaldybė;
- premijos, gautos laimėjus konkursus, kurias skiria valstybė;
- pašalpos, darbdavio išmokėtos (mirus buvusiam darbuotojui) įstatyminiam įpėdiniui, taip pat pašalpos, išmokėtos stichinių nelaimių ir gaisrų atvejais;
- pajamos už parduotą gyventojui priklausantį turtą, jei už jį gauta suma neviršija 1 PNM per mėnesį arba kai per metus parduotas vienas bet kokios vertės vienos ar kitos rūšies daiktas;
- iš fizinių asmenų gautos dovanos, jei tokių pajamų suma neviršija 10000 Lt bei paveldėjimo būdu gautos pajamos. Neapmokestinamos dovanojimo būdu gautos pajamos iš sutuoktinių, vaikų ir tėvų;
- politinių kampanijų finansavimo kontrolės įstatymo nustatyta tvarka politinės kampanijos metu gautos aukos ir dovanos;
- pajamos už asmeniniame pagalbiname ūkyje pagamintą ir realizuotą žemės ūkio produkciją, išskyrus pajamas už realizuotus mėsėdžius švelniaplaukius žvėrelius, nutrijas, jų produkciją, taip pat ūkininkų ir ūkio narių pajamos už ūkininkų ūkiuose, įregistruotuose Ūkininko įstatymo nustatyta tvarka, vykdomą žemės ūkio veiklą;
- vertybinių popierių vertės padidėjimo pajamos už parduotus ar kitu būdu perleistus vertybinius popierius įsigytus iki 1999 m.

Pajamų mokestis apskaičiuojamas tokia tvarka:

1. Einamų metų pajamų mokestis apskaičiuojamas atsižvelgiant į mokėtojo deklaracijose nurodytas numatomas gauti sumas. Tais atvejais, kai per metus ženkliai keičiasi gaunamų pajamų dydis, pajamų mokestis gali būti perskaičiuojamas.
2. Pasibaigus metams arba nutrūkus gaunamų pajamų šaltiniui, mokestis perskaičiuojamas atsižvelgiant į faktiškai gautą pajamų dydį. Skirtumas tarp apskaičiuotos ir pareikalautos sumokėti mokesčio sumos išieškomas arba grąžinamas per mėnesį, o nutrūkus pajamų šaltiniui – per 15 d. nuo deklaracijos pateikimo dienos.

Fizinio asmens pajamų deklaracija pateikiama nuolatinės gyvenamos vietos VMI. Pajamų deklaracija pateikiama tais atvejais:

- einamais metais numatomų nuolat gauti pajamų deklaracija pateikiama iki einamų metų vasario 1 dienos;
- einamais metais gautų pajamų, išskyrus vertybinių popierių vertės padidėjimo pajamas, deklaracija pateikiama per 5 dienas, praėjus mėnesiui nuo pajamų gavimo;
- kai deklaruojamos vienkartinės einamais metais gautos pajamos, metinės patikslintos pajamų deklaracijos iki vasario 1 dienos teikti nereikia;
- kai pajamos uždirbamos užsienio valstybėse, pajamų deklaracija pateikiama per 5 dienas, praėjus mėnesiui po sugrįžimo į Lietuvą, ar pasibaigus pajamų šaltiniui užsienio valstybėse. Šios pajamos deklaruojamos neatsižvelgiant ar buvo sumokėti mokesčiai užsienyje. Ir t.t.

Pajamų deklaracijos formą ir jos užpildymo tvarką tvirtina LRV arba jos įgaliota institucija.

Už praėjusį laikotarpį papildomai apskaičiuotas mokestis ir sankcijos sumokami LR mokesčių administravimo įstatymo nustatytais terminais. Už ne laiku sumokėtą mokestį imami delspinigiai.

16. Juridinių asmenų pelno mokestis. Pelno mokesčio tikslas yra nustatyti uždirbto pelno arba gautų pajamų apmokestinimo pelno mokesčiu tvarka. Juridinių asmenų pelno mokestį reglamentuoja LR juridinių asmenų pelno mokesčio įstatymas, priimtas 1999 12 31 d. ir vėlesni jo papildymai bei pakeitimai. Esminis pelno mokesčio įstatymo pakeitimas priimtas 2001 12 20 Nr.

IX-675. Šis įstatymas įsigalioja nuo 2002 01 01 dienos. Senasis LR Juridinių asmenų pelno mokesčio įstatymas galioja iki 2003 01 01 d. Senojo juridinių asmenų pelno mokesčio įstatymo nuostatos 2002 m. taiko vienetai, kurių mokestinis laikotarpis nesutampa su kalendoriniais metais (iki mokestinio laikotarpio pabaigos). Senojo įstatymo nuostatos netaikomos išmokoms, apmokestinamoms pelno mokesčiu prie pajamų šaltinio.

2002 metais dar galioja kai kurios senojo JAPMĮ nuostatos: avansinių pelno mokesčio mokėjimų tvarka (naujoji įsigalios nuo 2003 01 01) ir dividendų apmokestinimo tarifas 29 proc. (naujasis 15 proc. tarifas įsigalios nuo 2003 01 01 m.)

Panaikintos investicijų lengvatos (netaikomas investicijų tęstinumas). Įmonės, kurios buvo pasirinkusios II investicijų skaičiavimo būdą, ilgalaikiam turtui, kuris buvo įtrauktas į investicijų sumą, nusidėvėjimo skaičiuoti negali. Ilgalaikį turtą, kuriam buvo taikoma investicijų lengvata, investavus į kitas įmones ar jį perdavus pagal panaudos sutartį, pajamoms priskiriama šio turto įsigijimo vertė. Neribotos atsakomybės įmonėms ši tvarka taikoma taip pat – ilgalaikiam turtui, kuriam buvo taikoma investicijų lengvata, pakeitus šio turto paskirtį, įskaitant atvejus kai savininkai išsimoka pajamų dalį, panaudotą toms investicijoms.

Nuo 2002 01 01 įsigaliojus naujam pelno mokesčio įstatymui, pelno mokesčio nemoka pelno nesiekiančios įmonės, žemės ūkio produkcijos gamintojams, šiai šakai paslaugas teikiančioms įmonėms, kurių šios veiklos pajamos viršija 50 proc. visų pajamų, nustatytas 0 proc. pelno mokesčio tarifas. Sena tvarka taikomos lengvatos įmonėms, įregistruotoms laisvose ekonominėse zonose, įmonėms turinčioms riboto darbingumo darbuotojus, loterijų platintojams, kredito unijoms.

Kai kurių naujų sąvokų paaiškinimai:

Eil.Nr.	Naujoji sąvoka	Sąvokos paaiškinimas arba senasis terminas
1	Apmokestinamasis vienetas	Mokesčio mokėtojas
2	Vieneto dalyvis	Mokesčio mokėtojo savininkas, akcininkas, narys ir pan.
3	Tikslinė teritorija	Lengvatinio mokesčio tarifo valstybės arba zonos
4	Užsienio vieneto ne per nuolatines buveines Lietuvos teritorijoje gautos pajamos	Išmokos užsienio valstybių įmonėms, apmokestinamos pelno mokesčiu prie pajamų šaltinio
5	Turto vertės padidėjimo pajamos	Ilgalaikio turto pardavimo (perleidimo) operacijos
6	Leidžiami atskaitymai, ribojamų dydžių leidžiami atskaitymai	Sąnaudos (ribojamos sąnaudos), mažinančios apmokestinamąjį pelną
7	Neleidžiami atskaitymai	Sąnaudos, nemažinančios apmokestinamojo pelno
8	Pozityviosios pajamos	Kontroliuojamo vieneto, įregistruoto ar kitaip organizuoto valstybėse, kurios neįtrauktos į Finansų ministerijos patvirtintą sąrašą ir tikslinių teritorijų sąrašą, kurio forma nustatyta 2002 01 24 FM įsakyme Nr. 24 (VŽ Nr.10) pajamos ar jų dalis, įskaitomos į Lietuvos kontroliuojančiojo vieneto pajamas.
9.	Kontroliuojamasis vienetas	Vienetas, kuriame kontroliuojantis asmuo arba kontroliuojantis asmuo su susijusiomis šalimis turi daugiau kaip 50 proc. akcijų, dalių, kitų teisių į pelną
10	Tikroji rinkos kaina	Suma, už kurią gali būti apsieista turtu arba kuria, sudarius tiesiogiai sanodį, gali būti įskaitytas nepriklausomų ir ketinančių pirkti arba parduoti asmenų tarpusavio įsipareigojimas.
11	Susijusios šalys	Įmonės, jų grupės, fiziniai asmenys, kurie gali įtakoti kitų įmonių veiklą dėl jų akcininkų, savininkų, darbuotojų giminystės, svainystės ryšių, dukterinės ir patronuojančios

	įmonės

Pagal naująjį įstatymą Lietuvos apmokestinamuoju vienetu laikomi:

- Lietuvos juridinis asmuo, įregistruotas LR teisės aktų nustatyta tvarka;
- Užsienio valstybės juridinis asmuo ar organizacija, kurios buveinė yra užsienyje.

Mokesčio mokėtojai yra:

- juridinio asmens teises turinčios įmonės, kurių veiklą reglamentuoja LR įmonių įstatymas;
- juridiniai asmenys, vykdydami nekomercinę veiklą, bet gavę pajamų iš ūkinės-komercinės veiklos, išskyrus Lietuvos banką ir biudžetines įstaigas;
- užsienio valstybių įmonės, kurių veiklą reglamentuoja užsienio valstybių įstatymai ir kurių buveinė yra užsienio valstybėje.

Mokesčio objektas yra apmokestinamasis pelnas ir pajamos. Pajamas gauna užsienio valstybių įmonės iš Lietuvos respublikos juridinių asmenų už suteiktas rinkotyros, konsultavimo, tarpininkavimo paslaugas, už suteiktą teisę naudotis prekių ženklais, licencijomis, firmų vardais, taip pat užsienio valstybių įmonės, įregistruotos lengvatinio mokesčio tarifo valstybėse arba zonose ir gaunančios pajamų iš LR juridinių asmenų.

Juridinių asmenų pelno mokesčio instrumentarijus Lietuvos sąlygomis

Mokesčio subjektas - Juridinio asmens teises turinčios įmonės;
 - Juridiniai asmenys, vykdydami nekomercinę veiklą;
 - Užsienio valstybių įmonės

Mokesčio objektas - Apmokestinamasis pelnas ir išmokos apmokestinamos prie pajamų šaltinio

Mokesčio šaltinis - Sutampa su mokesčio objektu

Mokesčio tarifas - procentinis-proporcinis

Apmokestinimo lengvatos – Mokesčio tarifo ir paties mokesčio sumažinimas
 – Neapmokestinamasis pelnas

Mokesčio ėmimo būdas - Tiesioginis (iš pelno, pajamų)

Mokesčio nustatymo metodas - Juridinio asmens pelno mokesčio apyskaita

Mokesčio tarifas. Juridinių asmenų pelno mokesčio įstatyme tarifai yra procentiniai-proporciniai. Susisteminti mokesčio tarifai pateikiami lentelėje (Galiojantys nuo 2002 m.):

Apmokestinimo objektas	Tarifas, procentais
Apmokestinamasis pelnas (Lietuvos vienetų ir nuolatinių buveinių)	15 (2002 01 01)
Apmokestinamasis pelnas vienetų, kurių vidutinis sąrašinis darbuotojų skaičius neviršija 10 žmonių ir mokestinio laikotarpio pajamos neviršija 500000 Lt (išimtis - susijusios šalys)	13 (20020101)
Užsienio vienetų pajamos, uždirbtos Lietuvoje ne per nuolatines buveines	10(2002 01 01)

Pajamos iš paskirstytojo pelno (įskaitant dividendus) Dividendai išmokami 2002 m. apmokestinami 29 proc. tarifu.	15 (nuo 2003 01 01)

Apmokestinamieji vienetai ataskaitiniais metais moka pelno mokesčio avansinius mokėjimus. 2002m. galioja avansinių mokėjimų tvarka pagal senąją įstatymą, nuo 2003 01 01 pagal naująją. Pasibaigus ataskaitiniams metams atsiskaitoma iki spalio 1 dienos.

Užsienio vienetų pajamos, uždirbtos Lietuvoje sumokamos iki kito po išmokos mėnesio 15 dienos.

Juridinių asmenų pelno mokesčio lengvatos:

- Ne pelno organizacijos (įmonės) pelno mokesčio nemoka;
- Žemės ūkio produkcijos gamintojai ir šiai šakai paslaugas teikiančios įmonės, kurių šios veiklos pajamos neviršija 50 proc. visų pajamų pelno mokesčio nemoka;
- neapmokestinama suteikta parama (leidžiama 2 kartus atskaityti išmokas paramai, bet ne daugiau kaip 40 proc. pajamų, atskaičius neapmokestinamąsias pajamas bei leidžiamus atskaitymus, 28 str.);
- įmonė, kurioje užsienio investuotojo užsienio kapitalo investicija yra pasiekusi 2 mln. JAV dolerių, trejus metus nemoka pelno mokesčio nuo apyskaitinio ketvirčio, kurį pradėtas gauti pelnas, pradžios. Kitus trejus metus ši įmonė moka 50 proc. mažesnę pelno mokesčių. Netaikomos lengvatos įmonėms, kurios verčiasi didmenine ir mažmenine naftos produktų prekyba, jeigu jų pajamos iš prekybos šiais produktais sudaro daugiau kaip 30 proc. jų realizavimo pajamų;
- įmonės, kuriose dirba riboto darbingumo darbuotojai ir kurių dalis tarp visų darbuotojų sudaro daugiau kaip 50 proc. – apmokestinamasis pelnas sumažinamas 100 proc.; kai riboto darbingumo žmonės sudaro 40-50 proc. – pelno mokesčių sumažinamas 75 proc., kai sudaro 30-40 proc. – pelno mokesčių mažinamas – 50 proc., ir kai sudaro 20-30 proc. – pelno mokesčių mažinamas 25 procentais.
- Pinigines ir pinigines-daiktines loterijas rengiančių įmonių pajamos (nominali išplatintų loterijos bilietai ar kortelių vertė) kurių steigėjai yra privatūs asmenys nustatytas 13 proc. tarifas, kai steigėjai yra valstybinės organizacijos – 5 proc. tarifas.
- Kredito unijos nuo 2000 01 01d. iki 2003 01 01 visiškai atleidžiamos nuo juridinių asmenų pelno mokesčio. Nuo 2003 01 01 kredito unijos bus apmokestinamos 70 proc. mažesniu juridinių asmenų pelno mokesčio tarifu.

Mokesčio apskaičiavimas ir mokėjimas. Lietuvos vienetams ir nuolatinių buveinių apmokestinamasis pelnas yra apskaičiuojamas iš pajamų atimant neapmokestinamąsias pajamas, leidžiamus atskaitymus ir ribojamų dydžių leidžiamus atskaitymus. Gautas apmokestinamasis pelnas padauginamas iš atitinkamo mokesčio tarifo.

Neapmokestinamoms pajamoms priskiriama:

- gauta parama pagal LR paramos ir labdaros įstatymą;
- gautos draudimo išmokos, neviršijančios prarasto turto vertės;
- bankrutavusių vienetų gautos pajamos, už parduotą turtą;
- draudimo įmonių organizacinis likutis, pagal LR draudimo įstatymą;
- pensijų fondo, veikiančio pagal LR pensijų fondo įstatymą pajamos;
- pajamos dėl ilgalaikio turto perkainojimo atlikto pagal teisės aktus;
- netesybos, išskyrus gautas iš užsienio vienetų;
- jūrų uostų, oro navigacijos paslaugų rinkliavos ir už jūros uosto žemės nuomą surinktos lėšos;
- gauta žalos atlyginimas.

Leidžiami atskaitymai tai faktiškai patirtos įprastinės vieneto veiklai sąnaudos, būtinos vieneto pajamoms uždirbti ar vieneto ekonominei naudai gauti.

Ribojamų

dydžių atskaitymai – tai atskaitymų, kurie atimami iš pajamų, suma, neviršijanti normatyvų, kitų apribojimų, pvz., Reprezentacinių išlaidų leidžiamasis atskaitymas yra 75 proc., parama leidžiama 2 kartus atskaityti išmokas paramai, tačiau ne daugiau kaip 40 proc. pajamų ir t.t.

Užsienio vienetų Lietuvoje uždirbtų pajamų ne per nuolatines buveines apmokestinimas. Išmokos apmokestinamos 10 proc. pelno mokesčio tarifu prie pajamų šaltinio neatskaitant jokių sąnaudų (5 str). Nuo 2002.01.01 neapmokestinamos išmokos už suteiktas rinkotyros, konsultavimo, tarpininkavimo, projektavimo-konstravimo, darbo organizavimo, valdymo ir koordinavimo paslaugas.

Nuo 2002 01 01 apmokestinamos pajamos iš paskirstytojo pelno, atlyginimas už suteiktą informaciją apie gamybinę, prekybinę ar mokslinę patirtį (know-how), palūkanų pajamos iš bet kokios rūšies skolinių įsipareigojimų. Nuo 2003 01 01 panaikintos išimties dėl palūkanų apmokestinimo už paskolas, suteiktas užsienio valstybių bankų ir tarptautinių finansinių institucijų (pagal patvirtintą sąrašą), taip pat išimties dėl palūkanų už LR juridinių asmenų obligacijas. Nurodytos palūkanos bus apmokestinamos pelno mokesčiu prie pajamų šaltinio pagal sutartis pasirašytas po 2003 01 01 d. (58 str.)

Nuo 2002 01 01 apmokestinamos pelno mokesčiu:

- pajamos už parduotą kitokiu būdu perleistą nuosavybės arba išnuomotą nekilnojamą turtą, esantį LR teritorijoje, nepriklausomai nuo jo buvimo vietos;
- išmokos už kompiuterinę įrangą (prie pajamų šaltinio) tik tuo atveju, jeigu:
- perleidžiamos teisės daryti programos kopijas turint tikslą jas viešai platinti, išnuomoti ar parduoti;
- perleidžiamos teisės rengti išvestines kompiuterines programas ir teisės demonstruoti programą.

Avansinių pelno mokesčio mokėjimų ir apyskaitų pateikimo VMI tvarka 2002 metais nepasikeitė, tačiau apskaičiuojant avansinius mokėjimus galima taikyti sumažintą 15 proc. tarifą. Nuo 2003 m. avansiniai pelno mokesčio mokėjimai bus mokami šia tvarka:

Avansiniai mokėjimai bus daromi vieną kartą per ketvirtį. Mokėjimo terminas – iki kiekvieno ketvirčio paskutinės mėnesio dienos. Už IV ketvirtį – iki gruodžio 25 d.

Leistini du avansinio pelno mokesčio apskaičiavimo būdai:

I būdas – pagal praėjusių laikotarpių duomenis (analogiškas buvusiai tvarkai): sausio-rugsėjo mėnesių avansinių mokėjimų dydžiui nustatyti pagrindu laikoma užpraeitų metų pelno mokesčio suma. Spalio-gruodžio mėnesių avansinių mokėjimų dydžių nustatymui pagrindu laikoma praeitų metų pelno mokesčio suma.

II būdas. Pagal numatomą mokestinio laikotarpio pelno mokesčio sumą. Jei vienetai pasirinkę šį avansinį mokėjimo būdą apskaičiuos numatomą pelno mokestį mažesnę kaip 80 proc. faktiško pelno sumos, jiems bus skaičiuojami delspinigiai, numatyta MAĮ tvarka. Avansinės apyskaitos pateikimo terminas iki sausio mėn. 31 dienos. Apyskaita gali būti tikslinama.

17. Įmokos socialiniam draudimui. Socialiniu draudimu siekiama apsaugoti žmones nuo socialinės-ekonominės rizikos pasekmių. Valstybinio socialinio draudimo paskirtis – teikti apdraustiesiems šalies gyventojams ir jų šeimos nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jeigu jie negali dėl įstatymu numatytų svarbių priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitų pajamų arba turi papildomų išlaidų. Bendrą socialinės apsaugos politiką Lietuvoje formuoja Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinį draudimą organizuoja Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba “Sodra”: renka įmokas, apskaičiuoja ir moka pensijas, laikinojo nedarbingumo pašalpas, nėštumo ir gimdymo, vaikų priežiūros ir kitas pašalpas.

Lietuvoje valstybinį socialinį draudimą reglamentuoja LR valstybinio socialinio draudimo įstatymas, galiojantis nuo 1991 m. bei vėlesni jo papildymai ir pakeitimai, ir kiti normatyviniai aktai (“Dėl valstybinio socialinio draudimo įmokos tarifų”, apdraustųjų įskaitos taisyklės, įvairių pašalpų nuostatai, pensijų įstatymas ir kt.).

Valstybiniu socialiniu draudimu yra draudžiami beveik visi darbingo amžiaus žmonės valstybinėse ir privačiose įmonėse bei organizacijose nuo pirmos jų darbo dienos. Draudimas pasibaigia nutraukus darbo sutartį.

Valstybinio socialinio draudimo stažas yra laikas, kai asmuo pats mokėjo ar už jį buvo mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, bei laikotarpiai, kuriuos šiam stažui prilygina galiojantys įstatymai.

Socialinio draudimo įmokos turi tikslinę paskirtį ir surenkamos į atskirą valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą.

Privalomojo socialinio draudimo įmokas moka draudėjai iš savo lėšų 31 proc. kiekvienam apdraustajam darbo užmokesčio ir jam prilygintų pajamų. Šis įmokų tarifas paskirstomas pagal draudimo rūšis: 27 proc. (pensijų, ligos, motinystės ir t.t.). 1 proc. nuo nelaimingų atsitikimų ir 3 proc. - sveikatos draudimui. Apdraustieji moka nuo tos pačios bazės kaip ir darbdaviai 3 proc. įmokų. Mokestis nustatomas prie pajamų šaltinio.

Dabar Lietuvoje mokamos valstybinio socialinio draudimo pensijų rūšys: senatvės, invalidumo, našlių ir našlaičių, ištarnauto laiko ir maitintojo netekimo pensijos. Pensiją sudaro dvi dalys: pagrindinė ir papildoma. Pagrindinė pensijos dalis garantuoja minimalų pensijinį aprūpinimą asmenims, turintiems būtinąjį stažą ir atitinkantiems kitas sąlygas. Pvz., bedarbio pašalpų gavimo laikas įskaitomas tik apdraustiems nuo nedarbo asmenims ir pan. Būtinasis stažas senatvės pensijai skirti nuo 2004 m. vyrams ir moterims sutaps ir bus 30 metų.

Pagrindinė pensijos dalis gali būti lygi bazinei pensijai arba jos daliai. Nuo 2002 04 01 d. bazinė pensija sudaro 142 litus.

Papildoma pensijos dalis suteikia papildomą pensijinį aprūpinimą, atsižvelgiant į asmens draudimo stažą ir draudžiamąsias pajamas. Šiuos skaičiavimus atlieka "Sodra". Seimas yra patvirtinęs maksimalų asmens draudžiamųjų pajamų koeficientą, kuris lygus 5. Šiuo apribojimu siekta išvengti labai didelės socialinės diferenciacijos. Skaičiavimai rodo, kad asmenims, kurių asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas siekia 10, pensija sudarytų 2900 Lt per mėnesį (kadangi šis koeficientas apskaičiuojamas kaip santykis asmens apskaičiuotų vidutinių mėnesio pajamų ir vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio respublikos lygyje).

Be valstybinio socialinio draudimo pensijos, atskiri asmenys dar gali gauti valstybinę pensiją, mokamą iš valstybės biudžeto.

Nors socialinio draudimo klausimais priimta nemažai įstatymų ir nutarimų, tačiau šalies draudimo sistema sunkiai funkcionuoja dėl finansinių nesklandumų. Nelegalus darbas yra paplitęs, vengiama registruotis draudėjais, nors už šiuos pažeidimus pirmą kartą skiriama bauda nuo 500 iki 3000 litų, o jau baustam asmeniui nuo 3000 litų iki 10000 litų.

Dabar diskutuojama apie privačius pensijų fondus, kurie plačiai ir sėkmingai taikomi užsienio šalyse. Sistemos esmė – bendrą pensijos sumą sudaro kelios pensijos, gaunamos iš įvairių šaltinių:

- valstybės mokama pensija. Ji minimali, nes valstybė moka tiek kiek gali;
- kaupiamoji pensija (viena ar kelios 0, gaunama iš privačių pensijų fondų. Šiuo atveju darbdavys apdraudžia darbuotojus papildomai pensijai, ir pats asmuo savanoriškai daro įmokas į privačius pensijų fondus, norėdamas turėti daugiau pajamų senatvėje).

18. Privalomojo sveikatos draudimo įmokos. Sveikatos draudimo įstatymas pradėjo veikti 1997 07 01 d. Šis įstatymas ir vėlesni jo papildymai bei pakeitimai reguliuoja privalomojo sveikatos draudimo sistemą bei papildomąjį sveikatos draudimą. Privalomąjį sveikatos draudimą vykdo tokios institucijos:

- privalomojo sveikatos draudimo taryba prie LR vyriausybės;
- teritorinės ligonių kasos (TLK), kurios registruoja draudžiamuosius ir tvarko jų įskaitą.

Privalomuoju sveikatos draudimu draudžiami LR piliečiai ir kitų valstybių piliečiai bei asmenys be pilietybės, nuolat gyvenantys LR. Apdraustaisiais laikomi:

- asmenys, už kuriuos mokamos privalomojo sveikatos draudimo (PSD) įmokos;
- asmenys, kurie patys moka PSD įmokas;

- valstybės lėšomis draudžiami asmenys – tai asmenys, turintys teisę gauti bet kokios rūšies pensiją, darbingo amžiaus žmonės, užsiregistravę darbo biržoje, nėščiosios, motinystės atostogų metu, motinos (tėvai) iki jų vaikams sukaks 8 m., taip pat motinos (tėvai), auginančios du ar daugiau vaikų, iki jų pilnametystės, asmenys iki 18 m., moksleiviai ir studentai, įvairių grupių invalidai, kiti valstybės remiami asmenys.

Privalomojo sveikatos draudimo pajamas sudaro:

- apdraustųjų PSD įmokos;
- valstybės biudžeto įmokos už apdraustuosius, draudžiamus valstybės lėšomis;
- papildomi valstybės asignavimai;
- kitos įstatymais įteisintos pajamos.

PSD įmokos ligonių kasoms mokamos tokia tvarka. Valstybinė mokesčių inspekcija (30 proc.) fizinių asmenų pajamų mokesčio ir VSD fondo valdyba (3 proc.) darbo užmokesčio per 3 dienas nuo jų gavimo perveda į Valstybinės ligonių kasos Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto sąskaitą. Anksčiau minėtos institucijos galutinai atsiskaito, susumavus atitinkamo ketvirčio rezultatus iki kito ketvirčio antrojo mėnesio 15 dienos.

Pažymėtina, kad asmenys, nemokantys PSD įmokų, netenka galimybės gauti gydymo įstaigų paslaugų, išskyrus būtinąją medicinos pagalbą.

PSD lėšos naudojamos asmens sveikatos priežiūros paslaugoms apmokėti (iki 76 proc.), vaistams ir medicinos pagalbos priemonėms kompensuoti, kurortinio gydymo išlaidoms padengti ir pan.

Paruošė: dėstytoja G. Giliauskienė

Literatūra:

1. E. Buškevičiūtė, V. Pukelienė. Valstybės mokesčių sistema, 1998.
2. Stačiokas R. ir kiti. Savivaldybės mokesčiai ir rinkliavos. 1996.
3. Mokesčių įstatymų komentarai, 2001 m., UAB "Pačiolis".
4. V. Meidūnas, P. Puzinauskas. Mokesčiai: teorija, vaidmuo, raida. 2001.
5. LR mokesčių įstatymai ir jų papildymai bei pakeitimai.